

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM
DALI İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

HANEFİ MEZHEBİNİN DİĞER MEZHEPLERE ÜSTÜNLÜĞÜNE
DAİR TARTIŞMALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülami ŞAHİN

Danışman
Prof. Dr. Ahmet İNANIR

TOKAT – 2022

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI
HANEFİ MEZHEBİNİN DİĞER MEZHEPLERE ÜSTÜNLÜĞÜNE
DAİR TARTIŞMALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülami ŞAHİN

Danışman
Prof. Dr. Ahmet İNANIR

TOKAT – 2022

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Ahmet İNANIR danışmanlığında hazırlamış olduğum “Hanefi Mezhebinin Diğer Mezheplere Üstünlüğüne Dair Tartışmalar” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

/09/2022

Gülami ŞAHİN

ÖNSÖZ

Mezheplerin teşekkülünden sonra mezhep mensupları arasında imamını ve mezhebinin görüşünü savunmak için eserler kaleme alınmıştır. Bu çalışma, 13. asır Eyyûbîler döneminde Dimaşk ve 14. asır Memlûkler döneminde Mısır'da Hanefî ve Şafiî mezhebi arasında yaşanan mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarını konu almaktadır. Her iki dönemde Ebû Hanîfe ve mezhebi hakkında ileri sürülen bazı olumsuz eleştirilere cevap vermek, onu ve mezhebini savunmak, aynı zamanda diğer mezheplere göre üstün, tercih edilebilir olduğunu ortaya koymayı amaçlayan risaleler kaleme alınmıştır. Bu risaleler, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin (ö.654/1256) “el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh” adlı risalesi ile Ekmeleddin Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî'nin (ö.786/1384)"en-Nüketü'z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe" adlı risalesidir.

Mezheplerin teşekkül sürecinden itibaren başlayan mezhebin savunma, üstün tutma tartışmalarını, risaleler bağlamında Hanefî mezhebinin diğer mezheplerden tercih ve üstünlüğü açısından incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu açıdan çalışmamız iki farklı dönemde yaşayan âlimlerin Hanefî mezhebinin tercih ve üstünlüğünü ortaya koymak için kullanmış oldukları delilleri ve meseleleri, karşılaştırma, tespit etme, değerlendirme açısından farklı bir çalışmadır. Çalışmanın temel kaynağını, konuyla ilgili kaleme alınan risaleler başta olmak üzere çeşitli fıkıh, tarih, tabakat kitapları ile tez ve makaleler oluşturmaktadır.

Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusuna, önemine, amacına, kullanılan yöntem ve kaynaklar ile sınırlılıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Birinci bölümde genel olarak mezheplerin oluşum süreci, mezhep üstünlüğü ve tercih tartışmalarına sebep olan etkenler, Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin hayatı ve Ekmeleddin el-Bâbertî'nin hayatı ve yaşadıkları dönemin arka planı, müelliflerin kaleme aldıkları risaleler hakkında bilgiler bulunmaktadır. İkinci bölümde Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin “el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh” adlı risalesi ile Ekmeleddin Bâbertî'nin “en-Nüketü'z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe” adlı risalesinin Hanefî mezhebinin üstünlüğü ve tercih edilmesi açısından incelenmiştir. Tez,

araştırma neticesinde ulaşılan sonuçlar ve önerilerin yer aldığı sonuç bölümüyle sona ermektedir.

Çalışmamın her aşamasında yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen başta danışman hocam Prof. Dr. Ahmet İNANIR'a ve Doç. Dr. Hilal ÖZAY'a ayrıca çalışmalarım boyunca her zaman anlayış ve destekleri için sevgili aileme çok teşekkür ederim.

Gülami şAHİN

Tokat 2022

HANEFİ MEZHEBİNİN DİĞER MEZHEPLERE ÜSTÜNLÜĞÜNE DAİR TARTIŞMALAR

Gülami ŞAHİN

Özet

Hanefî Mezhebinin Diğer Mezheplere Üstünlüğüne Dair Tartışmalar adlı tezde, mezhep üstünlüğü ve tercih tartışmaları el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh ve en-Nüketü'z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe adlı risaleler bağlamında incelenmiştir. Mezhep mensupları arasında münakaşa ve münazaralar yaşanmıştır. Mezheplerin kurumsallaşmasıyla birlikte bu tartışmalar, tercih ve üstünlük tartışmalarına dönüşmüştür. Mezhep mensupları mezheplerini diğer mezheplerden üstün olduğunu kanıtlamak için çeşitli eserler kaleme almışlardır. Müellifler kaleme aldıkları bu eserlerde mezheplerinin üstün ve tercih edilebilir olduğunu çeşitli meseleler ve deliller kullanarak anlatmaya çalışmışlardır.

Bu alanda kaleme alınan risalelerden biri Eyyûbîler döneminde Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö.654/1256) tarafından, diğeri Memlûkler döneminde Ekmeleddin Bâbertî (ö.786/1384) tarafından kaleme alınmıştır. Her iki müellifte kendi dönemlerinde Ebû Hanîfe ve mezhebi hakkında ortaya atılan eleştirilere cevap vermişlerdir. Ebû Hanîfe ve mezhebinin diğer imamlar ve mezheplerine göre özellikle Şafî mezhebine göre üstün ve tercih edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu risaleler incelendiğinde tartışmalar Hanefiler ve Şafîler arasında meydana gelmiştir. Aynı zamanda Bâbertî ile aynı dönemde yaşayan Hanefî âlimlerinden İbn Ebi'l-İzz'in, İttibâ' adlı eseriyle onun eserine reddiye kaleme alması, yaşanan tartışmaların Hanefilerin kendi aralarında da yapıldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanefî Mezhebi, Sıbt İbnü'l-Cevzî, el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh, Ekmeleddîn Bâbertî, en-Nüketü'z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe

HANEFİ MEZHEBİNİN DİĞER MEZHEPLERE ÜSTÜNLÜĞÜNE DAİR TARTIŞMALAR

Gülami ŞAHİN

Abstract

In the thesis titled Debates on the Superiority of the Hanafi Sect over Other Sects, the debates on sectarian superiority and preference are examined in the context of the epistles called *al-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh* and *an-Nüketü'z-zarîfe fi tercîhi* sect Ebî Hanîfe. There were arguments and debates among the members of the sect. With the institutionalization of the sects, these debates turned into debates of preference and superiority. Members of the sect have written various works to prove that their sect is superior to other sects. In these works, the authors have tried to explain that their sect is superior and preferable by using various issues and evidences.

One of the treatises written in this field was written by Sıbt İbnu'l-Cevzi (d.654/1256) during the Ayyubids period, and by Ekmeleddin Bâberti (d.786/1384) during the Mamluks period. Both authors responded to the criticisms made about Abu Hanifah and his sect in their own time. They stated that Abu Hanifah and his sect should be superior and preferred over other imams and sects, especially Shafi'i sect. When these treatises were examined, discussions took place between Hanafis and Shafiis. At the same time, the fact that Ibn Abi'l-Izz, one of the Hanafi scholars who lived at the same time as Bâbertî, wrote a refutation of his work with his work called *İttibâ*, shows that the discussions that took place were among the Hanafis themselves.

Keywords: Islam Law, Hanafi Sect, Sıbt İbnu'l-Cevzî, el-İntisâr ve't-tercîh li'l- mezhebi's-sahîh, Ekmeleddin el-Bâbertî, en-Nükzetü'z-zarîfetü fi tercîhi'l-Mezhebi Ebî Hanîfe.

İÇİNDEKİLER

Etik Sözleşme Sayfası.....	i
Juri Onay Sayfası	Error! Bookmark not defined.
Önsöz	iii
Özet	v
Abstract	vi
İçindekiler.....	vii
Kısaltmalar	x
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: MEZHEP ÜSTÜNLÜĞÜ	9
1.1.MEZHEPLERİN VE MEZHEP ÜSTÜNLÜĞÜ TARTIŞMALARININ ORTAYA ÇIKMASI	9
1.1.1. Siyasi Birliğin Bozulması	15
1.1.2. Dinde İctihadın Yerini Mezhepte İctihadın Alması	16
1.1.3. Farazî Hükümlerin Çoğalması	17
1.1.4. Mezhep Taassubu	17
1.1.5. Medrese Vakıfları.....	18
1.2. SİBT İBNÜ’L-CEVZÎ VE EKMELEDDİN BÂBERTÎ’NİN HANEFÎ MEZHEBİNİN TERCİH VE ÜSTÜNLÜĞÜNE DAİR ÇALIŞMALARI.....	19
1.2.1. Sıbt İbnu’l-Cevzî’nin Hayatı ve el-İntisâr ve’t-tercîh li’l-mezhebi’s-sahîh Adlı Eseri.....	19
1.2.1.1. Sıbt İbnu’l-Cevzî’nin Hayatı.....	19
1.2.1.2. Sıbt İbnu’l-Cevzî’nin Yaşadığı Dönemde Hukuki Durum	23
1.2.1.3. el-İntisâr ve’t-tercîh li’l-mezhebi’s-sahîh	26
1.2. 2.Ekmeleddin Bâbertî’nin Hayatı ve en-Nüketüz-zarîfe fi-tercîh-i mezheb-i Ebi Hanîfe Adlı Eseri.....	30
1.2.2.1. Ekmeleddin el-Babertî’nin Hayatı.....	30
1.2.2.2. Ekmeleddin Bâbertî’nin Yaşadığı Dönemde Hukuki Durum	31
1.2.2.3. en-Nüketü’z-zarîfe fi tercîhi’l-mezhebi Ebî Hanîfe	34

BÖLÜM 2: MEZHEP ÜSTÜNLÜĞÜ TARTIŞMALARINDA KULLANILAN DELİLLER VE DEĞERLENDİRMESİ	36
2.1. Risalelerin Yazılış Amaçlarının Değerlendirilmesi.....	36
2.1.1. el-İntisâr ve't-tercih li'l-mezhebi's-sahîh'in Yazılış Amacı.....	36
2.1.2. en-Nüketü'z-zarîfe fî tercih-i mezheb-i Ebî Hanîfe'nin Yazılış Amacı....	37
2.2. Risalelerin Hanefi Mezhebinin Üstünlüğünü İfade Ediş Usullerinin Değerlendirilmesi.....	40
2.2.1. Kitaba Muhalefet Etmesiyle İlgili İddialara Cevaplar.....	40
2.2.2. Sünnete Muhalefet Etmesiyle İlgili İddialara Cevaplar	41
2.2.3. İcmâ	45
2.2.4. Kıyas.....	45
2.2.5. Ebû Hanîfe'nin Diğer Müçtehitlerden Üstünlüğüne Dair Deliller.....	47
2.3. Hanefi Mezhebinin Tercih Edilmesini Gerektiren Meselelere Dair Kullanılan Deliller	52
2.3.1. İmanla İlgili Meseleler	52
2.3.2. İbadetlerle İlgili Meseleler	53
2.3.2.1. Tahâretle (Temizlik) İlgili Meseleler	54
2.3.3.1. Namazla İlgili Meseleler.....	61
2.3.3.2. Oruçla İlgili Meseleler	69
2.3.3.3. Zekâtla İlgili Meseleler.....	71
2.3.3.4. Hacla İlgili Meseleler	72
2.3.4. Muâmelâtla İlgili Meseleler	73
2.3.4.1. Nikâh	74
2.3.4.2. Talâk (Boşanma)	77
2.3.4.3. Liân.....	78
2.3.4.4. Şahitlik.....	78
2.3.4.5. İmâmet (Devlet Başkanlığı)	79
2.3.4.6. Şüf'a (Önalım Hakkı)	82
2.3.4.7. Cuâle (Ücret).....	82

2.3.4.8. Sefer (Savaş)	83
2.3.4.9. Et‘ime (Yiyecekler)	83
2.3.4.10. Giyecekler	84
2.3.4.11. Be‘y (Alışveriş)	85
2.3.5. Ukûbât (Cezalar)	86
2.3.5.1. Kısas	86
2.3.5.2. Kasâme (Yemin).....	87
2.3.5.3. Had	88
SONUÇ VE ÖNERİLER	90
KAYNAKLAR	94
ÖZ GEÇMİŞ.....	102

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhi selam
AİBÜ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
b.	Bin
b.y.	Basım yeri yok
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
m.	Miladi
nr.	Numara
nşr.	Neşreden
ö.	ölüm
s.	sayfa
ss.	sayfa sayısı
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve selem
sy.	Sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	Tercüme
thk.	Tahkik
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
vr.	Varak
vs.	Vesaire
y.	Yıl
y.y.	Yayın yeri yok

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Ebû Hanîfe ve mezhebinin diğer mezheplere üstünlüğüne dair yapılan tartışmalar ve kullanılan deliller 13. ve 14. asırlarda yazılmış iki risale bağlamında konu olarak tercih edilmiştir. Bu iki risaleden ilki Eyyûbîler dönemi Hanefî âlimlerinden Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî Sıbt İbnu'l-Cevzî'ye (ö. 654/1256) ait “el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh” adlı risaledir.¹ Diğer Memlûkler dönemi Hanefî âlimlerinden Ekmeleddin Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî'ye (ö.786/1384) ait “en-Nüketü'z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe”² adlı risalesidir.

Bu çalışma, Eyyûbîler ve Memlûkler döneminde Hanefî mezhebinin diğer mezheplere üstünlüğüne ve tercih edilmesine dair mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarını tespit, anlama ve değerlendirmeye çalışmaktır. Mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarının daha iyi anlaşılması için mezheplerin teşekkül süreci genel hatlarıyla ele alınmıştır. Daha sonra mezhepler arasında ortaya çıkan münakaşa ve münazaraların zamanla tercih ve üstünlük tartışmalarına dönüşmesi, buna sebep olan etkenler incelenmiştir. Devamında Sıbt İbnu'l-Cevzî ve Ekmeleddîn Bâbertî'nin hayatları, yaşadıkları dönemin hukuki durumu ve kaleme aldıkları risalelere değinilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarını risaleler bağlamında ele alarak İslam Hukuk tarihinde literatür araştırmalarına katkı sunmaktır. Ayrıca müelliflerin Ebû Hanîfe ve mezhebinin tercih ve üstünlüğü için yazıkları risaleleri muhtevalarında kullanmış oldukları mesele ve delilleri mukayese imkânı vermesi için değerlendirmektir. Elde edilen sonuçlardan yaşanan bu tartışmaları anlamlandırmak olacaktır.

Mezhep üstünlük ve tercih tartışmaları ile ilgili doğrudan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Konuya yakın olarak Ahmet İnanır'ın *İslam Hukuk Düşüncesinde İctihad, İttibâ' ve Taklit Tartışmaları* adlı eseri bulunmaktadır. Ahmet İnanır'ın *Sıbt*

¹ Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh*, Muhammed Zahid b. Hasan el-Kevserî (ta'lik), Mektebetü'l-Ezheriyetü li't-Türasi, Kahire1415/1995, s. 5.

² Ekmeleddin Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî, *en-Nüketü'z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1384, 204b.

*İbnu'l-Cevzî'nin el-İntisâr ve't-Tercih li'l Mezhebi's-Sahih Adlı Eseri Bağlamında Hanefî Mezhebinin Diğer Mezheplere Tercih Edilme Gerekçeleri, Ekmeleddîn el-Bâbertî'nin 'en-Nüketü'z-zarîfe fî tercihi mezhebi Ebî Hanîfe Adlı Risalesi' Bağlamında Türklerin Hanefiliği Tercih Gerekçeleri", "Hanefî Mezhebinin Diğer Mezheplere Tercih Bağlamında İmam Buhârî'ye Yönelik Tenkitler ve Cevaplar Ekmeleddîn el-Bâbertî ve İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî Örneği" ve Ekmeleddîn el-Bâbertî'nin 'en-Nüketü'z-zarîfe fî tercihi mezhebi Ebî Hanîfe Adlı Risalesi' Bağlamında Hanefiliğin Önemi ve Türkler Açısından Stratejik Değeri" adlı makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca Şahin Khanjanov'un *Memlûkler Dönemi Hanefilerinde İctihad ve Taklid Tartışmaları* adlı doktora tezi bulunmaktadır. Çalışmamız İslam hukuk tarihinde mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarını Hanefî mezhebinin diğer mezheplere üstünlüğü ve tercihi tartışmalarını risaleler bağlamında karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi ihtiva ettiğinden diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu çalışma mezhepler arasında ortaya çıkan tercih ve üstünlük tartışmalarının temelinde yatan sebepleri tespit etmek ve bu sebepleri ortaya koymak açısından önemlidir. Ulaştığımız sonuçlardan günümüzde yaşanabilecek benzer tartışmaları anlamlandırma ve tespit edebilme açısından ayrıca önemi açıktır.*

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

İctihat faaliyetinin tabiatı icabı ilk dönemlerden itibaren mezhep imamları arasında ihtilaf vardır. Mezheplerin kurumsallaşmasıyla birlikte bu ihtilaflar mezhep mensupları arasında mezhebinin ve görüşünün üstün ve tercih edilmesi ile ilgili tartışmalara ve bu konuda eserler kaleme almaya sevk etmiştir. Bu alanla ilgili eser kaleme alınan dönemlerden biri Eyyûbîler diğeri Memlûkler dönemidir. Bu çalışmada mezhep üstünlüğüyle ilgili tartışmaları bütünüyle incelemek araştırmanın kapsamını aşacaktır. Bu yüzden tez, 13. ve 14. yüzyıllarda, Sıbt İbnu'l-Cevzî (ö.654/1256) ve Ekmeleddîn Bâbertî(ö.786/1384) tarafından kaleme alınan risaleler üzerinden "Hanefî Mezhebinin Diğer Mezheplere Üstünlüğüne Dair Tartışmalar" konusunu kapsamaktadır.

Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Çalışmada, yöntem olarak belgesel kaynak taraması yöntemi kullanılmıştır. Konuyu ele alırken öncelikle çalışmamızın konusu, amacı, önemi, kullanılan yöntem ve kaynaklar hakkında giriş bölümünde bilgi verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde

konunun daha iyi anlaşılması için mezheplerin ve mezhep üstünlük tartışmalarının ortaya çıkması ele alınmıştır. Bölümün devamında Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin hayatı, yaşadığı dönem, kaleme aldığı risale hakkında bilgi verilmiştir. Akabinde Ekmeleddîn Bâbertî'nin hayatı, yaşadığı dönem ve kaleme aldığı risalesine değinilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde, Sıbt İbnü'l-Cevzî tarafından kaleme alınan el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh adlı risalesi ile Ekmeleddîn Bâbertî'nin kaleme aldığı en-Nüketü'z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe adlı risalelerini Hanefî mezhebinin diğer mezheplere tercih ve üstünlük tartışmaları bağlamında kullanılan delillerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Risaleleri, risalelerin yazılış amaçları, Hanefî mezhebinin üstünlüğünü ifade ediliş usûlü, Hanefî mezhebinin tercih edilmesini gerektiren meselelere dair kullanılan deliller açısından tek tek incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırmada ulaşılan sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Çalışmamızda, farklı kaynaklardan istifade edilmiştir. Öncelikle Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh* adlı risalesi ile Ekmeleddîn Bâbertî'nin *en-Nüketü'z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe* adlı risaleleri esas alınmıştır. Ahmet İnanır'ın *İslam Hukuk Düşüncesinde İçtihad, İttibâ' ve Taklit Tartışmaları* adlı eseri ile *Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin el-İntisâr ve't-Tercih li'l Mezhebi's-Sahih Adlı Eseri Bağlamında Hanefî Mezhebinin Diğer Mezheplere Tercih Edilme Gerekçeleri* isimli makalesi tezimizin şekillenmesine, konuyla ilgili birincil kaynaklara ulaşılmasına ve çalışmamızın zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Müelliflerin hayatı ve yaşadığı dönemle ilgili konularda öne çıkan fıkıh, tarih, tabakat, çeşitli kitap, tez ve makalelerden istifade edilmiştir. Ayrıca, müelliflerle ilgili ansiklopedi maddelerinden yararlanılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

İçtihat, kelime anlamı olarak “çaba sarf etmek, bütün gücünü kullanmak, kararlı olmak, zahmet çekmek” anlamındaki cehd kökünden türemiş olup bir konuda elden gelen çabayı sarf etmek, bir şeyi elde edebilmek için olanca gücü harcamak anlamına gelmektedir.³ İçtihad kelimesi terim anlamı olarak kadı ve yönetici gibi kimselerin doğru hükme ulaşmak için elinden gelen çabayı harcaması, müçtehidin herhangi bir

³ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, “c-h-d, maddesi”, *Lisânü'l-arab*, C. 3, Dâru Sâdır, Beyrut 2010, s. 133.

şer’î meselenin hükmü hakkında zanni bilgiye ulaşabilmesi için bütün gücünü harcaması anlamında tanımı yapılmıştır.⁴

Mezhep kavramı, bir yerden başka bir yere gitme manasına gelen “z-h-b” kökünden türemiş bir kelime olup, Arapça’da “gitmek” ve “gidilecek yer” anlamına gelmektedir. Mezhep, dinin iman esaslarını konu edinyorsa itikadî, fer’î hükümleri konu ediniyorsa fikhî mezhepler, bu mezheplerin dışındakiler siyasi mezhepler olarak isimlendirilmiştir. Fıkıh mezhebi, dinin fer’î hükümlerinin (ibadet-muâmelat-ukûbat) kaynağı olan delilleri bulmak ve bu delillerden hüküm çıkarıp yorumlamakta yetkin sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem olarak tarif edilmektedir.⁵

Hicri dördüncü asırdan itibaren mezheplerin kurumsallaşmaya başlamasıyla birlikte, mezheplerin içtihad sistem ve usulleri de oluşmaya başlamıştır. Çeşitli bölgelere yayılan tâbileri, halk ve devlet nezdinde kendilerini gösterme çabasına girmişlerdir. Ortaya çıkan birçok mezhep arasından belli başlı mezhepler tarihteki yerlerini alarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu mezheplerden biri Hanefî mezhebidir. Ebû Hanîfe’nin (ö. 150/767) görüşleri çerçevesinde şekillenen Hanefî Mezhebi, istinbât ve tahrîc metotlarıyla gelişmiş ve yayılma imkânı bulmuştur. Ebû Hanîfe’nin vefatından sonra talebeleri ve mezhebe bağlı fakihler onun görüşlerini yaymak ve fıkının dayandığı esasları açıklamada gayret göstermişlerdir. Ayrıca hükümlerin illetlerini ortaya koymada ve bunları gelecek asırlarda meydana çıkacak olan meselelere tatbik etmeye önem vermişlerdir. Bu sayede Hanefî mezhebi çeşitli örfleri bulunan birçok ülkede yayılma imkânı bulmuştur. Bunlardan biri olan Abbâsiler Devleti’nin resmi mezhebi olmuş ve beş yüz seneden fazla İslam ülkelerinde uygulanmıştır. Hârûn er-Reşîd döneminde, Ebu Yûsuf, Bağdat kadısı olarak görevlendirilmiştir. Akabinde Kâdî’l-kudât’lık (Baş kadı) makamına yükselince bütün vilayetlerin kadılarını, Hanefî mezhebini benimseyen fakihler arasından tayin etmiştir. Bunun sonucunda Hanefî mezhebi yayılma imkânı bulmuştur.⁶

⁴ H. Yunus Apaydın, “İçtihat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 432-445.

⁵ İbn Manzûr, “z-h-b maddesi”, *Lisânü ’l-arab*, C. 1, s. 393; İlyas Üzümlü, “Mezhep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 526-532.

⁶ Muhammed Ebu Zehre, *Tarihü ’l-mezâhib*(Mezhebler Tarihi), Hisar Yayınevi, İstanbul 1976, s. 250-251.

Mezhebin yaygınlığı devletin sınırları ile orantılı olmuştur. Devlet otoritesi zayıfladığında mezhep otoritesi de zayıflamış, güçlendiğinde tam tersi olmuştur. Hanefi mezhebi Irak, Şam, Mâverâünnehir ve doğu İslam ülkelerinde hem resmi hem de halk tarafından benimsenen bir mezhep olmuştur. Mısır'a doğru gelindiğinde, Mâlikî ve Şafîî mezhebi yaygınlık kazanmıştır. Daha sonra Hanefî mezhebi, resmî bir mezhep olarak, Mısır'a gelmiş fakat halk arasında fazla yaygınlaşamamıştır. Mısır'ı, Fâtîmî Devleti işgal edince Hanefî mezhebinin otoritesini kaldırarak yerine Şîî İmamiyye mezhebini hâkim kılmıştır. Fâtîmîlerden sonra otoriteyi ele geçiren Eyyûbiler, Şafîî mezhebini desteklemişlerdir. Fakat Nûreddin eş-Şehîd (ö. 569/1174) Hanefî mezhebini halk arasında yaymaya çalışmıştır. Medreseler inşa ettirerek Hanefîlere tahsis etmiştir.⁷ Şafîî mezhebi özellikle Irak ve Mısır'da yayılmıştır. Şafîîler fikirlerini neşretmeye Irak'ta başlamış, buradan hareketle Horasan ve Mâverâünnehir'de yayılma imkânı bulmuştur. İmam Şafîî, hayatının son kısmında Mısır'a yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Mısır ve Dimaşk'te Fâtîmîler Devleti hâkim olduktan sonra bile halk üzerindeki yaygınlığını kısmen korumuştur. Mısır'da iktidar Eyyûbîlerin eline geçince Şafîî mezhebi daha da kuvvetlenmiş, hem halk hem de devlet yanında güçlü bir otoriteye sahip olmuştur. Şafîî mezhebinin otoritesi Kölemenler (Memlûkler) döneminde Sultan Zâhir Baybars (658/1260-676/1277) devrine kadar aynen devam etmiştir. Sultan, kadıların dört mezhebe göre tayin edilmesi uygulamasını hayata geçirmiştir. Bu uygulamaya göre her mezhepten birer kadı tayin edilmiş, mezhep mensuplarının davalarına bakmışlardır. Fakat Şafîî mezhebi yine bazı konularda diğer mezheplere göre konumunu korumuştur. Ülkede, Hanefî mezhebinin bazı yönetici ile emirler tarafından desteklemesi ve Türklerin nüfuzunun artmasına bağlı olarak Mısır'da Hanefî mezhebi de otorite kazanmaya başlamıştır. Bu durum Hanefî ve Şafîî mezhebi arasında mezhebini savunma, üstünlük ve tercih tartışmalarının yaşanmasına yol açmıştır.⁸

Yapılan bu tartışmalar meclislerde sözlü olarak yapılmakla kalmayıp, kitaplar ve risaleler kaleme alınarak da sürdürülmüştür. Bu amaçla yazılan kitaplar ve risaleler el-Hilâf ilmini doğurmuştur. Bu ilimle telif edilen eserler mezhebin üstünlüğünü ispat amacıyla yazılmış olup, eser verenleri mezhebin görüşünü savunma ve diğerlerini zayıf

⁷ Ebu Zehre, *Tarihü'l-mezâhib*, s. 251-252.

⁸ Ebu Zehre, *Tarihü'l-mezâhib*, s. 358-360.

gösterme gibi durumlara sevk etmiştir.⁹ Hilâf, sözlükte “zıt, birine muhalef etmek, karşı gelmek, aykırı davranmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁰ Aynı zamanda birçok müellif tarafından tanımı yapılmıştır. Cürcânî (816/1413) hilâfı “gerçeği ortaya koymak veya bir şeyin yanlış olduğunu göstermek amacıyla, karşı görüşlü iki kişi arasında meydana gelen tartışma” olarak tarif etmektedir.¹¹ Bir başka tanımda, “Fıkhi mezheplerin taraftarları arasında meydana gelen cedel (tartışmadır)” şeklinde tarifi yapılmıştır.¹² Cedel, cedl veya cedel kökünden türeyen isim olup, sözlük olarak “husumette şiddetli olmak, husumete güç yetirmek, münakaşa ve delil getirmede usul, birini sert bir yere düşürmek, cephe almak” gibi anlamlara gelmektedir.¹³ Terim anlamı olarak tartışma ve üstün gelme bağlamında çaba sarf etmek olarak tarif edilmiştir.¹⁴ Hilâf ve cedel birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar olsa da birbirinden farklıdır. Hilâf, mezhep bilgisi dışında diğer mezheplerin görüşlerini de bilme anlamında, cedel kendi mezhebinin usûl anlayışını savunma, ötekileri susturma yöntemi anlamında kullanılmıştır.¹⁵ Hilâf kavramıyla ilişkili bir diğer kavram olan ihtilâf, half kökünden türeyen bir kelime olup, “bir şeyin diğer bir şeyin peşinden gelmesi, ayrı görüşe sahip olmak, çekişmek, görüş ayrılığı” gibi anlamlara gelmektedir. Terim anlamı olarak ihtilâf, “söz veya davranışta birinin tuttuğu yoldan başka bir yol tutmak” anlamındadır. Hilâf ve ihtilâf kavramları eş anlamlı olarak kullanılmış olsa da aralarında fark vardır. İhtilâf farklı bir görüşe sahip olma, farklı görüşlerden birini benimsemek anlamında iken, hilâf diğer görüşlere karşı bir tavır koyma anlamındadır.¹⁶

Hicri dördüncü asırdan sonra özellikle fıkıh mezheplerinin teşekkülünün tamamlanmasıyla birlikte taklid meselesi bir kişinin bir mezhep imamına bütün fikhî konularda bağlanması çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Mezhepleşme olgusu beraberinde

⁹ Şükrü Özen, “Hilâf”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 527-538.

¹⁰ İbn Manzûr, “h-l-f” maddesi”, *Lisânü’l-arab*, C. 10, s. 90.

¹¹ Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *Kitâbü’t-ta’rifât*, y.y., Beyrut 2000, s. 105.

¹² Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Miftâhu’s-saâde ve misbâhu’s-siyâde fi mevzuâtı’l-ulûm*, C. 1, Dâru’l-kutubü’l-ilmîyye, Beyrut 1985, s. 238.

¹³ İbn Manzûr, “c-d-l” maddesi”, *Lisânü’l-arab*, C. 11, s. 105.

¹⁴ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfhânî, *el-Müfredât*, “c-d-l” maddesi, Dâru’l-kütübü’l-ilmîyye, Beyrut 2000, s. 79.

¹⁵ Özen, “Hilâf”, C. 17, s. 538.

¹⁶ Şükrü Özen, “İhtilâf”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 21, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 565-568. Halis Demir, “Hanefî Mezhebinde Hilaf Literatürü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 2 (Aralık 2015), s. 112-116.

mezheplerin kendi içinde ve diğerleriyle arasında içtihad, taklid ve ittibâ tartışmalarını da doğurmuştur. İlk dönemlerden itibaren mezhep taklîdinin yerleşmesiyle birlikte literatüründe gelişmiştir. Beraberinde içtihad etme yeteneğinin yalnızca bazı büyük âlimlere has kılınması, içtihad etme yeteneği olmayan kimselerin ise önde gelen belli başlı âlimleri taklid etmesi gerektiği noktasında bir düşünce hâkim olmuştur.¹⁷

Taklîd, kelime anlamı olarak “bir şeyi insan veya hayvanın boynuna takmak ya da asmak” anlamında olup, fıkıh alanında farklı tanımları olmakla birlikte, genellikle bir âlimin içtihadi bir konuya dair görüşünü delilini bilmeden kabullenmeyi ve uygulamayı ifade eder.¹⁸ Bir farklı anlamı, delil ve hüccet olmaksızın bir sözü kabul etmek olup bir kişinin gerçeğin kendisinde olduğuna inanarak, bir insanın yaptıklarına ve söylediklerini düşünmeden ve deliline bakmadan tabi olmaktır.¹⁹ Özellikle fûrû fıkıh alanında şer’î ameli alanın çok geniş olması, bu alanın uzmanlaşmayı gerekli kılması ve bütün bireylerin bu alanda uzmanlaşmasının imkânsızlığı taklîdi, şer’î ameli alanda her zaman canlı tutmuştur.²⁰ Bu düşünce karşısında mezhep taklîdi ve tek mezhepçilik anlayışına da eleştiriler yapılmıştır. Taklîd karşısında ittibâ yani fıkhi görüşlerin delillerini bilerek tabi olma yöntemi savunulmuştur.²¹

İttibâ, fıkıh usûlü terimi olarak bir kişinin başka bir müçtehidin kullandığı delili de bilerek onun görüşünü kabul edip amel etmesi anlamına gelmektedir.²² İttibâ, taklîd olarak algılanmamalıdır. Taklîd bir müçtehidin sözünü delilsiz almak anlamına gelirken ittibâ başkasının hükmünü uygularken görüşünün delilini bilerek kabul edip görüşüyle amel etmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ittibâ delilini bilerek başkasının görüşüne uyup amel etmek iken taklîd delilsiz amel etmek demektir.²³ Nitekim mezheplerin oluşumundan önce ve müçtehid imamlar döneminde taklîd yoktur. Yine yaşadıkları dönemde mezhep imamları da kendilerinin taklîd edilmesini

¹⁷ Recep Özdemir, “Fıkıh Usûlü Açısından Taklîd”, *Hikmet Yurdu*, C. 5, S. 9 (Haziran 2012), s. 137-161.

¹⁸ Eyüp Said Kaya, “Taklîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, s. 461-465.

¹⁹ Cürcânî el-Hanefî, *Kitâbü't-ta'rîfât*, s. 65.

²⁰ Rudolph Peters, “18 ve 19. Yüzyıllarda İctihad ve Taklid”, Özgür Kavak (çev.), *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 14, (Konya 2009), s. 97-98.

²¹ Ebu Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *Câmi'ü beyânî'l-İlm ve fazlihî ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihî*, Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri (thk.), Darü İbnü'l-Cevzî, Demmam 1994, s. 975-997.

²² Fahrettin Atar, “İttibâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, EK- 1, Ankara 2020, s. 678-679.

²³ Vehbe ez-Zuhaylî, *Usûlu'l-fıkıh 'i- İslâmî*, C. 2, Daru'l-Fikr, Dimaşk 1986, s. 1120.

istememişlerdir. İmamların öğrencileri ile meseleleri tartışmaları, onların da görüşlerini sormaları, istişare etmeleri bunu göstermektedir. Bu dönemde halk ile âlimler arasında taklîd değil, ittibâ ilişkisi vardır. Böylelikle birey uyduğu fikhî görüşün delilini bilmektedir.²⁴

²⁴ Atar, “İttibâ”, *DİA*, I, 678-679.

BÖLÜM 1: MEZHEP ÜSTÜNLÜĞÜ

1.1.MEZHEPLERİN VE MEZHEP ÜSTÜNLÜĞÜ TARTIŞMALARININ ORTAYA ÇIKMASI

Hız. Muhammed'in (s.a.v.) yirmi üç yıllık nübüvvet sürecinde sadece vahyi tebliğ etmekle kalmamıştır. Aynı zamanda onu açıklamış, tatbik etmiş, vahyin açık bir şekilde temas etmediği konuların hükümlerini teşri etmiştir. Anlaşılmayan bir mesele olduğunda hükmünü soranlar arasında hüküm vermiştir. Hız. Peygamber döneminde gerçekleşen bu teşri ve uygulama faaliyetleri sonraki dönemlerdeki fıkıh çalışmalarına temel teşkil etmiştir.²⁵ Hız. Muhammed (s.a.v.) dini ve hayati bir ihtiyaç olan içtihad konusunda ashabını yetiştirmek, onlara rehberlik etmek için, gerek huzurunda istişare yoluyla ashabının görüşlerine başvurmuş gerekse gıyabında içtihad etmelerine izin vererek onları teşvik etmiştir.²⁶

Sahabe, Hız. Peygamber'in vefatından sonra, ortaya çıkan meselelerin çözümünde Kitap ve Hız. Peygamberin sünnetine başvurmuşlardır. Bu iki kaynağın açıkça temas etmediği meselelerde İslam'ın özüne bağlı kalarak içtihada başvurmuştur. Kendilerinden sonra gelen ulema için içtihadın kapısını açmışlar, yol ve metodunu göstermişlerdir.²⁷ Bunun yanında, bir hadise ve mesele meydana gelmeden, farazi konularda hüküm ve fetva vermeye yanaşmamışlar ve bu tür içtihadı hoş görmemişlerdir.²⁸

Tâbiûn âlimleri, bir problem ortaya çıktığında, onun çözümünü önce Kitap'ta aramış, daha sonra sırasıyla Sünnet'e ve Sahabe uygulamasına başvurmuşlardır. Haberi vahid de olsa sahih olan sünneti, reye karşılık öncelik vererek hükümlerinde delil olarak tercih etmişlerdir. Hatta daha önce sünnete muhalif bir hükmü benimsemiş iseler onu terk etmişler ve Sünnet'i kullanmışlardır. Tâbiûn'un bir kısmı da meselenin hükmünü

²⁵ Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihat*, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 41-48.

²⁶ Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Muhammed es-Sâdık Kamhâvî (thk.), C. 2, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1412/1992, s. 40.

²⁷ İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, *İ'lâmu'l-muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn*, C. 1, Matbâssu's-Saâdet, Kahire 1374/1954, s. 216-217.

²⁸ Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebu Zehre, *el-İmâm Mâlik: Hayâtühû ve Aşrhû-Ârâühû ve Fıkhu* (İmâm Mâlik: Hayatı-Görüşleri-Fıkıhı), Osman Keskioglu (çev.), 2. Baskı, İstanbul 1984, s. 122.

Kitap ve Sünnet'te bulamayınca rey içtihadına başvurmuşlardır.²⁹ Âlimler Hicaz ve özellikle Medine'de Sünnet'in tespitine, Kitap ve Sünnet'e bağlı nazari bir fıkıhın oluşturulmasına yönelmişlerdir.³⁰ Hicri birinci asrın sonu ile ikinci asrın başında, ortaya çıkan bu fıkıh hükümleri konularına göre hazırlanan ilk sistematik fıkıh kitaplarını oluşturmuştur.³¹ Selim b. Kays el-Hilâlî'nin (Haccâc b. Yusuf (ö.95/714) döneminde yaşamıştır) bir eseri, Katâde b. Diâme (ö. 118/736)'ye ait Kitâbü'l-Menâsik, Zeyd b. Ali (ö.122/740)'nin hacca dair Kitâbü Menâsiki'l-hacc ve âdâbih isimli risalesi, yine Zeyd b. Ali'nin çeşitli fikhî konuları ihtiva eden Kitâbü'l-Mecmû'u günümüze ulaşan ilk fıkıh kitapları arasındadır.³²

Zaman ve mekânlara göre değişen örf, adetler ve bunların doğurmuş olduğu yeni hadise ve şartlar çeşitli ihtilaflara sebep olmuştur. Bundan dolayı Tâbiûn döneminde mekân ve üstat farkına dayanan ilmi gruplar teşekkül etmiştir. Bu durumun oluşmasında sahabenin irşâd ve ta'lim göreviyle İslam âleminin çeşitli bölgelerine dağılmaları etkili olmuştur. Sahabenin Hicaz ve Irak'ta toplanmaları ve onların etrafında da Tâbiûn âlimlerinin toplanması sonucunda birincisi merkezi Medine olan Hicaz Medresesi, ikincisinin merkezi Kûfe olan Irak Medresesi adı altında iki ilmi grup teşekkül etmiştir. Bu medreseler, bir âlimin mezhebine bağlılık veya prensip farklarından dolayı ortaya çıkmamıştır. Yer, memleket ve hoca farkına bağlı olarak meydana gelmiştir. Bu dönemde, kesin olarak usûl ve tabi olma bakımından ayrılmış mezheplerden bahsedilemez.³³ Âlim olanlar usûl içinde içtihad etmiş, buna imkân bulamayanlar istedikleri ve güvendikleri âlim ve müçtehitlerden, meselenin hükmünü sorarak, tatbik etmişlerdir.³⁴

Abbâsîlerin ilme ve âlime büyük önem vermişlerdir. Bu dönemde fıkıhın sahası genişlemiş ve fıkıh büyük bir gelişme göstermiştir. Ayrıca bu dönem rey fukahasının sadece meydana gelmiş meselelerle yetinmeyip farâzî olaylar üzerinden içtihad etmeleri

²⁹ Ebu Abdillâh Muahmmmed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, C. 5, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2012, s. 334.

³⁰ Ahmed Emîn b. İbrâhîm et-Tabbâh, *Duha'l- İslam*, C. 2, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2010, s. 162.

³¹ Hayreddin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 11. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 147.

³² Fuat Sezgin, "Fıkıh Literatürüne Giriş", Said Nuri Akgündüz (trc.), *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C., 2, S., 4 (Güz 2014), s. 71, Hilal Özay, *Fıkıh Literatüründe Tüm Konuları İçeren Yazım Türleri*, İksad Yayınevi, Ankara 2019, s. 27.

³³ Ahmed Emîn b. İbrâhîm et-Tabbâh, *Duha'l- İslam*, C. 2, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2010, s.166-167

³⁴ Karaman, *İçtihat*, s. 100-101.

fıkıhta bir zenginlik oluşturmıştır. Bu dönemde İslam devletinin sınırlarının genişlemesi, çeşitli milletlerden insanların Müslüman olması veya Müslümanlarla karşılaşmaları sonucu yeni meselelerin ortaya çıkmıştır. Nebtîler ve İranlıların örf ve âdetlerinin etkili olduğu Irak'taki meseleler İmam Ebû Hanîfe'ye (ö.150/767) sorulmuştur. Bizans örf ve hukukunun hâkim olduğu Suriye'deki meseleler İmam Evzâî (ö.157/774) ve diğerlerine, Mısır ve Bizans etkisi altındaki Mısır'daki meseleler İmam el-Leys b. Sa'd (ö.175/791) ve İmam Şafiî'ye (ö.204/820), Hicaz örf ve âdetlerinin etkisini taşıyan meseleler de İmam Mâlik'e (ö.179/795) sorulmuştur.³⁵

Siyasi, sosyal ve hukuki bazı şartlar mezheplerin doğmasını hızlandırmıştır. Devletin ve toplumun hukuki emniyet ve istikrar arayışı bazı müçtehitlerin öne çıkarılmasını sağlamıştır. Bu asırda müçtehitler fikhın bütün konularında veya farazi meseleler için içtihad etmişlerdir. Bu içtihadların bir araya getirilerek kitaplarda toplanması ve bir müçtehidin farklı konulardaki içtihadlarının kolayca öğrenilme imkânının oluşması mezhebe dayalı hukuk faaliyetini geliştirmiştir. Ehl-i re'y ve ehl-i hadis medreseleri gibi fikh mektepleri mensuplarının aralarında yaptıkları sözlü, yazılı münakaşa ve münazaraları, bazı usûl ve kâidelerin belirginleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum Abbâsîler döneminde müçtehitlere ait bağımsız içtihad usûl ve yollar ile varılan ahkâm mecmualarının doğmasını sağlamıştır. Ancak, hicri dördüncü asırdan önce fikh mezhepleri tam teşekkül etmemiştir. Fakat el-Hasenü'l Basrî (ö.110/728), Ebû Hanîfe (ö.150/767), İmam Evzâî (ö.157/774), Süfyân es-Sevrî (ö.161/778), Leys b. Sa'd (ö.175/791), İmam Mâlik (ö.179/795), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), İmam Şafiî (ö.204/820) ve daha sonra İshâk b. Râhaveyh (ö.233/848), Ebû Sevr (ö.240/854), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Dâvûd ez-Zâhirî (ö.270/884), İbn Cerîr et-Taberî (ö.310/923) gibi müçtehitler meşhur olmuştur. Bunların her birinin farklı içtihad sistem ve usulleri buna bağlı vermiş oldukları rey'leri, çeşitli yerlere yayılmış mensupları vardır. Bunlardan bazıları, kendilerini savunacak ve yayacak kuvvetli mensupları bulunmadığı, bazıları da Zâhirîlerde olduğu gibi iç sebeplerle; yani nassların zahirine aşırı bir şekilde sarılmaları, kıyası inkâr etmeleri, ihtiyaca cevap verememeleri ve diğer mezheplere karşı şiddetli davranmaları yüzünden zamanla tarihe karışmışlardır.

³⁵ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 158.

Bu müçtehidlerin yaşadığı o dönemde âlimler kendilerini, belirli bir mezhebe tabi olmaya zorlamamışlar, bağlı olanlar da başka âlimlerden de istifade etmişlerdir.³⁶

Bunun yanında müçtehitler, dinin hayattaki etkisinin ve kalıcılığının temel şartı bulunan içtihad müessesinin yok olmasına, Allah ve Peygamberinin (a.s.) yerine müçtehitleri, Kitap ve Sünnet yerine imamların görüşlerini koymaya varan bir mezhebin tercih ve uygulanmasına dair tekliflere de izin vermemişlerdir. Örneğin Abbasi halifelerinden Mansûr (ö.158/775) ve Râşid (ö.532/1138) dönemlerinde, İmam Malik'e, el-Muvatta'sını ülkede bir hukuk normu haline getirip, kitaptaki hükümleri kanunlaştırıp ümmeti bununla amele zorlamayı teklif etmişlerdir. İmam Mâlik ise bu teklife şu cevabı vermiştir. *"Âlimlerin ihtilâfı bu ümmet için rahmettir. Herkes kendine göre doğru olana uymakta ve Allah'ın rızasını istemektedirler."*³⁷ Başka bir örnek olan Abdullah b. Mukaffa'nın (ö.142/795) Halife Mansûr'a sunduğu bir risalede, muhtelif yerlerdeki kadıların, aynı konuda verdikleri birbirine zıt hükümlerden bahsederek bundan şikâyet etmiştir. Bütün sünnet ve reylerin bir kitapta toplanmasını ve bir kanun hâlinde bütün kadılar tarafından uygulanmasını teklif etmiştir.³⁸ Fakat bu kanunlaştırma isteği de muhtemel ki müçtehit imamların bu konudaki tutum ve davranışlarından dolayı gerçekleşmemiştir. Müçtehit imamlar üstatları gibi nasslara dayanan hükümler ile içtihad ve kıyasa dayanan hükümlerini birbirinden titizlikle ayırmışlardır. Bu hükümlerini Allah ve Resulüne dayandırmadıkları gibi bunlar için helal ve haram terimlerini dahi kullanmamışlardır.³⁹ Âlimler bu hassasiyetlerini öğrencilerini yetiştirirken, farklı âlimlerle olan ilmi sohbetlerinde de göstermişlerdir. Örneğin; Ebû Hanîfe, içtihadlarını yetişkin talebeleriyle istişare ederek yürütmüş, bazen bir mesele üzerinde talebeleriyle günlerce münakaşa etmiş, bütün görüşlerini dinlediği kişilerin fikir ve görüşlerini aldıktan sonra hükmün bir yere kaydedilmesini istemiştir.⁴⁰ İmam Mâlik *"Ben bir insanım, hata da ederim isabet de. Rey ve içtihadımı inceleyin, kitap ve sünnete uygun bir sözümlü alın, onlara uygun olmayan bütün sözlerimi terk edin."* buyurmuştur. Müçtehit imamların talebeleri de hocalarının usulünü tatbik etmişler,

³⁶ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 160.

³⁷ Ahmed Emîn, *Duha'l-İslam*, s. 174.

³⁸ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü resâili'l-arab*, C. 3, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 1937, s. 37.

³⁹ Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şafîi, *Mevsuâtü'l-İmami's-Şafîi el-Kitâbü'l-Ümm*, Ahmed Bedreddin Hassun (thk.), Daru Küteybe, Beyrut 2003, s. 321; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *İhtilâfî'l-fukaha*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1999, s. 71-72.

⁴⁰ Muhammed Zâhid b. Hasen el-Kevserî, *Nasbu'r-râye li'z-zeylâi*, C. 1, Dâru'l-Me'mun, Mısır 1938, s.38.

içtihadlarında onların reylerinden hareket etmişlerdir. Fakat gerektiğinde usul ve fîrûda hocalarına muhalefet etmekten de çekinmemişlerdir.⁴¹ Bu dönemde oluşan mezhepler, bir müçtehidin veya müçtehidlerin içtihad metodu, bununla elde ettiği rey ve ahkâm şeklinde oluşmuştur. Fakat bunlar ya Müslümanların ortaya çıkmış meselelerine fetva vermek için yapılmış veya gelecek meselelere hazırlık için yapılmıştır. Hiçbir imam, halkı kendi içtihadlarının tümünü kabul etmeye ve bunu uygulamaya davet etmemiş ve zorlamamıştır. Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik'in ilmi sohbet ve tartışmaları, İmam Mâlik ile el-Leys'in aralarındaki ilmi yazışmaları, İmam Şafî'nin İmam Mâlik ve İmam Muhammed'e, İbn Hanbel'in Şafî'ye talebelik etmeleri göstermiştir ki bir ilim ailesini teşkil eden bu zatlar imkân buldukça birbirinden istifade etmişlerdir. Doğruluğuna kanaat getirince rey ve delillerini değiştirmiş, birlikte hakkın ortaya çıkmasına, ilmin olgunlaşmasına gayret etmişlerdir.⁴²

İslami ilimlerin doğup ve gelişmesiyle birlikte hicrî I. ve II. asırda ortaya çıkan ihtilaflar, hususi bir ilim dalı içerisinde ele alınmayıp fıkhi meselelerin içinde incelenmiş, ortaya çıkan bu ihtilaf ve farklılıklar, daha sonra hususi eserler içerisinde ele alınıp incelenmeye başlanmıştır.⁴³ Başlangıçtan itibaren fakihler arasında ortaya çıkan farklı görüşleri bir araya getiren bu eserler hilâfiyat literatürünü oluşturmuştur. Mezheplerin ortaya çıkıp kurumsallaşıp, İslami ilimlerin tedvin edilmeye başlanmasıyla fakihlerin ve mezheplerinin görüşlerinin savunulması ve muhalif görüşlerin eleştirilmesi süreci de başlamıştır. Bu alanda yazılan eserler mezhep müdafaası gibi amaçlar, derleme faaliyetini farklı görüşler arasında mukayese, bir mezhebin görüşünü savunma ve diğerlerini zayıf gösterme gibi bir mecraaya dönüşmüştür. Fakat ilk dönemde yazılan bu eserler mezhep kaygısı gütmeyen isabetli olan görüşü ortaya çıkarmayı amaçlayan mukayeseli çalışmaları ilm-ü ihtilâf, ilm-ü ihtilâfu fukaha tabirleri âlimlerin görüşlerini bilmek için kullanılmıştır.⁴⁴ Bu alanda eser telif eden ilk müellifler İmam Evzâî (ö.157/774), İmam Ebu Yûsuf (ö.182/798), İmam Muhammed (ö.189/805) İmam Şafî'nin (ö.204/819) eserleri günümüze kadar ulaşan alanındaki ilk örnekleri

⁴¹ Ebu Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, *Kitâbu'l -harâc*, Münşeratül Cemel, Beyrut 2009, s. 19.

⁴² Ebu Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyulâh Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî, *Huccetullâhi'l-bâliğa*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2012, s. 308.

⁴³ İsmail Hakkı İzmirli, *İlm-i Hilâf*, Hukuk Matbaası, İstanbul 1914, s. 3.

⁴⁴ Demir, "Hanefi Mezhebinde Hilaf Literatürü", s. 121.

arasındadır.⁴⁵ Bu önemli eserler arasında, İmam Evzâî'nin (ö.157/774) *Siyer'i*, İmam Ebu Yûsuf'un (ö.182/798), *Kitâbü'r-Red ale's- Siyeri'l-Evzâ'î, İhtilâfû Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ ve Kitâbu'r-Redd âlâ Mâlik b. Enes*, Abdullâh b. Zekvân'ın (ö. 174/790) *Kitâb-ü Reyî'l-fukahâ-i'seb'a min ehli'l-medîne ve mahtelaful fih*,⁴⁶ İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin (ö.189/805) *Kitâbu'l-Hucec fî İhtilâfi Ehli'l-Kûfe ve Ehli'l-Medîne*, İmam Şafîî'nin *Kitâbu'r-Red âlâ Muhammed b. Hasan*, Ebu Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Abdulkakem el-Mısırî'nin (ö. 268/882), *er-Redd alâ's-Şafîî fîmâ Hâlefe fîhi'l-Kitâb ve's-Sunne ve er-Redd âlâ Ehli'l-İrâk* adlı kitapları yer almaktadır.⁴⁷

Mezhep imamları arasında meydana gelen ilmi münazara ve münakaşalar, mezheplerin kurumsallaşmalarının ardından mezhep mensupları arasında farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Her mezhep mensubu, kendi imamını ve mezhebini savunmaya başlamıştır. Bu durum onları savundukları fikirlerde taassuba düşmelerine ve karşısında güçlü gördüğü mezheple mücadeleye, mezhebinin üstün ve tercih edilebilir olduğunu ispatlamaya sevk etmiştir. Bazen yapılan bu münakaşa ve münazaraların maksat ve gayesinin dışına çıktığı olmuştur. Bu konuda Gazzâlî (ö. 505/1111), mezhep mensupları arasında yapılan münazaraların gayesinin ilmi olmadığını, bilgili görünmek, hem halk hem devlet yanında nüfuz kazanmak, mezhebin propagandasını yapmak, idarecilerin arzularını tatmin etmek gibi amaçlar için yapıldığını belirtmiştir.⁴⁸

Mezhep mensupları arasında yaşanan bu tartışmalar, aynı coğrafyalarda karşı karşıya gelen Hanefî ve Şafîî mezhep âlimleri arasında meydana gelmiştir. Tartışmalarda bazı mezhep mensupları işi husumete kadar götürüp ve farklı mezhebe mensup kişilerin namazda birbirlerine uymalarının haram olduğunu söyleyecek bir aşamaya kadar götürmüştür.⁴⁹ Bununla birlikte mezhebini ve görüşlerini desteklerken, diğer mezhep ve görüşlerini zayıflatan delilleri ileri sürmeyi Allah'a ibadet kabul

⁴⁵ Şükrü Özen, “İlm-i Hilâf Yahut Fukahâ Metoduna Göre Cedel Hakkında Klasik Bir Metin: Menşeu'n-Nazar”, *Makâlât*, S. 2 (1999), s. 171-181.

⁴⁶ Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muahmed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, Rıza Teceddüd (thk.), y.y., t.s., s. 282; Demir, “Hanefî Mezhebinde Hilaf Literatürü”, s. 122.

⁴⁷ Aykut Avcı, “Fıkhi İhtilâfların Tarihsel Gelişimi”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 8 (Ağustos 2015), s. 119-132.

⁴⁸ Hüccetü'l-İslâm Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâu ulûmu'd-dîn*, C. 2, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, Kahire 1306, s.49.

⁴⁹ Ebû'l-Hasenât Muahmed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, Matbaatü's-Saâde, Kahire1324, s. 50.

etmiştir. Zamanla mezhep taassubu şiddetlenmiş ve bazı müellifler bu hususta çok ileri gitmişlerdir. Bu tartışmaların her iki mezhep üzerinde olumsuz tesirleri olmuştur.⁵⁰

Yazılan hilâfiyat ve reddiye kitapları, mezheplerin kurumsallaşması ve mezhep mensuplarının birbirlerine karşı tercih, üstünlük tartışmalarına dönüşmesiyle dördüncü asırdan itibaren daha sistemli bir hale gelmiştir. Özellikle, İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel gibi ön plana çıkan fakih müçtehidlerin görüşleri müntesipleri tarafından derlenip, imamlarının usulüne göre sistemli bir hale getirilmiştir. Bu durum müçtehidlerin müntesipleri arasında kendi imamlarını ve mezheplerini üstün tutmaya, taassup derecesinde bağlanmaya yönlendirmiştir. Bunun sonucunda aralarında mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarının yaşanmasına yol açmıştır.⁵¹ Mezhep tercih ve üstünlük tartışmalarını birçok unsur etkilemiştir. Bunların başında İslam dünyasında yaşanan siyasi birliğin bozulması, dindeki içtihadın yerini mezhep içi içtihadın alması, mezhep fakihlerinin farazi meseleler ile ilgi içtihatlarının çoğalması, mezhep taassubunun yaygınlaşması, medreselerin ve buralara tahsis edilen vakıfların belirli mezheplere tahsis edilmesi sonucu ortaya çıkan problemler gelmektedir. Şimdi kısaca bunlara yer verilecektir:

1.1.1. Siyasi Birliğin Bozulması

Mezhep üstünlüğü tartışmalarını etkileyen unsurların başında İslam dünyasındaki siyasi birliğin bozulması gelmektedir. Emevî devletinin yıkılmasıyla birlikte Abbâsiler Devleti yanında Endülüs Emevîleri (M.756-1031) de varlığını devam ettirmiştir. Özellikle, Abbâsî Devletinin gerilemesiyle birlikte, Mısır ve Kuzey Afrika'da Fâtımîler Devleti (M. 910-1174) kurulmuş yine Mısır'da İhşid, (M.934-969) Musul ve Halep'te Hamdan, Bağdat'ta Büveyhoğulları, (M.932-1055) Yemen bölgesinde Şii Zeydiler hâkim olmuşlardır. Doğu'da Buhara merkezli Samaniler Devleti (M.847-999) kurulmuştur. Daha sonra toprakları, Mısır ve Mağrib ülkeleri hariç Batı'dan Doğu'ya bütün İslam âlemini Selçuklular (M.999-1157) hâkimiyet altına almışlardır. Hicri beşinci asrın sonlarına doğru, Selçuklu hükümdarları arasında ortaya çıkan ihtilaftan faydalanan Haçlı birlikleri Kudüs'e kadar ilerlemişlerdir. Doğu ve Batı'da Selçukluların yerini alan Atabegler ve daha sonra Eyyûbîler (M.1171-1462) bir

⁵⁰ Ebu Zehre, *Tarihü'l-mezâhib*, s. 357-358.

⁵¹ Muhammed b. Afî el-Bâcûrî el-Hudârî, *İslam Hukuk Tarihi*, Haydar Hatipoğlu (çev.), Karaman Yayınları, İstanbul 1974, s. 228.

tarafından Haçlılarla mücadele, diğer taraftan da Mısır Fatimilerinin yıkılmasıyla burada Abbasi nüfuzunun canlandırılmasında büyük rol oynamışlardır. Hicri altıncı asrın sonlarına doğru hükümleri Bağdat yakınlarına doğru uzanan Harzemşahlar (M. 1157veya1077-1231) hâkimiyet sürmüştür. Yedinci asrın başlarında Cengiz Han komutasındaki Moğollar Batı'ya ve Güney'e doğru ilerleyerek önlerine gelen her devlet ve kuvveti ortadan kaldırmışlardır. Kısa zaman sonra da Cengiz Han'ın torunu Hülagu Han, Bağdat'ı baştanbaşa tahrip ederek Abbasilerin son halifesini yok etmiştir.⁵² İslam dünyasında yaşanan bu siyasi ayrılıklar, çalkantılar, olumsuzluklar siyasi bölünmelere bağlı olarak mezhepleri ve aralarında yaşana tercih ve üstünlük tartışmalarını da etkilemiştir.

1.1.2. Dinde İctihadın Yerini Mezhepte İctihadın Alması

İctihad terbiye ve kültürü zamanla değişime uğramıştır. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi tek bir müçtehide bağlı kalınmamış, fakihler bağımsız içtihadlarda bulunmuşlardır. Müminleri rey ve mezheplerini taklide değil, Kitap ve Sünnet'e tabi olmaya davet etmişlerdir. Yine fetvasına uyduğu müfti ve fakihin delilini sorup öğrenmesini tavsiye etmişlerdir. Fakihler talebelerini taklitten men etmişler, münazara ve münakaşa faaliyeti oluşturarak içtihad terbiyesini vermişlerdir. Halk ise yaşadığı dönemde istediği müçtehitten meselesini sormuş ve istediği müçtehidin hükmüne uymuştur. Zamanla bir müçtehid ve usulünü takip etme anlayışının yerleşmesiyle birlikte, müçtehit olan fakihler arasından dört tanesi ön plana çıkmıştır. Ebû Hanîfe, İmam Malik, İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinin müntesipleri tarafından tedvin edilip sistemli bir hukuk haline getirilmesinin ardından, mutlak içtihad dönemi bitmiştir. Her mezhebin müntesipleri artık kendi imamlarına bağlanmışlardır. Bu durumda, mutlak içtihadın yerini mezhepte içtihadın yerini almasına neden olmuştur. Mezhep mensupları da, kendi imamlarını savunmaya, üstün görmeye, yüceltmeye çalışmışlar ve bununla ilgili eserler ortaya koymuşlardır. Bunun sonucunda kendileri içtihad etmek yerine, mezhebinin kitaplarıyla meşgul olarak, bağlı olduğu imamının tedvin etmiş olduğu hükümlerini, metot ve usulünü öğrenmeye çalışmışlardır.⁵³ Zamanla birlikte Kitap ve Sünnet gibi delillerinin yerini belli başlı imamların görüşleri almaya başlamıştır. İlimde, talimde, ifta ve kazada belirli mezheplerin çerçevesi ve

⁵² Hudarî, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 317-320.

⁵³ Hudarî, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 320.

kuralları içinde kalınmaya başlanmıştır. İşte bu atmosferde ve ortamda yetişen talebe de içtihad etmeye değil, taklit etmeye yönelmiştir.⁵⁴

1.1.3. Farazî Hükümlerin Çoğalması

Özellikle Irak Medresesi ve rey taraftarlarının sadece meydana gelmiş hadiseleri ve meseleleri çözümlemekle kalmamışlardır. Aynı zamanda meydana gelebilecek hadiseler ve meseleler için de hüküm vermişlerdir. Bu uygulama sonucunda ihtiyaçtan çok fazla bir fıkıh zenginliği ortaya çıkmıştır. Sonraki müçtehidler de içtihad etmek yerine bu hazır olan fıkıhı kullanmayı tercih etmişlerdir.⁵⁵

1.1.4. Mezhep Taassubu

Önceki dönemlerde, halk dini meselesini istediği müçtehidten sormuş ve aldığı hükmü tatbik etmiştir. Devamlı bir müçtehide bağlanmamıştır. Müçtehid de kimseyi hükmünü uygulamaya zorlamamıştır. Mezheplerin teşekkül edip kurumsallaşmasıyla birlikte zamanla mezhep mensupları arasında taklit ortaya çıkmıştır. Mezhep mensupları başka mezhepleri eleştirerek delili zayıfta olsa bağlandığı mezhebin görüşünü tatbik etmiştir. Bu durum mezhep mensuplarını bağlı olduğu mezhebe taassup derecesinde bağlanmaya, üstün tutmaya ve taklit etmeye yönlendirmiştir.⁵⁶

Mezhep sahibi müçtehitlerin çoğunun her açıdan iyi yetişmiş, hocasına taklit ve taassup derecesinde bağlı talebelerinin olması ve bunlardan bir kısmının devlet idarecileri yanında nüfuz sahibi olmaları, devlet idarecilerinin belirli bir mezhebe bağlı olmalarına ve desteklemelerine sevk etmiştir. Bu durumda kadıların tayin edilmesinde belirli mezhep mensubu âlimlerin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Bunun sonucunda da mezhepler arasında mezhebin üstün tutma ve tercih etme tartışmaları da artmıştır.⁵⁷

Hanefî iken daha sonra Şafiî mezhebine geçen Ebü'l-Abbâs Makrîzî (ö.845/1442), yaşadığı dönemde Hanefîler hakkında, kadılığı babalarının malıymış gibi sahiplendiklerini, kendi mezheplerine taassup derecesinde bağlı olduklarını ifade etmektedir. Yine, bölgede Hanefîliğin toplumsal tabakada geniş yer bulamamasını, halkı yakından ilgilendiren konularda özellikle vakıf mallarının, müsadere edilmesi

⁵⁴ İbnü Abdilberr en-Nemerî, *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazlihî*, C. 2, el-Müniriyye, Mısır 1928, s. 170.

⁵⁵ Muhammed Ebu Zehre, *Tarihü'l-mezâhib*, s. 79

⁵⁶ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mecmûatü'r-resâili'l-kübrâ*, Hasan el-Feyyûmî İbrâhim (nşr.), C. 2, y.y., Mısır 1966, s. 366-370.

⁵⁷ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 238.

yönünde dönemin sultanlarına fetva verdiklerini bu yüzden de halkın Şafîî ve Maliki mezhebini tercih ettiklerini vurgulamaktadır.⁵⁸

1.1.5. Medrese Vakıfları

Bazı yönetici ve zenginlerin inşa ettirdikleri medreselerde belirli bir mezhebe veya kendilerine yakın buldukları mezheplere bağlı hocaların ders vermelerini sağlamışlardır. Medresler için kurmuş oldukları vakıflardan da yine bu belirli mezhebe bağlı hocaların yararlanmalarını vakıf şartnamelerinde belirtmişlerdir. Bu durum diğer mezhep mensuplarını rahatsız etmiş ve birbirlerine cephe almalarına, kendi mezheplerini savunmalarına ve üstün olduklarını ispatlamaya çalışmışlardır.⁵⁹

İbn Ebi'l-İzz, kendi döneminde, açılan medreselerin tek mezhebin okutulması şartıyla vakfedilmesinin mezhep taasubunu körüklediğini belirtmektedir. Dolayısıyla o, bir mezhebe bağlı olarak medrese vakfedenlerin, kendilerini mezhebe ve mezhep imamına taassuba yönlendirdiğini söylemektedir. Oysaki vakıfların amacının şeriat ilmini ihya etmek olduğunu da açıklamaktadır. Bir mezhebe ve mezhep mensuplarına tahsis edilmek şartıyla kurulan vakıfların, âlimler arasında ayrımcılığa yol açacağından geçerli olmayacağını ayrıca belirtmektedir.⁶⁰

Eyyûbîler ve Memlûkler döneminde köle olarak getirilen Türkler, zamanla devlette önemli görevlere gelmişlerdir. Hanefî yanlısı ve destekçisi bazı yönetici ve emirlerin yaptırdıkları cami ve medreselerin vakıf şartnamelerine, Hanefî fıkının okutulmasını şart koymuşlardır. Bu medreselerden mezun olanların devlette önemli görevlere getirilmeleri, o dönemdeki diğer mezhep mensuplarını rahatsız etmiştir. Bu durum mezhepler arasında mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarını etkilemiştir.⁶¹

⁵⁸ Ebu Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *el-Hutatü'l-Makrîziyye, el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr fî zikri'l-hutat ve'l-âsâr Hutat*, Muhammed Zeynuhum Medihaş-Şerkâvî (thk.), C. 4, Matbaa Medbûlâ, Kahire 1998, s. 365.

⁵⁹ Karaman, *İçtihat*, s. 173.

⁶⁰ İbn Ebi'l-İzz, *el-İttibâ'*, s. 89-90.

⁶¹ Ahmet İnanır, *İslam Hukuk Düşüncesinde İçtihat, İttibâ' ve Taklit Tartışmaları*, Otorite Yayınları, Ankara 2016, s. 105.

1.2. SİBT İBNÜ'L-CEVZÎ VE EKMELEDDİN BÂBERTÎ'NİN HANEFÎ MEZHEBİNİN TERCİH VE ÜSTÜNLÜĞÜNE DAİR ÇALIŞMALARI

1.2.1. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin Hayatı ve el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh Adlı Eseri

1.2.1.1. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin Hayatı

XIII. asır, Eyyûbîler döneminde yaşayan ve döneminin önemli âlimlerinden biri olan, Sıbt İbnü'l Cevzi, 581/1186⁶² senesinde Bağdat'ta dünyaya gelmiştir.⁶³ 654/1256 senesinde ise, Dımaşk'ta vefat etmiştir. Asıl ismi Ebu'l-Muzaffer Şemsuddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî'dir. Dedesi önemli Hanbelî âlimi Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnu'l-Cevzî (ö.597/1201) olup, onun kızıdan torunudur. Babası Abbâsî veziri Ebu'l-Muzaffer Avnüddîn Yahyâ b. Muhammed b. Hubeyre eş-Şeybânî ed-Dûrî'nin (ö.560/1165) kölelerinden Türk asıllı Hüsâmeddin Kızıoğlu, annesi Ebu'l-Ferec İbnü'l Cevzî'nin kızı Râbia'dır. Bundan dolayı da Sıbt (Torun) İbnü'l-Cevzî olarak tanınmıştır. Babasını küçük yaşta kaybettiği için, vefat edene kadar dedesi Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin himayesinde Bağdat'ta yetişmiştir. Dedesi başta olmak üzere Ebü'l-Yümn el-Kindî (ö. 613/1217), Fahreddin İbn Teymiyye (ö. 622/1225) ve Mahmûd b. Ahmed el-Hasîrî (ö. 636/1238) gibi birçok önemli âlimden ders almıştır.⁶⁴ Dini ve edebi ilimlerle tarih yazıcılığında meşgul olup önemli bir mevki elde etmiştir.⁶⁵ Sıbt İbnu'l-Cevzî, Dımaşk'ta Şibliyye, Bedriyye, Müstansiriyye medreselerinde uzun süre hocalık yapmıştır. Yine birçok öğrenci de yetiştirmiştir. Bu âlimlerden bazıları, Ebû Abdiilah b. Zerrâd (ö.653/1255), Abdülhâfız Bedrân (ö.698/1297), en-Necm eş-Şakrâvî (ö.702/1304), Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî (ö.705/1306), Ebu Bekir b. Abbas (ö.723/1325)el-Hüseyn İbnü'l-Esed el-Ensârî (ö.735/1337)'dir.⁶⁶

⁶² Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, Ömer Abdüsselâm Tedmürî (thk.), Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1998, s. 767.

⁶³ Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, C. 7, Vizâratü's-sekâfe, Mısır ts., s. 39.

⁶⁴ Ebü'l-Kâsım (Ebu Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî, *ez-Zeyl ale'r-Ravdateyn =Terâcimü ricâli'l-karneyni's-sâdis ve's-sâbi*, Muhammed Zahid el-Kevserî (thk.), 2., Daru'l-Cil, Beyrut 1974, s. 165.

Sıbt İbnü'l-Cevzi, 600 yılının başında Bağdat'tan ilk seyahatini Dımaşk'a yapmıştır. Dımaşk'a uğramadan önce Dakuk, Erbil, Musul, Harran ve Halep şehirlerine uğramıştır. Gittiği bu şehirlerin her birinde hadis dinleyip, derslere katılıp, ilim meclislerinde bulunmuştur. Dımaşk'e ne zaman geldiği kesin olmamakla birlikte kaynaklar daha sonra Kudüs'e de seyahat ettiğini belirtmektedir. Belli bir süre orada kaldığını ve ardından Dımaşk'teki Kasyun'a döndüğünü ve 603 senesine kadar buradan Halep'e gittiğinden bahsetmektedir.⁶⁷ 604 senesinde hacca gider. Sıbt İbnü'l-Cevzi 605 senesinde Dımaşk'e geri döner.⁶⁸

Sıbt İbnü'l-Cevzî, döneminde meşhur ve etkili bir vaizdir.⁶⁹ Bulunduğu ve vardığı her mekânda toplumun her bölümünden büyük bir saygı ve değer görmüştür. Değer ve önem verenlerin başında da el-Meliku'l-Muazzam gelmektedir. el-Meliku'l-Muazzam 607 yılında Nablus'ta bulunmuş ve Haçlılara karşı Sıbt İbnü'l-Cevzî'den Dımaşk Camii'nde halka cihat çağrısı yapmasını istemiştir. Sıbt İbnü'l-Cevzî bu istek üzerine etkili bir vaaz yapmıştır. Bu cihat daveti halk içinde geniş bir ses bulmuş, kendisinin de bizzat katılmış olduğu büyük sayıdaki topluluk Nablus'a cihada gitmişlerdir. el-Meliku'l-Muazzam'ın bu katılımdan ve Haçlılara karşı kazanılan zaferden oldukça fazla etkilenmesiyle tanışmış ve dost olmuşlardır.⁷⁰

Bu durum onların daha sık bir araya gelmelerine katkı sağlamıştır. Hattâ 609 yılında Kahire yolculuğunu beraber yapmışlar ve Sıbt İbnü'l-Cevzî bu yolculukta el-Meliku'l-Muazzam'a arkadaşlık, yoldaşlık etmiştir. 611 yılında el-Meliku'l-Muazzam ve Sıbt İbnü'l-Cevzî hac vazifelerini, Hanefî mezhebi esaslarına göre beraber yerine getirmişlerdir.⁷¹

⁶⁶ Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, İhsan Abbas (thk.), C. 3, Dâru Sâdr, Beyrut 1978, s.142; Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s. 87-88.

⁶⁷ Ebü'l-Muzafer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-a'yân*, C. 22, er-Risaleti A'limah, Beyrut 2013, s.134-135.

⁶⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, s.149-157-165.

⁶⁹ Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfî ba'de'l-vâfi*, Muhammed Emin (thk.), C. 7, Daru'l-Kutub ve'l-Vesaiki'l-Kavmiyye, Kahire 2006, s. 287.

⁷⁰ Ebu Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Subkî, *Tabakatu's-safîyyeti'l-kubra*, Mahmud Muhammed Tanahi, Abdulfettah Muhammed el-Hulv, C. 8, y.y., Kahire 1964, s. 236.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, s.172-173.

⁷¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, s.191.

Bu dönemde el-Meliku'l-Muazzam'ın, Şafîlikten Hanefîliğe geçip mezhebini değiştirmesi, yine Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin de mezhep değiştirmesi bazı Şafî mensuplarını rahatsız etmiş olmalı ki onlara yönelik eleştirilerin yapılmasına yol açmıştır.⁷²

Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin dedesinin önemli bir Hanbelî âlimi iken eğitiminin birçoğunu da dedesinden almasına rağmen Hanefî mezhebine geçmesi ile ilgili hakkında çeşitli iddialar ileri sürmüştür. Bunlardan biri olan, Hanbelî tarihçi Kutbüddin Yûnînî (ö.726/1326) Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin Hanbelî iken, el-Meliku'l-Muazzam ile tanıştıktan sonra Hanefî mezhebine geçtiğini ve bunda Muazzam'ın büyük katkısı olduğunu ileri sürmüştür. Yine başka bir rivayete göre, Sıbt İbnu'l-Cevzî'ye minberde iken birisinin ona, “Büyük bir adam ancak kendisinde bulunan bir kusur sebebiyle bırakılır. Sen İmam Ahmed b. Hanbel'de ne gördün de onu terk ettin? diye sorması üzerine Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin sustuğunu, cevap veremediğini ve minberden indiğini, söylemektedir. Bu olay sonucunda, Sıbt İbnu'l-Cevzî, gerçekte değil, görünüşte Hanbelîliği terk edip, Hanefîliğe geçtiği belirtilmektedir.⁷³

Önemli Hanbelî âlimlerinden olan Zehebî de (ö.748/1348) Sıbt İbnu'l-Cevzî'yi sultan ve kadıların Hanefîleştirdiğini, Hasîrî'den fıkıh okuduğunu ve el-Meliku'l-Muazzam'ın yanında da önemli bir konuma sahip olduğunu, dünyalık için Hanbelîlikten Hanefîliğe geçtiğini⁷⁴ ifade etmiştir. Leknevî ise (ö. 1304/1886) Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin Hasîrî'den fıkıh okuyup ve ondan etkilenerek Hanefîleştirdiğini belirtmektedir.⁷⁵

Tarihçi İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470), Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin dünyalık için Hanbelî mezhebini bırakıp, Hanefîliğe geçmesinin doğru olmadığını kabul etmektedir. Her ne kadar Hanbelî âlimi dedesi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin rahle-i tedrisatında yetişse de, babası Hüsamettin Kızıoğlu'nun zaten Hanefî olduğunu, dedesinin vefatından sonra fıkıhta derinleştikten sonra aslına yani Hanefî mezhebine döndüğünü ifade

⁷² Ahmet İnanır, “Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin el-İntisâr ve't-tercih li'l mezhebi's-sahih Adlı Eseri Bağlamında Hanefî Mezhebinin Diğer Mezheplere Tercih Edilme Gereksinimleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 48 (Haziran 2020), s. 209.

⁷³ Ebü'l-Feth Kutbüddîn Mûsâ b. Muhammed b. Ahmed el-Ba'lebekkî el-Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, C. 1, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad 1954, s. 41.

⁷⁴ Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârîkî ed-Dımaşkî, *Mizânü'l-i'tidal fî nakdi'r-ricâl*, Ali Muahmmmed Muavvad, Adil Ahmed Abdülmevcud, Abdülfettah Ebu Sünne (thk.), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut1995, s. 304.

⁷⁵ Abdülhay Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 230.

etmiştir.⁷⁶ Dedesi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ile arasında geçen şu diyalog onun ne Hanbelîlikten Hanefîliğe geçiş yaptığını, ne de dünyalık ve görünüşte Hanefîleştiği iddialarına bir cevap niteliğindedir.

“Bir keresinde hocamız İmam Âlim Cemaleddin Şemsü'l-Huffâz Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'ye, “Efendim niçin bazı muhaddisler Ebû Hanîfe hakkında olumsuz bir yargıya sahip oldular?” diye sordum. O da “çünkü kıyas aldı” dedi. Ben de “diğer imamlar da kıyası aldı” dedim. “Fakat o diğerlerinden daha çok kıyası kullandı” diye cevap verdi. Ben de bu durumda “onlar da kullandığı kıyas kadar haklarında olumsuz yargıya maruz kalması gerekmez mi?” dedim ve konuşma bu şekilde sona erdi.”⁷⁷

Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin dünyalık ve görünüşte Hanefî olduğuna dair yapılan eleştiriler gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Eyyûbî hanedanının çoğundan, özellikle el-Melikü'l-Muaazzam'dan hürmet ve saygı görmüş, yanında önemli bir konuma erişmiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh adlı eserini kaleme alması ve bu risalede Ebû Hanîfe ve mezhebinin faziletini, üstünlüğünü göstermeye çalışması bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁷⁸

Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin öne çıkan önemli eserleri şunlardır:

- a) Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân: Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin önemli eserleri arasında yer alan bu eseri kırk ciltlik bir tarih kitabı olarak kaleme almıştır. (Dımaşk 2013).
- b) Tezkiretu havâssı'l-e'imme fi hasâ'isi'l-e'imme: Bu eseri, Hz. Ali başta olmak üzere on iki imamın biyografilerini ve onlarla ilgili menkıbeleri içermektedir. Tek cilt halinde basılmıştır. (Beyrut 2005)
- c) el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh: Araştırmamıza konu olan ve ışıktan tutan bu eser, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, mezhebinin fazileti ve üstünlüğünü konu alan küçük bir risaledir. (1415/1995 Kahire).

⁷⁶ Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *el-Menhelü's-şâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi*, Muhammed Muahmmmed Emîn (thk.), Dârü'l-Kütüb ve'l-vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1427/2006, s. 232-233.

⁷⁷ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s.9.

⁷⁸ Muammer Arangül, “el-Melikü'l-Muazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefî Oluşu ve Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin Bu Süreçteki Rolü”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.10, S. 23 (Aralık 2019), s. 656-683

d) *Kenzü'l-mülûk fî keyfiyyeti's-sülûk*: Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin *Cevheretu'z-zaman fî tezkîreti's-sultan* adlı eserini bitirdikten sonra onu özetleyerek tuhaf hikâyeler ve mesellerle birlikte yazdığı bir eserdir.

e) *İsârü'l-insâf fî âsâri'l-hilâf*: Hanefî mezhebi ile Hanbelî, Mâlikî ve Şafî mezhepleri arasında ihtilaf konusu olan meseleler hakkında tarafların hadis delillerini sıralamakta ve bu hadislerin değerlendirmesini yaptığı eseridir. Ahkam hadislerine dair olan bu kitap tek cilt halinde basılmıştır. (Kahire 1987).

f) *el-Celîsü's-sâlih ve'l-enîsü'n-nâsıh*: Bir *Siyâsetnâme* niteliğinde olan eseridir. Eser tek cilt halinde basılmıştır. (Londra 1989).

g) *Vesâ'ilü'l-eslâf ilâ mesâ'ilü'l-hilâf*: Sıbt İbnu'l-Cevzî, hadisleri göz ardı ederek sadece ahkâm ayetleriyle yetinerek fıkhi meselelerin açıklanmasına karşı çıkarak, fıkhi meselerin açıklanmasında hadislerin de önemini örneklerle ortaya koyup delillendirdiği eseridir. Tek ciltlik bir hilâfiyat eseridir. (Beyrut 1998).⁷⁹

1.2.1.2. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin Yaşadığı Dönemde Hukuki Durum

Eyyûbiler döneminde, hâkim olan mezhep Şafî mezhebidir. Eyyûbi Melikleri'nin tamamı da Şafî mezhebine mensupturlar. Fakat Eyyûbi hanedanından sadece el-Melikü'l-Muazzam (ö.624/1227) Şafî mezhebini terk ederek Hanefî mezhebine geçmiştir. Hatta bazılarına göre de mutaassıp bir Hanefî'dir.⁸⁰

el-Melikü'l Muazzam, babası el-Meliku'l-Âdil (ö.615/1218) tarafından Şafî mezhebini terk edip, Hanefî mezhebine geçtiği için eleştirdiğinde babasına; “Ya Havend, sizden birisinin de Müslüman olmasına razı olmaz mısınız?” diye cevap verdiği nakledilir.⁸¹

el-Melikü'l-Muazzam'ın Şafîliği terk edip, Hanefiliğe geçişi ile ilgili bazı iddialar ileri sürülmekle birlikte gerçek sebebi bilinmemektedir. Fakat yetiştiği çevre ve ders aldığı hocaların Hanefî mezhebine mensup olmaları böyle bir tercihi yapmasında

⁷⁹ Sevim, “Sıbt İbnu'l-Cevzî”, *DİA*, C. 37, s. 27-88.

⁸⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, s. 494.

⁸¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, s. 206.

etkili olduğu söylenebilir.⁸²

el-Melikü'l-Muazzam'ın iyi bir devlet adamı olduğu düşünüldüğünde, özellikle kendinden önceki meliklerin yaşamış olduğu tecrübelerin ve ortaya çıkan bazı problemlerin Şafî mezhebi ile çözülememesinin etkili olduğu söylenebilir. Şafî mezhebinin bazı konularda devlet başkanının idare ve yönetimini daraltmaya yönelik görüşleri etkili olmuş olabilir. el-Melikü'l-Muazzam'ı etkileyen tecrübelerden biri de, amcası Selahaddîn-i Eyyûbî'nin yaşamış olduğu tecrübedir. Selahaddîn-i Eyyûbî, Hicri 587 senesinde Ebu Hâmid Muhammed b. Abdullah b. İbn Ebî Asrûn'u Dımaşk kadılığından görevden alır. Bu durumun yaşanmasında, kâdının eline Haçlıların önemlilerinden biri esir olur, Selahaddîn-i Eyyûbî kâdından bu esiri, bazı esir Müslümanlar karşılığında değiştirmek istediğini söyler, fakat kâdı bu talebi kabul etmez hatta Selahaddîn-i Eyyûbî kadıya para teklifinde bulunur, buna rağmen kâdı yine kabul etmez. Daha sonra kâdı elindeki esiri para karşılığında Haçlılara satar, Selahaddîn-i Eyyûbî olayı duyması üzerine kâdıyı görevinden alır ve huzuruna dahi almaz.⁸³

el-Melikü'l-Muazzam döneminde, Haçlılar Eyyûbiler hâkimiyetindeki topraklara saldırmışlardır. el-Melikü'l-Muazzam'da bu durumda halka bazı ek vergiler koymuştur. Hicri 616 yılında Dimyat şehrinin Haçlılar tarafından alınmasının ardından, el-Melikü'l-Muazzam Dımaşk'te bulunan Sibt İbnu'l-Cevzî'ye bir mektup gönderip, her Dımaşklının toprağını, malını korumak için halkı cihada davet etmesini istemiştir. Sibt İbnu'l-Cevzî'nin, Dımaşk camiinde mektubu okuması ve cihada çağırması üzerine ilk önce olumlu cevap verip, daha sonra cihada katılmaktan vazgeçip, sözlerinden geri dönmüşlerdir. el-Melikü'l-Muazzam bunun üzerine Dımaşklıların mallarının sekizde birine veya beşte birine el koymuştur. Şafî mezhebinin görüşüne göre, devlet yöneticisinin böyle bir yetkisi yoktur. Hanefilere göre devlet yöneticisinin böyle bir hakkı vardır. Bu konuda olduğu gibi ve daha birçok konuda Şafî mezhebinin Hanefî mezhebine göre devlet başkanının yetkisini sınırlaması ve daha az yetki vermesi etkili olmuş olabilir.⁸⁴

⁸² Ebu Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh et-Temîmî el-Hamevî eş-Şâfî, İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb fî ahbâri Benî Eyyûb*, Cemalüddîn eş-Şeyyâl (nşr.), C. 4, Kahire 1953, s. 212.

⁸³ Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, s. 389.

⁸⁴ Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, s. 239.

Eyyûbi melikleri, el-Melikü'l-Muaazzam ayrı tutulursa, iktidarda bulundukları dönemde diğer mezhepleri göz ardı etmemekle birlikte, mensubu oldukları Şafî mezhebini daha çok desteklemişlerdir. Yaptırdıkları medreselere müderris, kâdı-kudât ve diğer görev yerlerine atama yaparken Şafî mezhebine ayrıcalık göstermişlerdir.⁸⁵

Fakat bazı meliklerin (el-Melikü'l-Muazzam) ve Hanefî mezhebine mensup bazı meliklerin Hanefî mezhebini desteklemeleri üzerine durum değişmeye başlamıştır. Şafî mezhebi karşısında, Hanefî mezhebi güçlenmeye ve yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Tabi bu durumda devlette etkili, hâkim olmak isteyen bazı Hanefî ve Şafî mezhebi mensuplarını karşı karşıya getirmiştir.⁸⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin yaşadığı dönem Dimaşk'ta Şafî mezhebi ve Hanefî mezhebi yaygın olmakla birlikte, sınırlı sayıda Maliki ve Hanbelî mezhebi mensupları da bulunmaktadır.⁸⁷

el-Meliku'l-Muaazzam döneminde, Şafî olan el-Aksa hatibini görevden alarak, onun yerine Harem-i Şerif'in kapısındaki Hanefî Emcediyye medresesinde müderrislik yapan ve fıkhıta Hanefî olan Şehabeddin adlı bir alimi atamıştır. Fakat Harem-i Şerif'teki müezzinlere namazların tekbirlerini sadece Mescid-i Aksa'nın Hanefî imamının arkasında getirmelerini emretmiştir. Bir defasında müezzinlerin Kubbetü's-Sahra'nın Şafî imamının arkasında müezzinlik yaptıklarını duyunca bu durumu şiddetli bir şekilde kınamıştır. Harem-i Şerif'te Kıraat-ı Seb'a tedrisi için bir kubbe yaptırmış ve buraya büyük miktarda mal vakfetmiştir. Ancak, vakıf şartnamesinde sadece Hanefiler için harcama yapılabileceğine dair bir şart koydurmuştur.⁸⁸

el-Meliku'l-Muazzam döneminde, Dimaşk'te kurulan medreselerin çoğunda Hanefî mezhebi âlimlerine müderrislik vazifelerinin verilmesi, Şafîîlerin yeni kurulan medreselerde kendilerine yer bulamamalarına neden olmuştur. Çünkü kurulan medreselerin inşa edilmesinde dini, ekonomik, ilmi sebeplerle birlikte siyasi bir takım

⁸⁵ Muhammed Ebu Zehre, *İmam Şafî*, Osman Keskiöğlu (çev.), TDİB Yayınları, Ankara 1996, s. 77-82.

⁸⁶ Bâbertî, *en-Nüketü 'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 210b-211a.

⁸⁷ Ebü'l-Mefâhir Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Ömer en-Nuaymî ed-Dimaşkî eş-Şafî, *ed-Dâris fi târîhi 'l-medâris*, C. 1, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990, s. 359-362.

⁸⁸ İbn Vâsıl, *Müferricü 'l-kürûb fi ahbâri Benî Eyyûb*, s. 211.

çıkarların etkili olduğu kaydedilmiştir. Siyasi iktidarlar medreseler aracılığıyla âlimleri ve onlar vasıtasıyla da halkları kontrol etmeyi amaçlamışlardır.⁸⁹

el-Meliku'l-Muazzam'ın ilimle uğraşan kimselere büyük imkânlar sunmuş ve onları her türlü desteklemiştir. Bu desteklerinin yeni ilim müesseseleri yaptırmak ve buralara vakıflar tahsis ederek veya maddi ihsanlarda bulunarak yapmıştır. el-Meliku'l-Muazzam yanında bulunan âlimlerden bazı konularda eserler telif etmelerini isteyerek ilmi çalışmalar yapmaya teşvik etmiş ve desteklemiştir. Yanındaki fakihlerden sadece Ebû Hanîfe'nin fetvalarını içeren bir çalışma yapmalarını istemiştir. Fakihlerin çalışması sonucunda da *et-Tezkire* adında on ciltlik bir eser hazırlanmıştır. el-Meliku'l-Muazzam da bu eseri yanından hiç ayırmamış ve hepsini ezberlemiştir. Ebu Bekir Ahmed b. Sabit'in *Tarih-u Bağdad* adlı eserinde Ebû Hanîfe'yi eleştirmesi üzerine o da reddiye olarak *es-Sehmu'l-musîb fî reddi ale'l-Hatîb* adlı eseri kaleme alarak cevap vermiştir.⁹⁰ Bütün bu uygulamalarına bakıldığında el-Meliku'l-Muazzam'ın mutaassıp bir Hanefî olduğunu ve Hanefî mezhebini, mensuplarını desteklediği anlaşılmaktadır. Destek verdiği âlimlerden biri de Sıbt İbnu'l-Cevzî'dir. el-Meliku'l-Muazzam bulunduğu meclislerde onu yanından ayırmamıştır. Onunla yakın arkadaş dost olmuştur. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin görüşlerine değer vermiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî bu sayede ilmi kişiliğinin yanında siyasi meseleler ile ilgili de bilgi sahibi olmuştur.⁹¹

Melikü'l-Muazzam döneminde, yaşanan bu olaylar, onun yaşadığı tecrübeler, Şafî mezhebinin devlet başkanının yetkilerini kısıtlaması ile ilgili uygulamaları, onun Hanefî mezhebine geçmesini ve Hanefî mezhebini desteklemesine sebep olması muhtemeldir. Bu durum Hanefî-Şafî mezhebi mensupları arasındaki mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarını etkilemiştir.

1.2.1.3. el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh

Sıbt İbnu'l-Cevzî, el-Meliku'l-Muazzam'ın, Şafî mezhebini terk edip, Hanefî mezhebini tercih etmesi ve geçmesini ülkenin dört bir yanında kadılara ve halka duyurulmasının kendisini el-Meliku'l-Muazzam için el-İntisâr ve't-tercîh li'l-

⁸⁹ Harun Yılmaz, *el-Melikü'l-Muazzam ve Döneminde Dımaşk'ta Kurulan Medereseler*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s.71-72.

⁹⁰ İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-târih*, Halil Me'mûn Şihâ (thk.), C. 9, Daru'l-Marife, Beyrut 2002, s. 772-773; İbn Vâsıl, *Müferric*, s. 211.

⁹¹ İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-a'yân*, C. 3, s. 142.

mezhebi's-sahîh adlı eseri telif etmesini istediğini söylemiştir. Sıbt İbnü'l-Cevzî başta el-Meliku'l-Muaazzam İsa olmak üzere bazı Hanefilerin isteğiyle bu risaleyi yazdığını ifade etmiştir. Çünkü yaşadığı dönemde bir kısım Şafiîler tarafından Ebû Hanîfe'nin (ö.150/767), sika bir ravi olmadığı, içtihadları arasında Kur'an ve Sünnet'e aykırı hükümlerde bulunduğu, bazı muhaddislerin kendisi hakkında olumsuz görüşleri olduğu gibi söylemler ortaya çıkmıştır. Müellif de kamu yönetimi ve halk maslahatı için Hanefî mezhebinin tercih ve üstünlüğünü ortaya koyacak bu eserini telif etmiştir.⁹²

Müellif, Türkçe "Sahih Mezhebin Tercihi ve Üstünlüğü" anlamına gelen "el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh" adlı risalesini Hanefî mezhebinin üstünlüğü çerçevesinde kaleme almıştır. Eserini kaleme aldığı tarih kesin olmamakla birlikte, risalenin mukaddimesinde el-Meliku'l-Âdil için dua etmesi ve el-Meliku'l-Âdil için rahmet okumaması, onun hayatta olduğunu göstermektedir. el-Meliku'l-Âdil'in 615/1218 senesinde vefat ettiği bilindiğine göre, "el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh" in bu tarihten önce yazılmış olduğu anlaşılmaktadır.⁹³ Risale, "el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh" adıyla nüsha halinde Muhammed Zahîd b. Hasan el-Kevserî tarafından 1415/1995 tarihinde Kahire'de tahkik edilerek yayınlanmıştır.⁹⁴

Sıbt İbnü'l-Cevzi, telif ettiği eserinde üzerinde durduğu konulara incelendiğinde, bir kısım Şafiîlerin Ebû Hanîfe ile ilgili olumsuz eleştirilerine cevap teşkil edecek şekilde ele aldığı görülmektedir. O, ilk altı başlık altında Ebû Hanîfe'nin diğer imamlardan üstün ve faziletli bir imam, mezhebinin de Kur'an ve Sünnet'e en uygun mezhep olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Risalenin yedinci ve sekizinci bölümlerinde Hanefî mezhebi'nin Şafiî mezhebine göre devlet başkanına daha geniş yetki tanıdığını ve başta inanç, ibadet, yargı ve yönetim olmak üzere fikhın pek çok alanında hem birey hem de halkın maslahatına uygun bir mezhep olduğunu Kur'an-ı Kerim'den ve Sünnetten örnek meseleler getirerek ifade etmiştir.⁹⁵

⁹² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s.5.

⁹³ İnanır, "Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin el-İntisâr ve't-Tercîh li'l Mezhebi's-Sahih Adlı Eseri Bağlamında Hanefi Mezhebinin Diğer Mezheplere Tercih Edilme Gerekçeleri", s, 4-5.

⁹⁴ Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh*, Muhammed Zahid b. Hasan el-Kevserî (ta'lik), Mektebetü'l-Ezheriyetü li't-Türasi, Kahire 1415/1995.

⁹⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s.17-18

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerine uygun içtihadta bulunduğunu belirtmiş ve bununla ilgili on bir örnek meseleye yer vermiştir. Bu vermiş olduğu örneklerin ikisinde imamların hepsinin, dokuzunda bizzat İmam Şafî'nin Kur'an-ı Kerim'e muhalefet ettiğini açıklamıştır.⁹⁶

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin Hz. Peygamber'in (sav) sünnetine uygun görüş belirttiğine dair elli örnek meseleye yer vermiştir. Bu meselelerde, dört meselede İmam Ahmed b. Hanbel'in Ebû Hanîfe ile aynı görüşte olduğunu, yirmi altı meselede sadece İmam Şafî'yi, yedi meselede Ahmed b. Hanbel'i, iki meselede İmam Malik'i, altı meselede İmam Şafî ile Ahmed b. Hanbel'i, bir meselede İmam Malik'in Ebû Hanîfe ile aynı görüşte olduğunu, bir meselede İmam Şafî ile İmam Malik'i, bir meselede her üç imamı birlikte sünnete muhalefet ettiklerini söylemiş, altı meselede de hiçbir imamın ismini zikretmeden Ebû Hanîfe ve imamların görüşüne yer vermiştir.⁹⁷

Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin vermiş olduğu bu meselelere bakıldığında, çoğunlukla eleştirdiği mezhebin İmam Şafî ve mezhebinin olduğu görülmektedir. Bu durum Eyyûbiler döneminde, devletin resmi mezhebi olan Şafîlik ile el-Meliku'l-Muaazzam'ın Şafî mezhebini terk ederek Hanefiliğe geçmesiyle, güçlenmeye başlayan Hanefilik arasında mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarının yaşandığını göstermektedir.

Dolayısıyla Sıbt İbnü'l Cevzi'nin bu eseri telif etmesi ve Hanefi mezhebinin üstünlüğünü, fıkıhla ilgili birçok konuda Şafii mezhebinden daha uygulanabilir olduğunu ortaya koyması, Hanefi ve Şafii mezhebi arasındaki devletteki etkinlik mücadelesini göstermektedir. el-Meliku'l-Muaazzam'ın, Sıbt İbnü'l-Cevzî'yi risaleyi yazmaya teşvik etmesi, Hanefi mezhebini desteklemesi, kendisinden önceki meliklerin yaşadığı tecrübelerin ve ortaya çıkan bazı sıkıntıların Şafii mezhebiyle çözülememesinin etkili olduğu söylenebilir. Şafii mezhebinin bazı meselelerde, devlet başkanının yetkilerini sınırlayacak hükümlerde bulunması, uygulamada devlet başkanının yönetim alanını daraltmasının etkili olduğu söylenebilir.⁹⁸

⁹⁶ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercih*, s. 23.

⁹⁷ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercih*, s. 24-30.

⁹⁸ Arangül, *el-Melikü'l-Muaazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefi Oluşu ve Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin Bu Süreçteki Rolü*, s. 656-683.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, kaleme almış olduğu risalesinde ele aldığı konulara bir mukaddime sekiz başlıkta yer vermiştir:

1) Muhaddisilerin Ebû Hanîfe'ye dair yaptığı övgülere, kendisini sika olarak kabul ettiklerini ve ondan rivayette bulunduklarından bahsetmiştir.⁹⁹

2) Bazı muhaddislerin Ebû Hanîfe'ye yönelttikleri eleştirilere yönelik cevaplara yer vermiştir.¹⁰⁰

3) Ebû Hanîfe hakkında onun üsütünlüğüne dair bazı menkıbelere yer vermiştir.¹⁰¹

4) Ebû Hanîfe'nin bazı sahabileri gördüğünü ve onlardan rivayette bulunduğuna değinmiştir.¹⁰²

5) Ebû Hanîfe'nin diğer mezhep imamlarından daha faziletli olmasına yer vermiştir.¹⁰³

6) Ebû Hanîfe'nin mezhebinin diğer mezheplerden daha faziletli olmasına değinmiştir.¹⁰⁴

7) Ebû Hanîfe'nin mezhebinin uygulanmasının hem devlet başkanı hem de ümmet için de birçok faydasının olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵

8) Ebû Hanîfe'nin, Kitap ve sahih sünnete muhalefet etmediğine, asıl diğerlerinin muhalefet ettiğine değinmiştir.¹⁰⁶

⁹⁹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, 6-8

¹⁰⁰ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, 8-9.

¹⁰¹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, 9-10.

¹⁰² Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, 10-15.

¹⁰³ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, 15-16.

¹⁰⁴ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, 16-17.

¹⁰⁵ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, 17-18.

¹⁰⁶ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, 18-30.

1.2. 2.Ekmeleddin Bâbertî'nin Hayatı ve en-Nüketüz-zarîfe fî-tercîh-i mezheb-i Ebi Hanîfe Adlı Eseri

1.2.2.1. Ekmeleddin el-Babertî'nin Hayatı

Ekmeleddin el-Babertî, Memlûkler döneminde yaşamış önemli Hanefî fıkıh âlimlerindendir. Tam adı, Ekmeleddîn Muhammed b. Mahmud b. Ahmed er-Rûmî el-Hanefî'dir.¹⁰⁷ Hicri 710 miladi 1310 senesinde Erzurum'a yakın Bayburt'ta (Babirt) dünyaya gelmiştir.¹⁰⁸ İlmi hayatına, Anadolu'da başlamış sonra Halep'e, daha sonra da 740/1339 yılından sonra Kahire'ye yerleşmiş ve 786/1384 senesinde Kahire'de vefat etmiştir. Babertî, Kahire'ye yerleştikten sonra da ilme devam etmiştir. Dönemin meşhur âlimleri Kıyamuddin Muhammed b. Muhammed el-Kâkî (ö.749/1347) ki, Hanefî fikhını tahsil ettiği ve Hanefî mezhebine bağlanmasında önemli katkısı olan hocasıdır. Ayrıca Ebu Hayyan el-Endûlusi (ö.745/1343), Mahmud b. Abdurrahman el-İsfahânî (ö.749/1347) ve İbn Kusame el-Makdisî'den de ders okumuştur.¹⁰⁹

Babertî, Memlûkler döneminde, önemli bir konuma yükselmiş, zamanının sultan ve emirlerinden değer görmüştür. Emir Şeyhû tarafından yaptırılan medresede, şeyhliğe atanmış, ölünceye kadar burada hem şeyhlik hem de müderrislik görevini yürütmüştür.¹¹⁰ Ekmeleddin el-Bâbertî'nin kırktan fazla eseri bulunmaktadır, en önemli eserleri şunlardır.

1-el-Înâye fî Şerh-i Hidâye ve Şerh-u Ferâizi'l-Sirâciyye: Müellifin, (Mergînânî'nin) el-Hidâye adlı meşhur eserinin şerhlerinden biri olup, Ebû Hanîfe ve talebelerinin içtihad ve delillerini değerlendirdiği fıkıh alanında kaleme aldığı eseridir. Eserin Sâdî Çelebi ve Muhammed b. İbrâhim ed-Dürûrî'ye ait iki haşiyesi ve çeşitli baskıları yapılmıştır. (Kalkûta 1831,1837,1840; Bulak 1315/1318; Kahire 1356).

2) Şerhu Akîdeti Ehli's-sünne ve'l-cemâa: Tahâvî'nin Akîdeti Ehli's-sünne ve'l-cemâa adlı eserinin şerhidir. Eser Arif Aytekin tarafından neşredilmiştir. (Küveyt 1409/1989).

¹⁰⁷ Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-Îmâd, *Şezerâtü 'z-zeheb fî ahhârî men zeheb*, Abdülkadir Arnâût (thk.), C. 8, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1992, s. 504.

¹⁰⁸ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 197.

¹⁰⁹ Ra'd Muhammed el-Berhâvî, "Bâbertî", *Mevzû'atü A'lâmi'l-Ulemâ ve'l-Udebâi'l-Arab ve'l-Müslimîn*, C. 3, Dâru'l-Cil, Beyrut 2004, s. 8-9; Arif Aytekin, "Bâbertî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, s. 377-378.

¹¹⁰ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Hüsnü'l-muhâdara fî ahhârî Mısır ve'l-Kâhire*, C. 2, Matbaatü İdâreti'l-Vatan, Mısır 1299 / 1881, s. 266.

3) Hâşiye ale'l-Keşşâf: Zemahşerî'nin tefsirine yazdığı haşiyedir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa, vr. 74).

4) Şerhu Vasıyyeti'l-İmâmi'l-Âzam: Ebû Hanîfe'nin el-Vasıyye adlı risalesinin şerhidir. (İstanbul 1289).

5) et-Takrîr âlâ usûli'l-Pezdevî: Bâbertî'nin, fıkıh usulü alanında, Pezdevî'nin usulüne yazdığı eseridir. Abdusselam Subhî Hâmid tarafından tahkik edilmiştir. (Kuveyt 2005)

4) Tuhfetü'l-Ebrâr fî şerhi'l Meşâriku'l-Envâr: Hadis alanında kaleme aldığı eseridir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, vr. 987).

5) el-İrşâd fî Şerhi'l- Fıkhı'l-ekber: Kelam alanında Ebû Hanîfe'nin Fıkhı'l-Ekber adlı eserine yazmış olduğu şerhtir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, vr. 1384).¹¹¹

6) en-Nükzetü'z-zarifetü fî tercîhi'l-Mezhebi Ebû Hanîfe: Araştırmamıza konu olan ve ışık tutan Bâbertî'nin kaleme aldığı bu risalesi, Ebû Hanîfe ve mezhebinin diğer mezheplerden üstün ve faziletli olduğunu deliller sunarak açıklamaya çalıştığı önemli bir eseridir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, vr. 1384).¹¹²

1.2.2.2. Ekmeleddin Bâbertî'nin Yaşadığı Dönemde Hukuki Durum

Memlükler, (1250–1517), Eyyûbîler Devleti'nin ordusundaki, Türk asıllı emirler tarafından kurulan bir Türk devletidir. Kuruluşundan itibaren hızlı bir şekilde gelişerek dönemin önemli bir devleti haline gelmiştir. İslam dünyası da bu dönemde önemli siyasi gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır. Bir taraftan Moğol istilasına ile mücadele ederken, diğer taraftan da Haçlılar ile mücadele etmiştir. Memlükler, Moğollarla Aynicâlut Savaşı'nı (658/1260) yapmışlar ve Moğolları durdurmayı başarmışlardır. Böyle önemli bir zaferin ardından Memlükler, İslam dünyasının önemli bir devleti haline gelmiştir. Fakat Memlükler'de, hanedan mensupları ile emirler arasında yaşanan taht ve iktidar mücadeleleri devleti zor durumda bırakmış, sık sık sultanların değişimine ve istikrarın

¹¹¹ Aytekin, "Bâbertî", *DİA*, C. 4, 378.

¹¹² Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 204b.

bozulmasına neden olmuştur.¹¹³ Bu da hem devleti hem de o dönemdeki mezhepleri de içine alarak, mezhepler arasında mücadeleye ve tartışmalara neden olmuştur.

Bununla birlikte Memlûkler dönemi, İslami ilimlerdeki gelişme açısından İslam tarihinin en önemli dönemlerinden biri olmuştur. Çünkü İslam dünyasının doğusunda ortaya çıkan, önüne çıkan her şeyi yok ederek ilerleyen Moğol istilasını ile İslam dünyasının diğer bir önemli merkezi olan Endülüs'ün de Haçlı saldırılarına uğramasıyla, buralardaki birçok âlim özellikle Hanefî âlimleri ve halk ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu arada kurulan Memlûk Devleti vatanlarını terk etmek zorunda kalan önemli birçok Hanefî âlimin ve halkın sığındığı bir ülke haline gelmiştir. Böylelikle Mısır, İslam dünyasının en önemli ilim merkezi haline gelmiştir. Memlûk devlet adamları da ilmi çalışmaları desteklemişler, Zengiler ve Eyyûbiler döneminden kalan medreselerin sayısını daha da arttırarak, hem ilme hem de âlimlere büyük destek olmuşlardır. Bu medreseler, dört mezhep üzerine eğitim veren birer fıkıh medresesi haline gelmiş, fıkıh ilmiyle birlikte diğer ilimler de okutulmuştur. Buralara zengin kütüphaneler ve zengin vakıflar tahsis edilmiştir. Yine bu dönemde fıkıh, tefsir, kıraat ve hadis gibi alanlarda önemli âlimler yetişmiştir. Bu dönemde fıkıh alanında yetişen önemli Hanefî âlimlerinden biri de Ekmeleddin el-Babertî'dir.¹¹⁴

Memlûkler, Mısır ve Dimaşk'da Şafî mezhebine mensup âlimlerin ve kadıların idare ve yönetimdeki önceliklerine engel olmamakla beraber Hanefî mezhebine de büyük önem vermişlerdir. Hatta devlet yönetiminde etkili ve güçlü bazı emirler Hanefî mezhebinin konumunu güçlendirmek için özel gayret göstermişler ve Hanefî mezhebinin diğer mezheplere tercih edilmesi gerektiği konusunda risale yazılmasını teşvik etmişlerdir.¹¹⁵ Bu dönemde Hanefî fakihlerden Ekmeleddin Babertî (ö.786/1384) en-Nüketüz-zarîfe fî-tercîh-i mezheb-i Ebî Hanîfe adlı eserini telif etmiştir. Kendi yaşadığı dönemde Şafîlileri hedefe alarak, Hanefî mezhebinin tercih ve üstünlüğünü ortaya koymuştur.¹¹⁶ Bâbertî ile aynı dönemde yaşayan, İbn Ebi'l-İzz (ö.792/1390) el-İttibâ adlı bir reddiye kaleme alarak Bâbertî'nin risalesine cevap yazmıştır. Bu durum

¹¹³ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 90-93

¹¹⁴ Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, C. 29, 94-95.

¹¹⁵ Fatih Yahya Ayaz ve Fatmanur Alibekiroğlu Eren, "Memlûk Devletinde Sultan ve Emîrlerin Hanefîliğe İlgisi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.5 (Aralık 2019), s. 284-296.

¹¹⁶ İbn Ebi'l-İzz, *el-İttibâ*, s. 62-63.

bu dönemde mezhep üstünlük tercih tartışmalarının Hanefî ile Şafî mezhebi arasında olmakla birlikte aynı zamanda Hanefî âlimler arasında taklid-ittibâ taraftarı tartışmalarının yaşandığını göstermektedir.¹¹⁷

Eyyûbîler döneminde uygulanan Şafî kâdıkdât (baş kadı) uygulaması, Memlûkler döneminde de sürdürülmüştür. Fakat Memlûk Devleti'nin kurucusu sayılan el-Meliku'z-Zâhir Baybars (658-676/1260-1277) döneminde, Şafî başkadılık uygulamasına son verilmiştir. Önce başkentte daha sonra da tedrici olarak diğer şehirlerde diğer üç mezheplerden de birer tane baş kadı tayin edilmiştir.¹¹⁸ Bu uygulama sonucunda, Dımaşk'te artık dört kâdıkdât bulunmaktadır. Diğer görevliler kadılar, kazasker, daru'l-adl müftüler mezhep mensupları arasından sultanın tayin ettiği bu baş kadılar tarafından görevlendirilmiştir.¹¹⁹ Bu uygulamaya rağmen Memlûklerin ilk dönemlerinde Şafî kâdıkdât, diğerlerine göre daha geniş yetki ve imtiyaza sahip olmuştur. Merasimlerde sultanın sağında oturmak, vakıflar, Emvalü'l-eytam (yetim mallarının idaresi) idaresi gibi önemli yetkiler Şafî baş kadısında kalmıştır. Sultan Berkuk döneminde de, Dımaşk Şafî kadıkdâtını hil'at göndermek suretiyle bizzat tayin etmiştir. Daha sonra da sırayı Hanefî, Maliki ve Hanbelî kadıkdâtları takip etmiştir.¹²⁰

Sultan el-Meliku'z-Zahir Baybars'ın mezheplerden baş kadı tayin edilmesi uygulamasının farklı gerekçeleri olduğu belirtilmiştir. Bunlardan İbn Abdüzzâhir (ö.692/1293), Kahire'ye çeşitli mezheplerden çok sayıda âlimin ve insanın yerleşmesini bu uygulamanın yapılmasında etkili olduğunu ifade etmiştir.¹²¹

Bazı araştırmacılar, Şafî başkadısı olan Taceddin b. Bintü'l-Eazz'ın (ö.665/1267) yaptığı uygulamayı gerekçe olarak belirtmişlerdir. Başkadı kendi mezhebine uygun olan kararları uygulamıştır. Onun bu uygulaması farklı mezheplere mensup davacı ve davalıları rahatsız etmiştir. Bu olay, Sultan Baybars'a iletilmiştir. Devlette önemli bir konumda olan, Emir Cemaleddin Aydoğdu (ö.664/1266), bir

¹¹⁷ Ahmet İnanır, "Ekmeleddin el-Bâbertî'nin en-Nüketü'z-zarîfe fî tercih-i Ebî Hanîfe Risalesi Bağlamında Türklerin Hanefîliği Tercih Gerekçeleri", *İslami İlimler Dergisi*, C. 7, S. 2 (Güz, 2012), s. 83.

¹¹⁸ Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullâh b. Abdizzâhir b. Neşvân es-Sa'dî er-Ravhî el-Cüzâmî, *er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*, Abdülazîz el-Huveytîr (nşr.), y.y., Riyad 1976, s. 182.

¹¹⁹ Koparan, "Baybars", *DİA*, C. 5, 222.

¹²⁰ Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s. 148.

¹²¹ İbn Abdizzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 182

oturumda bu rahatsızlığı dile getirerek ve her mezhepten birer başkadı tayin edilmesi gerektiğini sultana arz etmiştir. Sultan Baybars'ta bu tavsiyeyi dikkate alarak, her mezhepten bir baş kadı atamak suretiyle bu uygulamayı başlatmıştır.¹²²

Bazı araştırmacılar da Sultan Baybars'ın bu uygulamasının, dönemindeki demografik, sosyal ve siyasi gibi sebeplere bağlı olarak yapıldığını, yönetimin böyle bir uygulamayı tercih etmesini hukuki meselelerin çözümü için olduğunu belirtmişlerdir.¹²³ Memlûklerde bazı yönetici ve emirlerin siyasi-dini meşruiyet arayışı içerisinde kendi idare anlayışlarına ve itikadi tercihlerine daha uygun buldukları Hanefî mezhebini önemli bir duruma yükseltmek amacıyla bu uygulamayı destekledikleri anlaşılmaktadır.¹²⁴ Memlûkler döneminde zamanla mezheplerin etkinlik durumu değişmeye başlamıştır. Dımaşk'te Şafîîlerin otoritesi zayıflamaya başlamış, Hanefî mezhebi güçlenmeye başlamıştır. Hanefîliğe taassup derecesinde bağlı olduğu ifade edilen Baybars el-Mansûrî (ö. 725/1325), Yelboğa el-Ömerî (ö.786/1366) ve Emir Sargatmış en-Nâsırı gibi bazı Memlûklü emirlerinin Hanefîliği güçlendirmek ve Şafîî mezhebi karşısında öne çıkarmak için Bâbertî ve Kıvâmuddin İtkânî (ö.758/1357) gibi bazı Hanefî âlimlerini her türlü desteği sağladıkları bilinmektedir.¹²⁵

İşte böyle bir dönemde ve şartlarda Ekmeleddin Bâbertî, Ebû Hanîfe ve mezhebinin üstünlüğünü ortaya koymak ve Hanefî mezhebinin devlet idaresinde uygulanması gerektiğini anlatmak için en-Nûkzetü'z-zarîfe fî tercîhi'l-mezhebi Ebî Hanîfe adlı risalesini kaleme almıştır.

1.2.2.3. en-Nûketü'z-zarîfe fî tercîhi'l-mezhebi Ebî Hanîfe

Ekmeleddin Bâbertî'nin yaşamış olduğu Mısır Memlûkler döneminde de Ebû Hanîfe'nin Buhârî'nin (ö.256/870) el-Câmiu's-Sahîh adlı eserindeki sahih olarak geçen bazı hadisleri bilmediği, onun Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in (sav) hadislerine muhalefet ettiği iddiaları ileri sürülmüştür. Bunun üzerine Bâbertî, bazı Memlûk ileri gelenleri ve bazı Hanefîlerin isteği üzerine, İmam Ebû Hanîfe ve mezhebinin üstünlüğünü ortaya koyacak bir risale yazmak istemiştir. Müellif, Hanefî mezhebini,

¹²² Yûnînî, *Zeylû Mir'âtü'z-zamân*, c. II, s. 324-325.

¹²³ Burak Gani Erol, "Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılıklarının Kuruluşu ve İşleyişi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 87 (Eylül 2018), s. 77.

¹²⁴ Ayaz ve Eren, "Memlûk Devletinde Sultan ve Emîrlerin Hanefîliğe İlgisi", s. 287.

¹²⁵ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 50-52.

Şafî mezhebinden daha üstün, halk ve devlet için uygulandığında birçok kolaylıklar sağlayacağını örnek meseleler ve deliller ortaya koyarak anlatmaya çalışmıştır.¹²⁶ Risale, en-Nüketü’z-zarîfe fî tercihi mezhebi Ebî Hanîfe adıyla dört nüsha esas alınarak Suûdi Arabistan’da tahkik edilerek yayınlanmıştır. Türkiye’de de Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa bölümü 212 numara varak 9b-13a “Tercîhü’l-mezhebi’l-Hanefî alâ gayrihi” adıyla sehven İbn Kemal (ö. 940/1534) adına kaydedilmiştir. Türkiye’de ve gerekse yurt dışında pek çok nüshasının bulunduğu görülmüştür. Türkiye’de bulunan nüshalar arasında Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü 1384 numara 204b-211a varakları arasında kayıtlı nüshanın müellifin kendi el yazması olduğu ve bu risaleyi 776/1374 senesinde yazdığı tespit edilmiştir.¹²⁷

Ekmeleddin el-Bâbertî, kalme aldığı risalesini mukaddime, amaç ve sonuç olmak üzere üç bölümde ele almıştır.¹²⁸

1) Mukaddime bölümünde Ebû Hanîfe’nin içtihadındaki yetkinliğini, gücünü ve isabetini göstermek için hem akli hem de nakli delillere yer vererek ispatlamaya çalışmıştır. Bâbertî’ye göre, Ebû Hanîfe ve mezhebi, Kitap, Sünnet, icmâ’ ve kıyas gibi delillere dayanan, hem birey hem de kamu yararı açısından en uygun mezheptir. Diğer mezhepler ise, aynı özelliklere sahip değildir.¹²⁹

2) Amaç bölümünde, Ebû Hanîfe ve mezhebinin uygulanmayıp, yerine Şafî mezhebi uygulandığında, birey ve toplum için önemli olan başta itikât, ibadet, yönetim, yargı, temizlik, yiyecek, giyecek, evlenme, boşanma, alışveriş gibi alanlar olmak üzere fıkıhın pek çok alanında aksaklıkların olacağını on altı başlıkta delilledirmeye çalışmıştır.¹³⁰

3) Son bölümde ise, dönemin sultanına hitap ederek Hanefî mezhebinin Şafîliğe göre, Memlûklerde tercih edilmesigereken en uygun mezhep olduğunu arz etmiştir.¹³¹

¹²⁶ İnanır, “Ekmeleddin el-Bâbertî’nin en-Nüketü’z-Zarîfetü fî Tercîh-i Ebi Hanife Risalesi Bağlamında Türklerin Hanefiliği Tercih Gerekçeleri”, s.77-93.

¹²⁷ Ahmet İnanır, “Ekmeleddin Bâbertî’nin ‘en-Nüketü’z-zarîfe fî tercihi mezhebi Ebî Hanîfe’ Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 21 (Mayıs 2013), s. 305.

¹²⁸ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 204b.

¹²⁹ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 206a, 207a.

¹³⁰ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 210a-b.

¹³¹ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 211a.

BÖLÜM 2: MEZHEP ÜSTÜNLÜĞÜ TARTIŞMALARINDA KULLANILAN DELİLLER VE DEĞERLENDİRMESİ

Mezhep üstünlüğü ile ilgili kaleme alınan eserler, bu eserlerde kullanılan deliller müelliflerin yaşadığı asır ve muhit açısından farklılık gösterebilmektedir. Çünkü her asırda yaşanan sosyal, siyasal ve kültürel şartlar farklı olabilmektedir.

Müellifler, Hanefî mezhebinin üstünlüğünü ispat etmek için çeşitli deliller kullanmışlardır. Eserlerinde kullandıkları bu delilleri, yazılış amaçları ve usul açısından; mezhebin tercih edilmesi için kullandıkları örnek meseleleri; iman, ibadet, muâmelât, ukûbât başlıkları altında incelenilerek, benzer ve farklı yönleri tespit edilip değerlendirilecektir.

2.1. Risalelerin Yazılış Amaçlarının Değerlendirilmesi

Müellifler, kaleme aldıkları risalelerin girişinde risaleyi niçin yazdıklarını, yazılmasına kendilerini kimlerin teşvik ettiğine dair bilgiler vermektedir. Bu çerçevede araştırmaya konu olan risaleleri yazılış amaçları, niçin yazıldıklarına ve yazmaya sevk eden kişiler hakkında bilgi verilecektir.

2.1.1. el-İntisâr ve't-tercih li'l-mezhebi's-sahîh'in Yazılış Amacı

Sıbt İbnü'l-Cevzî, eserinin mukaddime bölümünde risalesini yazmasındaki amacını şu şekilde ifade etmiştir.

“... Allah’a Hanif dinine (İslam), Hanefî mezhebine bağlı kıldığını için ve Hanefî mezhebini yolların en doğrusu ve açığı şeklinde ifade ile Allah’a hamd”¹³² ve “Allah o ikisini aziz kılsın. Onların iktidarını artırsın. Onları insanlara ve uzak beldelere hükümdar kılsın” “Bütün insanların Ebû Hanîfe en-Numan’ın mezhebine sarılıp onu rehber edinmesi beni bu kitabı yazmaya sevk etti.”¹³³

Sıbt İbnü'l-Cevzî risalesinin mukaddime bölümünde kullandığı bu ifadeler kendisini bu risaleyi yazmaya sevk eden amaçları açıklamaktadır. “Allah o ikisini aziz kılsın” ifadesiyle hem el-Melikü'l-Muazzam’a hem de babası el-Meliku'l-Âdil’e dua

¹³² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercih*, s. 5.

¹³³ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercih*, s. 5.

etmektedir.¹³⁴ Müellifin kullandığı bu ifadeler onun Hanefî mezhebini İslam dininin anlaşılmasında en doğru mezhep olarak kabul ettiğini göstermektedir. Hanefî mezhebini bütün insanların rehber edinmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹³⁵

Sıbt İbnu'l-Cevzî, risalesini başta Dımaşk meliki el-Meliku'l-Muazzam ve bazı Hanefilerin teşviki üzerine yazdığını belirtmiştir.¹³⁶ Çünkü Sıbt İbnu'l-Cevzî başta el-Meliku'l-Muazzam olmak üzere diğer Eyyûbi melikleri arasında önemli bir itibara sahiptir. el-Meliku'l-Muazzam'ın Hanefî mezhebine geçmesi, ayn döneminde Hanefileri desteklemesi, Sıbt İbnu'l-Cevzî'yi yanından ayırmaması, bütün meclislerde yanında bulundurması, görüşlerine başvurması, onun teşvik edildiğini ve desteklendiğini göstermektedir.¹³⁷

2.1.2. en-Nüketü'z-zarîfe fî tercîh-i mezheb-i Ebî Hanîfe'nin Yazılış Amacı

Bâbertî, Ebû Hanîfe ve mezhebi hakkında yapılan olumsuz eleştirilere cevap vermek, onun ve mezhebinin diğer mezheplerden üstün ve tercih edilmesi gereken en uygun mezhep olduğunu anlatmak için risalesini kaleme almıştır. Bâbertî, risalesinin mukaddime kısmında yazılış amacını şu şekilde ifade etmektedir:

Bâbertî, eserinin giriş kısmında:

“Genel olarak bizleri Hanîf dinine erdiren, Hanefî bilginlerin yolunu takip ettiren ve kişisel olarak da şer’î delillerin mertebelerine ve delalet şekillerini öğrenmemi sağlayan, Hz. Peygamber (sav)’in hayırlı ve adaletli olduğuna şahitlik ettiği dönemlerde yaşamış bir müçtehide (Ebû Hanîfe) sıkı sıkıya bağlı olacak şekilde yaratan Allah’a hamd olsun.”¹³⁸

“İçinde yaşadığımız şu dönem ilmin temel direklerinin zayıflayıp, ilim binasının sarsıldığı bir dönemdir. Zira aslanlar yatağını terk edince, yerinde tilkiler ulurmuş. Müttekaddiminin en önde gelenin mezhebi olan Hanefî Mezhebine karşı karalayıcı söylem yaygınlaştı. Müçtehitlerin en önde geleni

¹³⁴ Muammer Arangül, *el-Meliku'l-Muazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefî Oluşu ve Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin Bu Süreçteki Rolü*, s. 669-671.

¹³⁵ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 5.

¹³⁶ İnanır, “Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin el-İntisâr ve't-tercîh li'l mezhebi's-sahîh Adlı Eseri Bağlamında Hanefî Mezhebinin Diğer Mezheplere Tercih Edilme Gereçleri”, s. 203-239.

¹³⁷ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zaman*, s. 172-173.

¹³⁸ Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 204b; İnanır, “Ekmeleddin Bâbertî'nin ‘en-Nüketü'z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe’ Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi”, s. 84.

olan Ebû Hanîfe'nin, güya Buhari'nin (ö. 256/870) hadislerini bilmediği ve muhalefet ettiği iddiası yayıldı. Bu iddia sahiplerinin amaçları gerçeği görmekten, acizlerin nazarında Ebû Hanîfe'nin mezhebini zayıf düşürmektedir. Bu şartlarda göz bebeğim gibi sevdiğim dostlarımdan biri ki benim nazarımda çok değerlidir, kendi mezhep imamlarının hakkında bilgi vermek ve Hanefî mezhebinin insanlar nezdinde zayıf görünen konumunu güçlendirmek ve birçok ülkede insanların Hanefî mezhebine mensup, gelmiş ve gelecek nesillerin Ebû Hanîfe'nin mezhebine muhtaç olduğunu bildirmek için bir risale yazmamı işaret etti.”¹³⁹

Bâbertî risalesinin sonuç kısmında;

“Ey Sultan! Allah seni kuvvetlendirsin, hâkimiyetini bâki ve devletini ebedi kılsın. Yardımcılarına yardım, düşmanlarını rezil etsin. Basiretini aydınlatın ki yüksek fikrin, keskin zihninin, uyanık zekan ve acayip kavrayışınla şu hususu incelemenin yüce makamına arz ediyoruz: Daha önce geçen meselelerde anlatıldığı üzere şeriatın usûl ve fîrûunda kendisine uyulan dünya âlimleri, Hind, Sind (Pakistan)¹⁴⁰ Horasan, Türkistan, Irak, Deşt-i Kıpçak, Yunan Bölgesi, Azerbeycan, şimdi, geçmişte ve gelecekte Türklerin hakimiyeti döneminde Mısır diyarının sultanları pek çoğunun-ki bu yöneticiler dünya sultanları arasında yıldızlar içerisinde ay ve güneş gibidir- mensup olduğu böyle bir mezhebin taklit edilmesi vacip midir, değil midir? Eğer bunu vacip görmezsen, en azından diğer mezheplerden üstün olduğuna inanılmasını üstün akıl ve doğru düşünceden saymam. Allah ipine sınıksız tutunan kimseye yardım eden ve başarılı kılandır. O bize yeter, o ne güzel vekildir.”¹⁴¹

Bâbertî, risalesinin giriş ve sonuç kısmında risalesini yazma amacını açıklamıştır. Giriş kısmında Ebû Hanîfe ve mezhebi ile ilgili ileri sürülen olumsuz iddialara cevap vermek, Ebû Hanîfe'nin ve mezhebinin üstünlüğünü ortaya koymak için yazdığını

¹³⁹ İnanır, “Ekmeleddin el-Bâbertî'nin, ‘en-Nüketü’z-zarîfe fi tercihi’l-mezhebi Ebî Hanîfe’ Adlı Risalesi Bağlamında Türklerin Hanefiliği Tercih Gerekçeleri”, s. 77-93; İnanır, “Ekmeleddin Bâbertî'nin ‘en-Nüketü’z-zarîfe fi tercihi mezhebi Ebî Hanîfe’ Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi”, s. 84.

¹⁴⁰ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 210b-211a.

¹⁴¹ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 213a; İnanır, “Ekmeleddin Bâbertî'nin ‘en-Nüketü’z-zarîfe fi tercihi mezhebi Ebî Hanîfe’ Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi”, s. 93.

belirtmiştir. Sonuç kısmında dönemin sultanı el-Meliku'l-Eşref Şa'ban'a (ö.778/1376) hitab ederek Hanefî mezhebinin ülkede tercih edilmesi ve taklit edilmesi gerektiğini örnekler vererek anlatmıştır. Bu hitabı el-Meliku'l-Eşref Şa'ban'a yapmasında, onun döneminde Şafîîlerin Mısır'daki etlinliği, sultanın Şafîî halkı ve âlimlerinin gönlünü hoş etmesi ile ilgili uygulamaları, yine 776 yılında içtihad ve ittibâ tarftarı Hanefî âlimi olan İbn Ebi'l-İzz'i, Mısır'a kadı tayin etmesi etkili olmuştur.¹⁴²

Ekmeleddîn Bâbertî'nin eseri kaleme almasında özellikle Hanefî yanlısı ve Hanefî mezhebini etkin kılmak isteyen bir kısım emirlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasında Hanefîliğe taassup derecesinde bağlı olan Baybars el-Mansûrî (ö.725/1325), Yelboğa el-Ömerî (ö.768/1366) ve Sargatmış en-Nâsirî (ö.759/1358)¹⁴³ gibi bazı emirler bulunmaktadır. Mısır ve Dimaşk bölgesinde, bağlı oldukları Hanefîliği güçlendirme çabasına girmişlerdir. Yine o dönemde Talbhâne emirliği yapan ve kısa bir süre sonra da iktidarı ele geçiren ve Bâbertî ile yakın dost olan Zâhir Berkuk'un (ö. 801/1399) Ebû Hanîfe ve mezhebine karşı ileri sürülen iddialara cevap vermesine teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim o dönemde yaşayan önemli Hanefî âlimlerinden olan İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî, Selahaddin Eyyûbi (ö.589/1193) dönemindeki bazı emir ve fakihlerin sultan aleyhinde iş birliği yaparak Allah'ın ortadan kaldırdığı Cahiliye dönemine ait asabiyeti yeniden canlandırdıklarını belirtmektedir. Genel olarak mezhep üstünlük tartışmalarının kaynağında ise yaşanan iktidar mücadeleleri ile birlikte mezheplerin bir araç olarak kullanılması ve siyasi amacın olduğu mezheplerin bu tartışmaların içine çekildiği anlaşılmaktadır. Devlet yöneticilerinin böyle bir risalenin yazılmasına teşvik etmelerinde, kamu yönetimini, hukuki emniyeti, istikrar arayışını ve halkın maslahatını gözettikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, bu türde kaleme alınan eserlerin yazılmasının ilmi olmaktan çok siyasi ve sosyal bazı durumların gözetildiğini göstermektedir.¹⁴⁴

¹⁴² İnânır, *İslam Hukuk Düşüncesinde İctihad, İttibâ ve Taklid Tartışmaları*, s. 59-60.

¹⁴³ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi ayâni'l-mietî's-sâmine*, Muhammed Abdülmuid Dâni (nşr.), C. 2, Meclisü Daireti'l-Maarifî'l-Osmaniyye, Haydarabad 1972, s. 365.

¹⁴⁴ Ahmet İnânır, "Hanefî Mezhebini Diğer Mezheplere Tercih Bağlamında İmam Buharî'ye Yönelik Tenkitler ve Cevaplar Ekmeleddin el-Bâbertî ve İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî Örneği", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 15, S.1 (Haziran 2020), s. 91-101; İnânır, "Ekmeleddin el-Bâbertî'nin en-Nüketü'z-zarîfe fi tercih-i Ebî Hanîfe Risalesi Bağlamında Türklerin Hanefîliği Tercih Gerekçeleri", s. 85.

2.2. Risalelerin Hanefî Mezhebinin Üstünlüğünü İfade Ediş Usullerinin Değerlendirilmesi

Müellifler, Ebû Hanîfe'nin Kitaba ve Sünnete uygun içtihadta bulunmadığına dair olumsuz eleştirilere cevap vermişlerdir. Bu konudaki eleştirilere, Ebû Hanîfe'nin içtihadındaki gücünü, içtihad ederken Kitaba ve Sünnete uygun görüşlerde bulunduğunu, icma ve kıyasa başvurduğunu belirtmişlerdir. Müelliflerin bu başlık altında kullanmış oldukları meseleler ve deliller değerlendirilecektir.

2.2.1. Kitaba Muhalefet Etmesiyle İlgili İddialara Cevaplar

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin Kitaba muhalefet ettiğine dair iddiaları kabul etmemektedir. Ebû Hanîfe'nin Kitaba uygun hükümlerde bulunduğunu, asıl diğer mezhep imamlarının özellikle de İmam Şafiî'nin, Kur'an'a muhalefet ettiğini ve Kitab'a muhalif hükümde bulunduğunu belirtmektedir. Ebû Hanîfe'nin Kitaba uygun içtihat ettiğini, İmam Şafiî'nin Kitaba muhalefet ettiğine dair on bir meseleye değinmiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin vermiş olduğu örneklerin bazılarını bu başlık altında değinilecektir, kullanmış olduğu diğer örnekler ilgili bölümlerde yer verilecektir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, aşağıdaki ayetleri zikrederek Ebû Hanîfe'nin Kur'an-ı Kerim'e uygun içtihadta bulunduğunu belirtmiştir.

1) “*Erkeklerinizden iki şahit bulundurun*”.¹⁴⁵ âyetine göre, erkeklerin şahitliği meslesinde, Ebû Hanîfe'nin erkeklerden iki şahit ve iki yemini kabul ederek, Kitaba uygun içtihadta bulunduğunu belirtirken, asıl diğer imamların bir şahit ve bir yemini kabul ederek kitaba muhalefet ettiğini ifade etmiştir.¹⁴⁶

2) “*Allah'ın ismi anılmadan kesilenleri yemeyin*”.¹⁴⁷ âyetine uygun olarak Ebû Hanîfe'nin, Allah'ın adı söylenmeden kesilen hayvanın eti yenilmez görüşünde olduğunu ifade ederken, İmam Şafiî'nin bu ayete muhalefet ederek, bir kişi bilerek dahi besmele çekmezse de o hayvanın eti caizdir, yenilebilir, görüşünde olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Bakara, 2/282.

¹⁴⁶ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 18.

¹⁴⁷ En'am, 6/121.

¹⁴⁸ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 18.

Bâbertî, Ebû Hanîfe'nin içtihatla bulunurken, Kur'an-ı Kerim'e göre hüküm verdiğini ifade etmiştir. Müellife göre, Ebû Hanîfe bir meselede hüküm verirken, içtihad etmenin mümkün olduğu durumlarda Kur'an ayetlerine dayanarak içtihad etmiş ve Kur'an'ın dışına asla çıkmamıştır. Bâbertî, Ebû Hanîfe'nin içtihatla hüküm verirken dikkat ettiği bu tutumunu, onun Kur'an bilgisindeki derinliğini gösterdiğini belirtmektedir. O, hüküm verirken hakkında ihtilaf ve çelişki bulunmayan kesin delili tercih etmiştir.¹⁴⁹

Her iki müellif de Ebû Hanîfe'nin Kitaba uygun içtihatla bulunduğunu ifade etmişlerdir. Kitaba muhalefet edenin Ebû Hanîfe'nin değil, İmam Şafî'nin olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Hanîfe'nin bu yönünü göstermek için örnek meselelere yer vermişlerdir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin Ebû Hanîfe'nin Kitaba uygun içtihatla bulunduğunu anlatmak için kullanmış olduğu deliller hem daha fazla hem de daha açıklayıcıdır. Müellif, Kur'an'dan örnek meselelere yer vererek, Ebû Hanîfe'nin Kitaba uygun içtihatla bulunduğunu, İmam Şafî'nin Kitaba muhalefet ettiğini ortaya koymuştur. Bâbertî, görüşlerine Kur'an-ı Kerim'den örnek deliller getirilmeden, Ebû Hanîfe'nin Kitab'a muhalefet etmediğine dair açıklamalar yapmakla yetinmiştir.¹⁵⁰

2.2.2. Sünnete Muhalefet Etmesiyle İlgili İddialara Cevaplar

Ebû Hanîfe'nin, bazı sahabilerle görüştüğü ve onlardan hadis rivayetinde bulunduğu kaynaklarda geçmektedir.¹⁵¹ Ebû Hanîfe, hadis bilgisini geliştirmek için Basra, Mekke ve Medine gibi önemli hadis merkezlerine gitmiştir. Bu merkezlerde meşhur muhaddislerden hadis öğrenmiştir. Kûfe'de Hammad b. Ebî Süleyman (ö.120/738), Âmir eş-Şa'bî (ö.104/722) ve başka âlimlerden, Basra'da Katâde b. Diâme (ö.118/736) ve Şu'be b. Haccâc (ö.160/776), Mekke'de Atâ b. Ebû Rebâh (ö.114/732) ve İkrime el-Berberî (ö.105/723), Medine'de ise Süleyman b. Yesâr (ö.107/725), Sâlim b. Abdullah b. Ömer (ö.106/725) hadis öğrendiği hocaları arasındadır. Ebû Hanîfe'den rivayet edilen el-Müsned veya Kitâbu'l-Âsâr adlı eserindeki hadisleri, Hammad b. Ebû Hanîfe (ö. 176/792), Ebû Yusuf Ya'kub b. İbrahim el-Kâdî (ö. 182/798) ve Muhammed

¹⁴⁹ Bâbertî, *en-Nüketü 'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 206b.

¹⁵⁰ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 30; Bâbertî, *en-Nüketü 'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 206b.

¹⁵¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, s. 406.

b. Hasan eş-Şeybânî (ö.189/805) adlı öğrencileri tarafından tasnif edilmiştir.¹⁵² Ebû Hanîfe'nin hadis alanındaki uzmanlığı diğer âlimler tarafından da kabul edilmiştir. Ebû Yusûf, Ebû Hanîfe'nin fıkhi hadisleri yorumlamadaki bilgisini ve zekiliğini ifade etmektedir. Ebû Hanîfe'nin, herhangi bir hadisin sahih olup olmadığına karar vermede, ravilerin durumunu tayin etmede ve hadis ilmindeki cerh ve ta'dil konusundaki uzmanlığı bilinmektedir. Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî'yi güvenilir, Zeyd b. Ayyâş'ı zayıf, Câbir el-Cûfi'yi de hadis uyduran bir ravi olarak nitelemiştir.¹⁵³

Ebû Hanîfe, bir meselenin hükmünü önce Kur'an-ı Kerim'de aramıştır. Nassın her türlü lâfzî delaletinin, umûm-husûs, nâsih-mensûh gibi lafızlar arası ilişkiyi göz önünde bulundurarak, ayetlerin açık, genel ve doğrudan ifadelerini esas almıştır. Eğer Kitap'ta konuyla ilgili bir nas bulamamışsa Sünnet'e başvurmuştur. Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) naklettiğine göre Ebû Hanîfe kendisine bir mesele sorulduğunda önce talebelerinin bu konuda bildikleri hadisleri ve sahâbî sözünü sormuştur. Ardından kendi bildiği rivayetleri nakletmiş, meseleyi değişik yönleriyle ele almış, talebelerinin görüşlerini ayrı ayrı dinlemiştir. Daha sonra o meseleyi hükme bağlamıştır. Ebû Hanîfe, fetva verdiği bir meselede görüşüne aykırı da olsa bir sahîh hadis nakledildiğinde, tereddütsüz onu almış ve kendi içtiihadından vazgeçmiştir. Mürsel hadisleri de delil olarak kullanmıştır.¹⁵⁴

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin Sünnete muhalefet ettiğine dair söylemleri kabul etmemektedir. Müellif, Ebû Hanîfe hakkındaki bu söylemlere tek tek cevap vermiştir. İlk olarak, onun sikâ bir râvi olmadığını iddia edenlere cevap olarak Süfyan es-Sevrî, Abdullah b. Mübarek, Hammad b. Zeyd, Huşeym, Vekî', Abbad b. el-Avvam, Cafer b. Avn, Ebu Abdurrahman el-Mukri ve birçok kişinin Ebû Hanîfe'den rivayette bulunduğunu belirtmiştir. Bazı muhaddislerin onun hakkındaki övgülerine yer vermiştir. Yahyâ b. Maîn'in "*O sikadır ve kendisinde bir beis yoktur.*" Yahyâ b. Saîd'in "*Allah'a yalan söylemem, çoğu zaman Ebu Hanife'nin sözünü güzel görür ve onunla amel*

¹⁵² Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'ricâl*, Beşâr Avvâd Ma'rûf (thk.), C. 29, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1992, s. 420-422.

¹⁵³ Takıyyüddîn b. Abdilkâdir et-temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Mısri, *et-Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, Abdülfettah Muhammed Ebû Gudde (thk.), C. 1, İhyâu't-Türâsi'l-İslîmî, Kahire 1970, s. 99.

¹⁵⁴ Musatafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s. 135.

ederdik.”¹⁵⁵ Ebu'l-Kasım Zâkir b. Kamil'in, “*Ebû Hanîfe; anlayışı keskin, fikriyatı derin ve iyi çözümler üreten, meseleleri derinlemesine inceleyen ve irdeleyen biriydi.*” Malik b. Enes'in “*Ebu Hanife, taş bir direğe bakıp onun altından olduğunu iddia etse, muhakkak bunu delillendirir.*” İmam Şafiî'nin “*Bütün insanlar fıkhıta Ebu Hanife'nin aile fertleri sayılır.*” Yahya b. Mâin'in, “*Ebû Hanîfe, yalan söylemeyecek kadar asildir.*”¹⁵⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, bu övgülerin Ebû Hanîfe'nin hem sika olduğuna, hem de hadis ve fıkıh alanındaki uzmanlığını gösterdiğini ifade etmiştir. Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebû Hanîfe hakkında, hafızasının zayıf olduğunu söyleyenlere, onun hadislerde manen rivayeti benimsediği için, bazı muhaddislerin bundan dolayı hafızasını zayıf kabul ettiklerini, dolayısıyla iddiaların doğru olmadığını belirtmiştir.¹⁵⁷

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin yaşadığı dönemde olduğu gibi Bâbertî'nin yaşadığı dönemde de Ebû Hanîfe'nin, Hz. Peygamberin (s.a.v.) hadislerine muhalefet ettiğine ve Buhârî'de geçen hadisleri bilmediğine dair söylemler ortaya atılmıştır. Bâbertî, Ebû Hanîfe'nin İslam dininin önemli ikinci kaynağı olan sünneti, metin ve manasıyla sıhhatli olan hadisi delil olarak kullandığını belirtmiştir. Onun, ayrıca hükümlerle ilgili hadislerle sahip ve vakıf bir imam olduğunu söylemektedir. Ebû Hanîfe'nin, mürsel hadislerle amel etmeye çok önem verdiğini belirterek, hadislerin delaletindeki kuvveti sebebiyle Kur'an ayetlerinin hadislerle neshine bile cevaz vermesinin ¹⁵⁸ onun içtihadında hadisi delil olarak kullandığını belirtmiştir. Nitekim Yahyâ b. Nasr'ın, (ö.215/830) Ebû Hanîfe'nin yanında hadis kaynakları olduğunu, fakat onlardan hakkında nesih ve ihtilâf bulunmayan rivayetleri kullandığını ifade etmektedir. Ebu Yûsuf'tan (ö. 182/798) rivayet edildiğine göre, Ebû Hanîfe'nin “*Yirmi bin mensûh hadisi ezbere biliyorum.*” dediği bildirilmektedir. Ebû Hanîfe'nin bu hadis bilgisinin, hadislerin hepsini nesh eden bir o kadar da hadisi bildiği anlamına geldiğini ifade etmektedir. Müellif, Ebû Hanîfe hakkındaki bu bilgilerin, onun hadislerle ne kadar vakıf olduğunu gösterdiğini belirtmektedir.¹⁵⁹

Bâbertî, Buhârî'de geçen bazı hadislerin, Ebû Hanîfe ve talebelerine ulaşmadığını iddia edenleri ve eleştirenleri bu konuda insafsız davrandıklarını, bu

¹⁵⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 6.

¹⁵⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 6-8.

¹⁵⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 8.

¹⁵⁸ Bâbertî, *en-Nüketü'z- zarîfe* (Ayasofya, 1384), 207a.

¹⁵⁹ Bâbertî, *en-Nüketü'z- zarîfe* (Ayasofya, 1384), 205a.

tutumlarının yanlış ve doğruluktan uzak olduğunu belirtmektedir. Çünkü Buhârî'nin, yaşadığı ve hadisleri topladığı Buhara'nın hepsinin Hanefi olduklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla Buhârî'nin toplayıp bir araya getirdiği hadisleri Hanefiler tarafından zaten bilindiğini ve kullanıldığını ifade etmektedir. Ebû Hanîfe'nin bu hadisleri bilmemesinin veya duymamasının imkânsız olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin sahabeyi görmediği ve hadis rivayetinde bulunmadığına dair iddiaları da kabul etmemektedir. Bu iddiaları çürütecek delillere yer vermiştir. Müellif, Ebu Nuâym'ın rivayet ettiğine göre, Ebû Hanîfe'nin sahabeden Enes b. Mâlik, Abdullah b. Hâris b. Cüz ez-Zebîdî ve Abdullah b. Evfâ el-Eslamî'yi gördüğünü ve onlardan hadis rivayet ettiğini belirtmektedir. Enes b. Mâlik'in ölümü ihtilaflı iken Enes b. Mâlik'in, hicri 93/711 senesinde vefat ettiği kabul edilirse, Ebû Hanîfe'nin hicri 80/699 senesinde dünyaya gelmesi, aradaki on üç yıl gibi bir zaman diliminin olduğunu her ikisinin aynı zaman diliminde yaşadıklarını ve birbirlerini görme ihtimalinin kuvvetli olduğunu ifade etmektedir.¹⁶¹

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin, *"İlim öğrenmek her Müslüman'a farzdır."*¹⁶² hadisini Enes b. Malik'ten, *"Kim Allah'ın dininin inceliklerini öğrenmek için çabalarsa Allah onun sıkıntısını giderir ve ummadığı yerden rızık verir"*.¹⁶³ hadisini Abdullah b. Hâris'ten, *"Çocuğu olmayan bir adamın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek, halini arz ettiğinde, Hz. Peygamber de ona çokça istiğfarda bulunmasını ve sadaka vermesini emrettiğini ve bunu yerine getiren adamın dokuz tane çocuğu olduğunu"* hadisini Câbir b. Abdullah'tan¹⁶⁴, *"Kim bir mescit inşa ederse velev ki bu mescit bir kuşun yuvası kadar olsun, Allah ona cennette bir köşk inşa eder."*¹⁶⁵ hadisini Abdullah b. Ebu Evfâ'dan,¹⁶⁶ *"Kardeşinin başına gelen bir şeyden dolayı sevinip, gülme; olur da Allah o*

¹⁶⁰ Bâbertî, *en-Nüketü'z- zarîfe* (Ayasofya, 1384), 205a.

¹⁶¹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 10-12.

¹⁶² Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen*, Şuayb el-Arnaut (thk.), Daru'r-Risale el-Alemiyye, Dimaşk 2009, *"Mukaddime"*, 17; Ebû Abdillâh b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, Muhammed Zuheyr b. Nâsır (thk.), Dâru Takvî'n-Necât, Beyrut 1422/2001, *"İlim"*, 15.

¹⁶³ Abdilberr en-Nemerî, *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazlihî*, C. 1, s. 203.

¹⁶⁴ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 14-15.

¹⁶⁵ İbn Mâce, *"Kitabu'l-Mesacid ve'l-Cemaat"*, (1), 738.

¹⁶⁶ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 14.

kardeşine merhamet eder ve seni dalga geçtiğin şeyle imtihan eder.”¹⁶⁷ hadisini Vâsile b. Eskâ’dan (r.a.) rivayet ettiğini belirtmektedir.¹⁶⁸

Sıbt İbnu’l-Cevzî, Ebû Hanîfe’nin Sahabe ile görüştüğüne ve onlardan rivayette bulunduğu dair daha iddialı deliller ortaya koymuştur.¹⁶⁹ Bâbertî’nin, bu konuda bir bilgiye yer vermediği anlaşılmıştır.

2.2.3. İcmâ

Ebû Hanîfe, içtihat metodunda Kitap ve Sünnetten sonra üçüncü kaynak olarak Sahabi kavline müracaat etmiştir. O, sahabi kavlini sahabenin icma ettiği görüşler ve sahabenin ihtilaf ettiği görüşler olarak iki kısımda değerlendirmiştir. Eğer sahabilerden nakledilen bir görüş üzerinde ihtilaf yoksa sahabi kavlini tercih etmiştir. Sahabilerin görüşlerinde ihtilaf varsa görüşlerinden kendi içtihat prensiplerine göre fert ve toplum için en faydalı görüşü tercih etmiştir. Üçüncü bir görüş ileri sürmekten uzak durmuş, mevcut sahabi görüşlerinin dışına çıkmamıştır. Buradan Hanefiler için sahâbe icmâının bağlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Hanîfe’nin şu sözü sahabe icmâsını kaynak olarak kabul ettiğini göstermektedir. “Eğer sahabe bir konu üzerinde fikir birliği etmişlerse, onlara teslim oluruz. Eğer tabiin bir konu üzerinde fikir birliği etmişlerse, onlarla tartışırız.”¹⁷⁰

Sıbt İbnu’l-Cevzî, risalesinde Ebû Hanîfe’nin icmâyı kullandığına dair bir bilgiye yer vermemiştir. Bâbertî Ebû Hanîfe’nin içtihad usulünde icmâyı kullandığını belirtmiştir. Ayrıca Ebû Hanîfe’nin önce var olan bir ihtilafı icmâya engel görmediğini ve sukûfî icmâyı da kabul ettiğini ifade etmiştir.¹⁷¹

2.2.4. Kıyas

Ebû Hanîfe, içtihat metodunda ortaya çıkan meseleleri çözmek için kıyası sıkça kullanmıştır. Sorulan meselede nas, bir hadis ve sahâbî görüşü bulunmadığı takdirde kıyasa başvurmuştur. Kıyasın kullanımının mümkün olmadığı yerde istihsanı

¹⁶⁷ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd), *Sünen*, Ahmed Muhammed Şakir (thk.), Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut ts, “Sıfâtü’l-Kıyâme”, 54.

¹⁶⁸ Sıbt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve’t-tercîh*, s. 15.

¹⁶⁹ Sıbt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve’t-tercîh*, s. 14-15.

¹⁷⁰ Ebu Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, C. 2, Eda Neşriyat, İstanbul 1890, s. 114; Ali Duman, Ebû Hanîfe’nin Hüküm İstinbat Yönteminin Fukaha Usûlündeki Rolü, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 13 (2009), s. 92.

¹⁷¹ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 205a.

kullanmıştır. O, kıyası belli bir sistem ve kurala bağlamış, farazi meselelerin hükümlerinin çözümünde uygulamaktan çekinmemiştir.¹⁷² Çünkü yaşamış olduğu Irak bölgesinin şartları, meydana gelen veya gelmemiş meselelerin fıkhi hükme bağlanmasını, Müslümanların meselelerini çözmeyi gerekli kılmıştır. Ancak onun kıyası nassa tercih ettiğine ve haber-i vâhidleri almadığına dair ileri sürülen iddialar ise doğru değildir.¹⁷³

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin bazı hadislere ihtilaf edip, kıyasla amel ettiğine dair eleştirileri kabul etmemektedir. Ebû Hanîfe umûmu'l-belvâ sayılan konularda haber-i vâhidi delil olarak kullanmamıştır. Çünkü Hanefîlere göre umûmu'l-belvâda, yani umumi olarak ihtiyaç duyulan durumlarda varid olan haber-i vâhid kabul edilemez.¹⁷⁴ Umûmu'l-belvâ, insanların devamlı karşılaştıkları veya belirli aralıklarla yaptıkları amellerdir ki bu gibi amellerin hükmünün herkes tarafından bilinmesi gerekir. Herkesin yaptığı bir işin hükmünü bir kişi değil, birçok kişi meşhur veya mütevâtir olarak bilmelidir. Fakat cumhur, haber-i vâhidle ameli vacip görmüş ve rivayetin meşhur olmasını ona noksanlık getirecek veya onunla amelden men edecek bir husus olarak saymamışlardır. Onlara göre hadis, sahih ise, meşhur olmaması Resulullah'ın (s.a.v.) emrini terk etmeyi gerektirmez.¹⁷⁵

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin, cerh ve ta'dil kriterlerinin İmam Mâlik, İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel'in kriterlerinden farklı olduğunu belirtmektedir. Diğer imamların da sahih hadise muhalefet ettiğini ve kıyası kullandıklarını, bu açıdan aralarında bir fark olmadığını ifade etmektedir. Dedesi ile arasında geçen:

“Efendim neden bazı muhaddisler Ebû Hanîfe hakkında ağır ithamlarda bulunmuşlar?”

“Çünkü o kıyasla amel etmiştir.”

“Diğer imamlar da kıyasla amel etmiştir.”

“Ebû Hanîfe onlardan daha çok kıyasa başvurmuştur.”

¹⁷² İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, C.1, s. 227.

¹⁷³ Uzunpostalcı, “Ebû Hanîfe”, s. 131-138.

¹⁷⁴ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Şerhu's-siyeri'l-kebîr*, Muhammed Hasan İsmail (thk.), C. 1, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1997, s. 368.

¹⁷⁵ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, C. 3, s. 115-117.

“Onlar hakkında da kıyasla amel ettikleri ölçüde ağır ithamlarda bulunsaydılar ya!”¹⁷⁶

konuşmayı delil olarak kullanmış, bu konuda Ebû Hanîfe’ye yapılan eleştirilerin adil olmadığını belirtmiştir.

Bâbertî, Ebû Hanîfe’nin içtihad usulünde kıyası kullandığını ifade etmiştir. Kıyası kullanmada yetkin olduğunu ve bunu bütün âlimlerin kabul ettiğini söylemektedir. Hatta âlimler onun ashabını da ashab-ı rey’ olarak isimlendirdiğini belirtmektedir.¹⁷⁷

2.2.5. Ebû Hanîfe’nin Diğer Müçtehitlerden Üstünlüğüne Dair Deliller

Sıbt İbnu’l-Cevzî ve Bâbertî, Ebû Hanîfe’nin diğer imamlardan üstün ve faziletli olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda risalelerinde, Kitap, Sünnet ve mantıktan deliller kullanarak açıklamışlardır.

Sıbt İbnu’l-Cevzî, *“İyilik yarışında önceliği kazanan Muhacirler ve Ensâr ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur...”*¹⁷⁸ *“(İman ve amelde) öne geçenler ise (Ahirette de) öne geçenlerdir. İşte onlar (Allah’a) yaklaştırılmış kimselerdir.”*¹⁷⁹ *“... Onların derecesi, sonradan harcayan ve savaşanlardan daha yüksektir...”*¹⁸⁰ âyetlerini delil olarak kullanmıştır. Bu ayetlerin önce gelenlerin sonra gelenlere üstünlüğüne delalet ettiğini belirtmiştir. Ebû Hanîfe’nin diğer imamlardan önce geldiği için daha üstün ve faziletli olduğunu ifade etmiştir. Bâbertî, Ebû Hanîfe’nin faziletine dair Kur’an-ı Kerim’den bir ayet kullanmamıştır.

Sıbt İbnu’l-Cevzî, Ebû Hanîfe’nin diğer imamlardan üstün olduğuna sünnetten delil getirmektedir. O, Hz. Peygamber’in (s.a.v.), *“İnsanların en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır, sonra onları takip edenler, sonra da bunları takip edenlerdir.”*¹⁸¹ hadisini delil olarak yer vermiştir. Ebû Hanîfe’nin, ikinci kuşakta olmadığını iddia edenler olsa da, onun şüphesiz üçüncü kuşakta olduğunu belirterek, Ebû Hanîfe’nin diğerlerinden önce geldiği için, üstün olduğunu belirtmiştir.¹⁸²

¹⁷⁶ Sıbt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve ‘t-Tercîh*, s. 9.

¹⁷⁷ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 206a-207a.

¹⁷⁸ Tevbe, 9/100.

¹⁷⁹ Vâkıa, 56/10-11.

¹⁸⁰ Hadid, 57/10.

¹⁸¹ Buhârî, “Şehâdât”, 9; Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünen*, Ahmed Muhammed Şakir (thk.), Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut ts, “Fiten”, 45.

¹⁸² Sıbt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve ‘t-tercîh*, s. 24.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, diğerlerinin Ebû Hanîfe'nin önce gelmesinin bir önemi olmadığını belirtmek için, delil olarak kullanabilecekleri, “*Ümmetim, evveli mi sonu mu daha hayırlıdır kesin bilinmeyen yağmur gibidir.*”¹⁸³ hadisini her ne kadar İmam Müslim’de (ö. 261/875) geçen bir hadis olsa da bu hadisin müfret olduğunu ifade etmiştir. Kendi yer verdiği hadisin müttefekun aleyh olduğunu belirterek, hadislerin birbirine denk olmadığını belirtmiştir. Ayrıca hadisleri uzlaştırmak için üç asırdan sonra gelenlerin de hayırlı olduğunu kabul edecek olursak, hadisin diğer bir hadisi nesh etmesinin caiz olmayacağını ifade etmiştir. Bu durumu iki hadiste farklı konuları kapsayan deliller olduğunu, neshin delilleri reddetmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca Allah Resulünün şu hadislerine yer vermektedir:

“*Beni görenle, benim yüzümü görmüş olanları görenlere ve onları görenlere ne mutlu.*”¹⁸⁴

“*Ashabıma sövmeyin; sizden birisi Uhud Dağı kadar altın bağışlasa, ashabımdan birinin bir avuçluk bağışının yerini tutmaz.*”¹⁸⁵

Sıbt İbnu'l-Cevzî'ye göre, Sahabi Tabiinden, Tabiin Etbau't-Tabiinden daha faziletli olması daha önce gelmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Ebû Hanîfe diğerlerinden önce geldiğinden dolayı üstün ve faziletlidir.¹⁸⁶

Bâbertî, Ebû Hanîfe'nin diğer mezhep imamlarından faziletli ve üstün olduğuna, Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin kullanmış olduğu hadisi delil olarak yer vermiştir. “*Asırların en hayırlısı benim içinde bulunduğum asırdır. Sonra onların peşinden gelenler, daha sonra da onların peşinden gelenlerdir, daha sonra onların da peşinden gelenlerdir. Sonra yalan o derece yaygınlaşacaktır ki; kişi şahit tutulmadığı halde şahitlik yapacak kendisine yemin teklif edilmediği halde yemin edecektir.*”¹⁸⁷

Bâbertî, ayrıca öncekilerin sonrakilerden faziletli olmasını şu şekilde açıklamaktadır. Önce gelenlerin fazileti, dinle ilgili durumları bilmeleri, Hz. Muhammed'den miras kalan kitap ve sünnet ile onun ashabının sözlerine uymaları,

¹⁸³ Tirmizî, “Edeb”, 81.

¹⁸⁴ Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, C. 5, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2008, s. 245.

¹⁸⁵ Buhârî, “Fezâilü Ashabı'n-Nebi”, 5; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Camiu's-sahih*, Muhammed Fuad Abdülbaki (thk.), Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1954, “Fezâilü's-Sahabe”, 22 (6487), Tirmizî, “Menakıb”, 58 (3861); İbn Mâce, “Mukaddime”, 11.

¹⁸⁶ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercih*, s. 15-16.

¹⁸⁷ Buhârî, “Şehadat”, 9, “Fezâilü'l-Eshâb”, 1; Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 214 (2535); Tirmizî, “Fiten”, 45 (2222).

genel kuralların dayanakları hakkında incelemede bulunmaları, zorlaştırma ve karıştırmaya götüren şeylerden titizlikle kaçınmaları, hak olmayanı hakka karıştırmaktan ve hak olarak bildiklerini de değiştirmekten şiddetle kaçınmalarından dolayıdır.¹⁸⁸

Sıbt İbnu'l-Cevzî ve Bâbertî, Ebû Hanîfe'nin üstünlüğüne ve faziletine dair bazı muhaddis ve âlimlerin övgülerine yer vermiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, “Önce gelenler, sonra gelenlerden daha üstündür.” İmam Şafî'nin, Ebû Hanîfe hakkında, “*İnsanlar fıkıhta Ebû Hanîfe'nin aile fertleri gibidir.*” sözüne yer vermiştir. İmam Şafî'nin Ebû Hanîfe hakkındaki sözünü Bâbertî de kullanmıştır.¹⁸⁹

Bâbertî'ye göre Ebû Hanîfe, fıkıh ilminin tedvin edilmesinde, bilim dalı olarak ihtisaslaşıp gelişmesinde öncülük etmiş önemli bir fakihtir. Çünkü Ebû Hanîfe, fıkıh ilminde teorik meseleler yani gerçekleşmemiş meseleler varsayarak, cevaplandırmış, sebep ve illetlerini açıklayarak hükümler vermiştir. İmam Müzenî (ö. 264/877), zamanında bazı Şafîiler Ebû Hanîfe'yi küçümsemişler, o da “*Âlimler, Ebû Hanîfe'ye ilmin dörtte üçünü teslim ettiği halde Ebû Hanîfe onlara ilmin dörtte birini bile bırakmamıştır.*” sözüyle Ebû Hanîfe'nin fıkıhtaki önemini ve otoritesini ortaya koymuştur. İmam Müzenî'ye bu nasıl olur diye soranlara, “*İlmin yarısı soru, yarısı cevaptır. Soru konusunda Ebû Hanîfe uzman olup kimse ona bu konuda erişememiştir. Cevap kısmında da tamamı Ebû Hanîfe'ye aittir. O, “Her müçtehid içtihadında isabetlidir.”*”¹⁹⁰ cevabını vermiştir. Bu cevabın sonunda iddiada bulunan kişiler bu olumsuz tutumlarından dolayı tövbe etmişlerdir.¹⁹¹

¹⁸⁸ Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 205b. Bâbertî, Ebû Hanîfe'nin üstünlüğüne dair zikretmiş olduğu bu delile, Hanefî âlimlerinden olan İttibâ' taraftarı İbn Ebi'l-İzz'in eleştiri getirdiğini görmekteyiz. Müellif, Bâbertî'nin Ebû Hanîfe'nin asırların en hayırlı olanına yakın olduğu ve bu sebeple diğerlerinden faziletli olduğuna dair görüşünü kabul etmemektedir. Hz. Peygamber'in “*Arabın Aceme, Acemin Araba, siyahın beyaza, beyazın siyaha bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvâdadır. Bütün insanlar Âdem'dendir Âdem ise topraktandır.*”¹⁸⁸ hadisini delil olarak zikretmektedir. Ona göre, bir imamın önce veya sonra gelmesi veya önceki bir zamanda yaşamış olması üstünlük için yeterli değildir. Eğer ki Bâbertî'nin bu iddiası kabul edilse bile Malik b. Enes de Ebû Hanîfe ile aynı zamanda yaşamıştır. Ve onun mezhebi Medine ehlinin mezhebi olduğu için taklit edilme konusunda daha öncelikli olmalıdır. (İbn Ebi'l-İzz, *İttibâ'*, s. 26-28.)

¹⁸⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, C. 1, Müessesetü'r-Risale Yayınları, Beyrut 1996, s.45.

¹⁹⁰ Ebu Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, 2. Baskı, C. 1, Dâru'l-Marife, Beyrut 2009, s.3.

¹⁹¹ Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 206a; İbn Ebi'l-İzz, Bâbertî'nin İmam Müzenî'ye dayandırarak vermiş olduğu bu rivayeti iki yönden hatalı kabul etmektedir. Müellife göre, Ebû Hanîfe'nin soru sormada tek olduğu görüşü sahih değildir. Çünkü olaylar yenilenmeye, sorular sorulmaya ve

Her iki müellifte, Harîrî'nin (ö. 516/1122), Makâmât'ındaki:

“Keşke onun ağlamasından önce ağlayaydım.

Aşkıyla saadet gözyaşları dökeydim de

Pişman olmadan önce gönlüme şifa bulaydım.

Lakin benden önce ağladı da o gözyaşları beni de ağlattı.

Ne çare ki ben de faziletli olan ilk ağlayandır dedim.”¹⁹²

“S'ada'nın ağlamasından önce ona olan aşkımdan dolayı ağlasaydım
pişmanlığımdan önce nefsimi rahatlatmış olurdum.

Ancak onun benden önce ağlaması, ağlamamı daha çok körükledi ve
dedim ki üstünlük ilk önce davranan kişininindir.”¹⁹³

Mısralarını Ebû Hanîfe'nin önde olmasından dolayı faziletine delil olarak kullanmışlardır.¹⁹⁴

Bâbertî'nin, Sıbt İbnu'l-Cevzî gibi risalesinde aynı şiiri delil olarak yer vermesi, onun Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin kaleme aldığı risalesinden haberdar olduğunu ve etkilendiğini göstermektedir.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin faziletine dair Bâbertî'nin yer vermediği, bazı menkıbelere yer vermiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, bu menkıbeleri Ebu Hânîfe'nin üstün ve faziletli olduğuna delil olarak kullanmıştır. Ebu Yusûf'un (ö.182/798), “*Ebû Hanîfe'nin ölünceye kadar gecelerini uyumadan ihya edeceğini söylediğini*” belirtmiştir. Ma'n b. Zâide'nin (ö.151/768) “*Ebû Hanîfe'nin yatsı namazından sabah namazına kadar geceyi ihya ettiğini söylediğini*” belirtmektedir. Himmânî'den (ö.308/921) bir rivayete göre “*Babasının Ebû Hanîfe ile bir sene arkadaşlık ettiğini, bu süre zarfında onun gündüzlerini oruçla, gecelerini ibadetle, ilk fecre kadar Kur'an-ı Kerim'i hatmettiğini ve bütün gecelerini ibadetle geçirdiğini söylediğini*” ifade etmektedir. Hârice b. Musab'ın rivayetine göre; “*Ebû Hanîfe'nin namazlarında bir rekâtta Kur'an-ı Kerim'i baştan sona okuyarak eda ettiğini söylediğini*” belirtmektedir. Mansûr b. Hâşim'in

cevaplar verilmeye devam etmektedir. Soru cevabın bir parçası olmayıp avâmdan insanların anlaması içindir. (İbn Ebî'l-İzz, *İttibâ'*, s. 37-38.)

¹⁹² Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdülmü'min el-Gaysî eş-Şureyşî, *Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî el-müessetü'l-Arabiyye-hadise*, İbrahim Şemseddin (çev.), C. 1, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2006, s.33-34.

¹⁹³ Ebu Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed el-Harîrî, *el-Makâmât*, 4. Baskı, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, s. 14.

¹⁹⁴ Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 206a.

(ö.158/775) “Ebû Hanîfe’ye hakaret eden Kûfeli adama Abdullah b. Mübarek’in, onun hakkında 45 sene boyunca beş vakit namazı tek abdestle kıldığını söylediğini” rivayetine yer vermiştir. Kays b. Rebî’nin, “Ebû Hanîfe, ticaretten kazancını kazancını cömertçe tasadduk ederdi.” rivayetine ve Ebû Hanîfe’nin oğlu İsmail b. Hammad b. Ebû Hanîfe’nin, “Kendisi Fatiha suresini iyi öğrenince hocasına beş yüz dirhem hediye etti.”¹⁹⁵ rivayetine yer vermiştir.

Sıbt İbnu’l-Cevzî, üstünlük konusunda, diğerlerinin delil olarak kullanabileceği, “Beni Hz. Musa’ya üstün kılmayın.”¹⁹⁶ “Beni Hz. Yunûs’dan daha üstün görmeyin.”¹⁹⁷ rivayetlerinin gerçek anlamda ifadeler olmadığını belirtmiştir. Çünkü Hz. Peygamber’in bu sözlerinden kastının tevazu ve nefsin köreltmek için söylemiş olduğunu ifade etmiştir.

Sıbt İbnu’l-Cevzî, “Ben Âdemoğullarının efendisiyim, ama yine de övünme yoktur.”, “Kıyamet gününde Âdemoğullarının efendisi benim, Hamd sancağı benim elimdedir.”¹⁹⁸ hadislerini de Hz. Muhammed’in diğer peygamberlere üstün olduğuna delil olarak kullanmıştır.

Bâbertî’ye göre bir meselede hüküm elde etmede, en öncekini taklit etme daha iyidir. Nitekim Ebû Hanîfe, bilgiyi asıl kaynağından almış ve alırken de kaynaklara sımsıkı bağlı kalmıştır. Diğer imamlar ise, onun kaleminden dökülenleri toplamışlardır. Eğer o aşırıya gitmişse, onlar da aşırıya gitmiştir. Bu husus ilim ehlini delil ve açıklamaya ihtiyaç duymadan bildiği bir durumdur.¹⁹⁹

Bâbertî, “Bir meselede ümmetin ihtilafı iki görüş şeklinde teşekkül etmiş ve yerleşmişse, bundan sonra hiç kimse üçüncü bir görüş ileri süremez. Fakat ihtilaf yerleşmeden önce farklı bir görüş ileri sürülmesi ise ihtilafsız caizdir.”²⁰⁰ görüşünün alimler tarafından kabul edildiğini belirtmiştir. Ebû Hanîfe de mezhepler ortaya çıkmadan önce içtihadta bulunmuştur. İşte bundan dolayı Ebû Hanîfe’nin içtihadı yerini bulduğundan ihtilaf yoktur ve caizdir. Fakat Ebû Hanîfe’den sonra mezhepler teşekkül

¹⁹⁵ Sıbt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve’t-tercîh*, s. 9-10.

¹⁹⁶ Süleymân b. El-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebi Dâvûd: Kitabu’s-sünen*, Daru’l-Minhac, Cidde 2010, “Sünnet”, 14; Buhârî, “Husumât”, 1, “Enbiyâ” 34, 35; Müslim, “Fezâil”, 160.

¹⁹⁷ Buhârî, “Enbiyâ”, 35; Müslim, “Fezâil”, 166; Ebû Davûd, “Sünnet”, 14.

¹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 282. Müslim, “Fezâilu’s-Sahâbe”, 3. Tirmizî, “Menâkıb”, 1, “Tefsir”, 18.

¹⁹⁹ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 206a.

²⁰⁰ Emîr Pâdişah, Muhammed Emîn b. Mahmûd el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî, *Teyisîrü’t-tahrîr, Şerh-û tahrîrî İbnu’l-Hümâm*, 2. Baskı, C. 3, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1403, s. 246.

etmiştir ve bundan sonra içtihad edenlerin görüşleri âlimlerin çoğunluğuna göre caiz değildir. İhtilafsız kabul edilen içtihad (Ebû Hanîfe'nin içtihadı), kendisinde ihtilaf ve itiraz edilen içtihadattan daha faziletlidir, daha üstündür. Ebu Bekir er-Râzî'nin (el-Cessas) (ö. 370/981), İmam Tahavî'nin (ö. 321/933) Âsâr'ının şerhindeki “*İmam Ebû Hanîfe'nin içtihadından sonra aynı konuda içtihad etmek geçersizdir. En faziletli olanı taklit vacip olmasa da daha efdaldır.*”²⁰¹ görüşünü Ebû Hanîfe'nin içtihadının daha faziletli olduğuna ve taklit edilmesi gerektiğine delil olarak yer vermiştir.

2.3. Hanefi Mezhebinin Tercih Edilmesini Gerektiren Meselelere Dair Kullanılan Deliller

Sıbt İbnu'l-Cevzî ve Bâbertî, Hanefî mezhebinin üstün olduğunu ve tercih edilmesini delillendirmek için, diğer mezheplerin görüşleriyle kendi mezheplerinin görüşlerini birçok yönden karşılaştırmıştır. Hanefî mezhebi tercih edilmeyip, diğer mezhepler tercih edildiğinde başta kamu olmak üzere birçok alanda ihtiyaçların karşılanamayacağını ifade etmişlerdir.

Her iki müellif, Hanefî mezhebinin tercih edilmesi ile ilgili fıkhi konularda birçok delil zikretmişlerdir. Müelliflerin zikretmiş olduğu bu meseleleri ve delillerini iman, ibadet, muâmelât, ukûbât, et'ime başlıkları altında incelenecektir. Ayrıca meselelerde hangi imamları eleştirdikleri değerlendirilecektir.

2.3.1. İmanla İlgili Meseleler

Her iki müellifte iman konusunda bir örnek meseleye yer vermiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, iman meselesi ile ilgili delilini Ebû Hanîfe'nin Mürcie ve Cehmiyye olduğuna dair iddialara cevap verirken değinmiştir. Ebû Hanîfe'nin iman ve amel ilişkisine dair görüşlerine yer vermiştir. Ebû Hanîfe'ye göre, “*İman amel olmaksızın bir sözdür.*” Burada geçen iman sözcüğünün manasının tasdik olduğunu, tasdik in ise artıp eksilmeyen bir şey olduğunu belirtmiştir. Eğer ki, diğerleri iman artması ve eksilmesi

²⁰¹ Bâbertî, *en-Nüketü 'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384). İbn Ebi'l-İzz, Bâbertî'nin bu iddialarına şu şekilde cevap vermektedir. Müellife göre, yukarıda geçen Bâbertî'nin vurgulamış olduğu ilkeyi usulcüler sahabe döneminde bir mesele iki görüşe ayrılmış ve mezhepler istikrar bulmuş olsa da üçüncü bir görüş ileri süremez şeklindedir. Müellife göre, her asırda ihtilaf kesinleştikten sonra yeni görüş konusunda âlimler ihtilaf etmektedir. İhtilafla ilgili bu usûl kaidesi doğru kabul edilmiş olsa bile bir meselede Ebû Hanîfe'ye muhalefet ettiğinden dolayı İmam Malik, Süfyan es-Sevri, İmam Evzâi ve çağdaşı olan diğer imamların görüşleri reddedilmesi gerekmez. Çünkü zaten mezhepler henüz istikrar bulmamıştır. (İbn Ebi'l-İzz, *İttibâ'*, s. 38-39.)

ile ilgili, “Onlara Allah’ın ayetleri okununca imanlarını artırır.”²⁰² âyetini delil gösterirlerse bu ayetteki imanları artar manasının imanın kendisinin değil, kuvvetinin artması ve eksilmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir.²⁰³

Bâbertî, Ebû Hanîfe’yi taklit etmeyi gerektiren meselelerden ilk olarak iman-amel ilişkisiyle ilgili meseleye yer vermiştir. Ebû Hanîfe’ye göre, iman kalp ile tasdik, dil ile ikrardır. Mümin Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Allah’tan getirdiklerini kalp ile doğrulayan, dil ile söyleyendir. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi ameller imana dâhil değildir. İmam Şafî’ye görüşüne göre, amel imandan bir cüzdür. Onun görüşüne göre, namaz, oruç, zekât ya da haccı yerine getirmeyen bir kimse, mümin olamaz. Çünkü küll (bütün), cüz’ünün yokluğuyla bütünlüğünü kaybeder. Bâbertî, Ebû Hanîfe’nin görüşü değil de, İmam Şafî’nin görüşüne uyulmuş olsa, bir mümin amellerden birini terk ettiğinde kâfir olur, dolayısıyla da eşi boş, cinsel ilişkileri zina, haccı ve cihadı da batıl olurdu.²⁰⁴

Sıbt İbnu’l-Cevzî ve Bâbertî’nin bu konuda verdikleri örneğin aynı olduğu görülmektedir. Fakat Sıbt İbnu’l-Cevzî, yer vermiş olduğu meseleyi, Ebû Hanîfe’nin Mürcie ve Cehmiyye olduğuna dair iddialara cevap verirken kullanmıştır. Bu meselede, imamların hepsini eleştirmiştir. Bâbertî vermiş olduğu iman-amel meselesinde, açıkça İmam Şafî ve görüşüne yer vererek eleştirmiştir. İmam Şafî’nin görüşüne uyulduğu takdirde, müminin hayatında birçok zorlukla karşılaşabileceğini ayrıntılı bir şekilde ifade etmiştir.

2.3.2. İbadetlerle İlgili Meseleler

Müellifler, Ebû Hanîfe ve mezhebinin taklit ve tercih edilmesinde ibadetlerle ilgili meselelere yer vermişlerdir. Biz de bu meseleleri, tahâret, namaz, oruç, zekât, hac

²⁰² Enfâl, 8/2.

²⁰³ Sıbt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve’t-tercîh*, s. 9.

²⁰⁴ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya 1384), 207a-b. İnanır, *İslam Hukuk Düşüncesinde İctihâd, İtibâ ve Taklit Tartışmaları*, s. 38. İbn Ebi’l-İzz, Bâbertî’yi iman-amel ilişkisi üzerinden verdiği örnek ile sadece İmam Şafî’yi hedef almasını doğru bulmamaktadır. Çünkü ona göre diğer imamların da aynı görüşte olduğunu vurgulayarak, tarafsız davranmadığını eleştirmektedir. Yine bu örnek üzerinden Ebû Hanîfe ve mezhebi olmasaydı, amellerden birini yapmaması durumunda dinden çıkar, yaptığı her amelin batıl olacağına dair iddiasını da sahih kabul etmemektedir. Ona göre, Ebû Hanîfe ve İmam Şafî olmasa da, din hâkim kılınırdı. Âlimlerin görevi dinin tebliği ve meselelerini açıklamaktır. Helalin, haramın, küfrün ve fiskın belirleyicisi Allah ve Rasûlüne aittir. (İbn Ebi’l-İzz, *İtibâ*, s. 54-60.)

başlıkları altında inceleyeceğiz. Ayrıca yer vermiş oldukları örneklerin, benzer veya farklı yönlerini, hangi imamı eleştirdikleri açısından değerlendirmeye çalışacağız.

2.3.2.1. Tahâretle (Temizlik) İlgili Meseleler

Sıbt İbnu'l-Cevzî, tahâret konusunda farklı başlıklar altında on sekiz mesele yer vermiştir. Bâbertî iki meseleden bahsetmiştir.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe hayvan gübresini ekmek, yemek ve diğer işler için yakıt olarak kullanılmasında bir sakınca görmemiştir. Çünkü ona göre hayvan gübresi pis değildir. İmam Şafîî “hayvan gübresi necistir, necis olan bir şey yakıt olarak kullanmak caiz değildir”, demiştir.²⁰⁵

Bâbertî, Sıbt İbnu'l-Cevzî ile aynı örneği vermiştir. Ebu Hanife'ye göre, tezek vb. hayvan pisliklerinin yakıt olarak kullanıldığı fırında pişen ekmeği yemek caizdir. İmam Şafîî'ye göre, caiz değildir. Bâbertî'ye göre, Ebu Hanife'nin içtihiadı değil de, İmam Şafîî'nin içtihiadına göre amel edilmiş olsa Mısır diyarında pişen ekmeğin, kıtlık durumu dışında helal olmazdı,²⁰⁶ bunun sonucunda da insanlar zorluk ve sıkıntı içinde kalacaklardı.

Bâbertî'nin bu konuda vermiş olduğu diğer örnek ise şu şekildedir. Ebû Hanîfe, fişkı, tezek vb. hayvan dışkılarıyla ısıtılan suyla gusûl ve abdest alınabilir görüşündedir. İmam Şafîî'ye göre ise, bunlarla ısıtılan suyla abdest ve gusûl alınmaz. Müellif, Ebû Hanîfe'nin görüşü olmasaydı, bu memlekette yani Mısır'da hamama giren hiç kimse asla temizlenemez, abdesti ve guslû de geçerli olmazdı. Bundan dolayı da namazı sahih olmaz, Mushâf'a dokunması, mescide girmesi ve Kur'an okuması da fasid olurdu. Mükellefin amelleri geçersiz olacağından, imanı da olmazdı.²⁰⁷ diye açıklayarak Ebû Hanîfe'nin görüşünün tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

²⁰⁵ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 18.

²⁰⁶ Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 209a.

²⁰⁷ Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 207b; İbn Ebi'l-İzz, Bâbertî'nin ortaya koymuş olduğu bu iddiaları kabul etmemektedir. İbn Ebi'l-İzz, Şafîî mezhebinde su ile tezek arasında koruyucu bir engel varsa bu şekilde ısıtılan suyun kullanılması ittifakla caizdir. Hanbelî ve Malikî mezhebinde ise iki rivayetten birinde tezekle su arasında engel koruyucu değilse mekruh olduğu belirtilmiştir. Bu görüş onların “pisliğin dumanı da pistir” yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Her iki mezhepteki diğer rivayet ise Hanefîlerinki gibi olup Zahirîler de aynı görüştedir. Görüldüğü üzere Ebû Hanîfe bu görüşte yalnız değildir. (İbn Ebi'l-İzz, *İttibâ'*, s. 60-62)

Sıbt İbnu'l-Cevzî ve Bâbertî'nin burada verdikleri örnekte, hayvan gübresi, dışkısının yakıt olarak kullanılmasına dair aynı örneği vermişlerdir. Ayrıca Bâbertî hayvan gübresinin yakıt olarak kullanılması meselesinde farklı olarak gusül ve abdest alma örneğini de kullanmıştır Her iki müellif de İmam Şafîî'nin görüşüne yer vererek, onu eleştirmişlerdir.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, ümmetten sıkıntıyı kaldıran hükümler bölümünde tahâret ile ilgili örnek meselelere yer vermeye devam etmiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Hanefi mezhebine göre abdest alırken niyet etmek farz değildir. Diğer mezhep imamlarına göre abdestte niyet etmek farzdır. İnsanlar niyeti dil ile söylemeden abdest alırlar. Böyle bir durumda diğer mezhep imamlarının görüşlerine göre insanların abdesti geçersizdir. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre abdest geçerlidir. Bu da insanlar için bir kolaylıktır. Şafîî mezhebinin görüşüne göre, hamamlar necis (pis) iken, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre necis (pis) değildir. Şafîî mezhebine göre, toprak kaplar, kül tozu karıştığı için necistir. Bunlardan bir şey yemek, içmek ve abdest almak caiz değildir. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre bu kaplar necis değildir ve bunların kullanımında bir sakınca yoktur. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, ölü bir hayvanın tüyü, kemiği ve boynuzu temizdir bunlardan elek, bıçak ve süzgeç gibi araç yapıp kullanmakta sakınca yoktur. Şafîî mezhebinin görüşüne göre, bunlar necistir, dolayısıyla bunlar araç olarak kullanılamaz. İmam Şafîî'ye göre, tandırlar necistir, içinde pişen ekmekler de yenilmez. İmam Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, tandırlar temizdir, buralarda bir şey pişirmek, pişenden yemek caizdir.²⁰⁸

Sıbt İbnu'l Cevzî, buraya kadar verdiği temizlikle ilgili meseleleri, risalesinde ilk olarak halkın Hanefi mezhebini tercih etmesini gerektiren hükümler bölümünde yer vermiştir. Buna göre, Ebû Hanîfe'nin verdiği hükümlerin halkın dinini yaşaması ve uygulamasında daha kolaylaştırıcı ve uygulanabilir olduğunu belirtmiştir. İmam Şafîî'nin ortaya koymuş olduğu hükümlerin halk için zorlayıcı olduğunu, bunun da insanlarda zorluğa ve sıkıntıya yol açabileceğini ifade etmiştir.²⁰⁹ Sıbt İbnu'l-Cevzî,

²⁰⁸ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 18.

²⁰⁹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 18.

“Sizi o seçti ve din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi.”²¹⁰ âyetine yer vererek, Ebû Hanîfe’nin görüşlerinin halka kolaylık sağladığını belirtmiştir.

Sıbt İbnu’l-Cevzî, buraya kadar verdiği örnek meselelerde bir meselede imamların hepsini, diğer dört meselede İmam Şafî’yi görüşüne yer vererek eleştirmiştir. Halkın temizlik konusunda Hanefî mezhebinin görüşlerine uyduğunda dinin hükümlerini daha kolay ve rahat yaşabileceğini belirtmiştir. Halkın, Şafî mezhebinin görüşlerine uyduğunda sıkıntıya düşeceğini ve zorlanacağını ifade etmiştir. Müellif, yer verdiği meselelerde kendi görüşüne ve İmam Şafî ile diğer imamların görüşlerine yer vermiştir. Hem kendinin hem de diğerlerinin görüşlerinde kullandıkları delilleri zikretmemiştir. Bâbertî yer vermiş olduğu olduğu her iki meselede İmam Şafî’nin görüşünü eleştirmiştir.

Sıbt İbnu’l-Cevzî temizlikle ilgili verdiği meseleleri taharet kitabı başlığı altında vermeye devam etmiştir. Burada sünnetten deliller ortaya koyarak, diğer imamların vermiş olduğu delillere yer vermiştir. Buna göre Ebû Hanîfe’nin sünnete uygun görüşte bulunduğunu, diğer imamların sünnete muhalefet ettiğini ifade etmiştir.

1) Sıbt İbnu’l-Cevzî, suyun temiz ve pis olmasının ölçüsü ile ilgili İmam Şafî ve diğer imamların “*Su iki kulle miktarına ulaştığında, içinde pislik barındırmaz.*”²¹¹ hadisine göre su temizdir görüşlerinin sahih sünnete uygun olmadığını belirtmiştir. Çünkü hadis Sahihayn’de geçmemektedir. Bu meselede “*Sakın sizden biri durgun suya hacetini yapmasın, sonra ondan yıkanır.*”²¹² Müslim’de de geçen “*sonra ondan gusleder.*” hadisine göre Ebû Hanîfe’nin su necistir görüşünün sahih sünnete uygun olduğunu belirtmiştir..

2) Su temiz bir şeylerle değişse, bu suyla temizlik olur mu? meselesiyle ilgili, diğer imamların, Ümmî Hânî’den (ö.40/661) rivayet edilen; “*Hız. Peygamber, ekmek kırıntısının olduğu suyla temizlik yapmayı kerih görürdü.*” hadisini delil olarak kabul edip, bu suyla temizlik olmayacağı görüşünde olduklarını ifade etmiştir. Ümmî

²¹⁰ Hac, 22/78.

²¹¹ Ebu Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafî, *el-Kitâbu’l-Ümm*, Ahmed Bedreddin Hassun (thk.), Dârü Küteybe, Beyrut 2003, s. 41; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 27; İbn Mâce, “Tahâret”, 76; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân b. El-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, Dârü’l-Kalem, Beyrut 1999, “Tahâret”, 55.

²¹² Buhârî, “Vudu”, 68; Müslim, “Tahâret”, 96 (282); Ebu Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Sünenü’n Nesâî*, Daru’l-Beşairi’l-İslamiyye, Lübnan 2012, “Tahâret”, 31.

Âtiyye'den (ö.70/689) rivayet edilen, “Hz. Muhmmmed'in (s.a.v.) kızlarından biri vefat etmişti ve bize emretti ki: “Onu sidr'le yıkayınız ve sonunda kâfur atınız.”²¹³ hadisine göre Ebû Hanîfe'nin temizlik olur, görüşünün daha isabetli olduğunu belirtmiştir.²¹⁴

3) Erkek, kadının abdest suyundan artan su ile abdest alması ile ilgili meseleye, Hz. Meymune'nin rivayet ettiği, Tirmizi'nin sahih hasen kabul ettiği “Benim ve Resulullah'ın gusül abdesti alması gerekli oldu. Ben bir çanakdan abdest aldım. Aldığım çanakta bir miktar su kaldı, hemen ardından Allah Resulü de abdest almak için geldi. Ben o sudan abdest aldığımı söyledim, bunun üzerine Resulullah su cünüp olmaz ve onu hiçbir şey kirletmez, buyurdu. Ve o sudan abdest aldı.”²¹⁵ hadisini delil kabul eden Ebû Hanîfe'nin abdest alınır görüşünün doğru olduğunu ifade etmiştir. Diğer imamların caiz değildir görüşünde olduğunu, kullandıkları delillerinin zayıf ve mesnetsiz olduğunu, Buhâri ve Müslim'de de iddia ettikleriyle ilgili hadis olmadığını belirtmiştir. Buna göre Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin değil de, diğer imamların sünnete muhalefet ettiğini ifade etmiştir.²¹⁶

4) Sıbt İbnü'l-Cevzî, suda bir şey ölecek olursa, suyun kirlenmesi meselesinde; İmam Şafî ve diğerlerinin suyu kirletmez görüşünde olduğunu, onların bu hükümleri ile ilgili sahih bir hadisin bulunmadığını ifade etmiştir. Ebû Hanîfe'nin su kirlenir görüşünde olduğunu, bu görüşüne “Sizden birinizin (yemek) kabına sinek düşecek olursa, onu iyice batırın. Zira onun bir kanadında hastalık, diğerinde şifa vardır.” hadisini ve Buhâri geçen Ebu Hureyre'nin Allah Resulünden rivayet ettiği; “Sizden birinin kabına sinek düştüğü zaman, o kişi onun her tarafını iyice batırsın, sonra çıkarıp atsın. Çünkü onun kanatlarının birinde şifa vardır, diğerinde de hastalık vardır.”²¹⁷ hadisini delil olarak kullandığını, sahih sünnete uygun görüşün Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu belirtmiştir.

5) Sıbt İbnü'l-Cevzî, ölü hayvanın derisinin tabaklama ile temiz olur mu? meselesinde, Ahmed b. Hanbel'in temiz olmaz görüşünde olduğunu ifade etmiştir. Onun bu görüşünde kullandığı delilinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Ebû Hanîfe'nin

²¹³ Müslim, “Cenâiz”, 37 (939).

²¹⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 19.

²¹⁵ Tirmizî, “Tahâret”, 48 (65); İbn Mâce, “Tahâret”, 33; Ebû Davûd, “Tahâret”, 35.

²¹⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 20.

²¹⁷ Buhâri, “Tıb”, 58; Ebû Davûd, “Et'ime”, 49; İbn Mâce, “Tıb”, 31.

temiz olur görüşünde olduğunu belirtmiştir. Onun görüşüne, İbn Abbas'tan, “*Hangi tür deri olursa olsun tabaklandığı takdirde o deri temiz olur.*”²¹⁸ “*Resulullah ölü bir koyuna denk geldi ve şöyle buyurdu: onun derisinden faydalanmayacak mısınız? Ashab şöyle dedi: Ya Resulallah o bir ölüdür, bunun üzerine Allah Resülü şöyle buyurdu: Sadece onu yemek haramdır.*”²¹⁹ rivâyet olunan hadisleri delil olarak kullandığını, sahih sünnete uygun görüşün Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu belirtmiştir.

6) Sıbt İbnü'l-Cevzî, ölü hayvanın yünü, kemikleri ve boynuzu meselesinde, İmam Şafî'nin bunlar necistir, temiz olmaz görüşü için kullandığı delillerinin zayıf ve mesnetsiz olduğunu ifade etmektedir. Ebû Hanîfe'nin temizdir görüşüne, Allah Resulünün, “*Sadece onu yemek haramdır.*”²²⁰ hadisinin delil olduğunu, sünnete uygun olanın Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu belirtmektedir.²²¹

7) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre Hz. Âdem'in (insanın) menisi eğer yaş ise pistir, fakat kuru ise onu ovalayarak temizlemek yeterli olur. İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüne göre her iki halde de temizdir. Sıbt İbnü'l- Cevzî'ye göre, her ikisinin delilleri zayıftır. Fakat Ebû Hanîfe'nin görüşüne, Hz. Âişe'den rivayet edilen, “*Ben Resulullah'ın (a.s) elbisesine bulaşan meniye yıkıyordum. O, elbisesinde ıslak kısım kurumamış olduğu halde namaza giderdi.*”²²² ile “*Bir zat Âişe'ye misafir olmuş ve sabahleyin elbisesini yıkamaya başlamış. Âişe ona; Eğer onu (meniye) gördünse yerini yıkaman yeterdi. Görmedinse etrafını yıkadın. Vallahi ben onu Resulullah'ın (s.a.v.) elbisesinden ovalayarak çıkardığını bilirim. Sonra o elbise ile namaz kılardı.*”²²³ rivâyetlerinin delil olduğunu, buna göre Ebû Hanîfe'nin görüşünün sahih sünnete daha uygun olduğunu belirtmektedir.

8) Tuvalet ihtiyacını giderirken kibleye doğru dönme meselesinde, İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel, kibleye dönmenin yasak olması ile ilgili iki durum olduğunu, yasağın sahrada geçerli olduğunu, kapalı olan binalarda böyle bir yasağın olmadığı görüşündedirler. Onların delili İbn Ömer'in, “*Ben kız kardeşim Hafsa'nın evinin*

²¹⁸ Ebu Abdillâh b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'*, Daru'l-Beşair, Lübnan 2012, “Sayd”, 2 (498); Buhârî, “Büyü”, 10; Müslim, “Hayız”, 100; Ebu Dâvûd, “Libâs”, 41.

²¹⁹ Buhârî, “Zekât”, 61(1492), Müslim, “Tahâret”, 1 (276), Ebû Davûd, “Libâs”, 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, I, 262.

²²⁰ Buhârî, “Zekât”, 61; Müslim, “Tahâret”, 1(276).

²²¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 21.

²²² Buhârî, “Vudu”, 65; Müslim, “Tahâret”, 105(288); Ebû Dâvud, “Tahâret”, 134; Nesâî, “Tahâret”, 187.

²²³ Buhârî, “Vudu”, 65; Müslim, “Tahâret”, 105 (288).

damına çıkmıştım. Allah Resulü'nün ön tarafı kıbleye arka tarafı da Şam'a dönük olarak hacet giderdiğini gördüm."²²⁴ rivayetidir. Fakat Sıbt İbnu'l-Cevzî'ye göre, İbn Ömer'in rivayetleri bu meseleye delil değildir, çünkü Allah Resulü'nün o esnada ihtiyaç gidermek istemediğini ve sadece oturma ihtimali olabileceğini belirtmiştir. Velew ki Allah Resulü'nün o anda hacet giderdiği doğru olsa bile, İbn Ömer'in rivayetin kendi ortaya koymuş olduğu rivâyetler karşısında zayıf kaldığını belirterek, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, her iki yere dönmek de caiz değildir. Onun görüşüne hem Buhârî hem de Müslim'de geçen Ebu Hureyre'nin *"Sizden biriniz hacet için oturduğu zaman kıbleye önünü ve arkasını dönmesin."* rivayeti ile Ebû Eyüp el-Ensârî'den; *"Küçük abdestini ve büyük abdestini bozarken kıbleyi karşınıza ya da arkanıza almayın fakat doğuya ya da batıya dönün."*²²⁵ rivâyetinin delil olduğunu, sünnete uygun olan görüşün Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu ifade etmektedir.²²⁶

9) Baş mesh etmek ile ilgili meselede, Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin perçem miktarı kadar baş mesh etmenin farz olduğunu, Ahmed b. Hanbel'in başın tamamını mesh etmenin farzdır, görüşünde olduğunu belirtmektedir. Fakat Ahmed b. Hanbel'in görüşünün dayandığı *"Başını iki eliyle mesh etti, meshe başının ön tarafından başlayıp ensesine kadar götürdü, sonra başladığı yere geri getirdi."*²²⁷ rivâyetinin başın tamamını mesh etmenin müstehap olarak kabul edileceğine delil olabileceğini ifade etmektedir. Ebû Hanîfe'nin görüşüne Muğire b. Şu'be'den rivayet edilen; *"Allah Resulü abdest aldı, perçemini mesh etti, ayaklarını mesh etti ve sarığını mesh etti."*²²⁸ hadisinin delil olduğunu, onun görüşünün sahih sünnete daha uygun olduğunu belirtmektedir.

10) Ebû Hanîfe'ye göre mesh yaparken tekrar mesh yapmak müstehap değildir. İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüne göre meshte tekrar yapmak müstehaptır. Sıbt İbnu'l-Cevzî, onların *"Abdest alırken üçer üçer yıkardı."*²²⁹ delilinin Tirmizî'nin sahih ve hasen hadis olarak kabul ettiğini fakat hadiste mesh ibaresinin geçmediğini, bundan dolayı delil olamayacağını belirtmektedir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Buhârî'de geçen

²²⁴ Muvatta', "Kible", 3; Buhârî, "Vudu", 14(145); Tirmizî, "Tahâret", 7 (11), İbn Mâce, "Tahâret", 18.

²²⁵ Buhârî, "Vudu", 11, "Salât", 29; Müslim, "Tahâret", 59 (264).

²²⁶ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 21.

²²⁷ Müslim, "Tahâret", 1 (210-211); Ebû Davûd, "Tahâret", 51(128); Tirmizî, "Tahâret", 26.

²²⁸ Buhârî, "Vudû", 48; Müslim, "Tahâret", 81; Ebû Davûd, "Tahâret", 57; Tirmizî, "Tahâret", 75; İbn Mâce, "Tahâret", 46.

²²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, I, 50; Müslim, "Tahâret", 3; Tirmizî, "Tahâret", 44; Nesâî, "Tahâret", 67.

Hız. Osman'nın, Allah Resulü'nün abdestini tarif ederken onun her uzvunu üçer defa yıkadığını belirttiğini, mesh edişini de zikrettiğini fakat adedini belirtmediğini, yine Hız. Ali'den rivâyet edilen bir hadiste, Resulüllah'ın başını bir kere mesh ettiğini ifade etmekte, sahih sünnete uygun olan görüşün Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu belirtmektedir.²³⁰

11) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, sarık ve eşarp üzerine mesh yapmak caiz değildir. Ahmed b. Hanbel'in görüşüne göre caizdir. Ahmed b. Hanbel'in görüşüne "*Perçemini (başın ön kısmını) mesh etti sonra sarığının üstünü de mesh etti.*"²³¹ rivâyeti delildir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, bu hadisin Ahmed b. Hanbel'in görüşü için bir dayanak olmadığını, çünkü Allah Resulü perçemini mesh etmekle yetinmiştir. Bu durumda, meshin varlığı, sarığın üstüne olması veya olmamasına eşit olduğundan, sahih sünnete uygun görüşün Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu belirtmektedir.

12) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre kalın çoraplara mesh etmek caizdir. İmam Şafî'nin görüşüne göre caiz değildir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Muğire b. Şu'be'den, "*Muhakkak ki Allah Resulü abdest aldı, perçemini ve terliklerini mesh etti.*"²³² rivâyetinin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu ifade etmektedir.²³³

13) Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre hayızlı kadına yaklaşmak sadece kıyafet üzerinden caizdir. Ahmed b. Hanbel'in görüşüne göre ferc hariç hayızlı kadından yararlanmak caizdir. Onun delili, Enes b. Malik'in; "*Yahudiler, kadınlar hayız olduğu zaman onlarla birlikte yemiyorlar, evlerinde birlikte kalmıyorlardı.*"²³⁴ rivayetidir. Sahabenin bu konuda Hız. Peygamber'e soru sorması üzerine; "*Sana hayızdan sorarlar de ki; o bir ezadır, onlardan hayızlı oldukları sürece uzak durun.*"²³⁵ âyeti inmiştir. Hız. Peygamber'e (s.a.v.) hayız hakkında sorulduğunda; "*Her şeyi yapın ancak cima etmeyin.*"²³⁶ Hız. Âişe'den rivâyet edilen; "*Allah Resulü eşlerine (onlar*

²³⁰ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 22.

²³¹ Buharî, "Vudû", 48; Müslim, "Tahâret", 81.

²³² Buharî, "Vudû" 48; Müslim, "Tahâret", 83; Tirmizî, "Tahâret", 99, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 252; Ebu Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, C. 1, Müessesetü Ulumi'l-Kur'an, Beyrut 2006, s. 188.

²³³ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 21-22.

²³⁴ Müslim, "Hayz", 3; "Nikâh" 46; Nesâî, "Hayz", 8.

²³⁵ Bakara, 2/222.

²³⁶ Müslim, "Tahâret", 2 (207).

hayızlı iken) kıyafetleri üzerinden yaklaşırdı."²³⁷ hadislerinin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu, sahih sünnete uygun görüşün onun görüşü olduğunu belirtmektedir.²³⁸

Sıbt İbnu'l-Cevzî, temizlik konusunda on üç meseleye yer vermiştir. Müellif vermiş olduğu iki meselede sadece İmam Şafî'nin, dört meselede Ahmed b. Hanbel'in, iki meselede imamların hepsinin, iki meselede İmam Şafî ve diğer imamların, üç meselede İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel'in sünnete muhalefet ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca Sıbt İbnu'l-Cevzî, buraya kadar verdiği örnek meselelerin beş tanesinde diğer imamların görüşlerine yer verirken, kullandıkları delillere yer vermemiştir. Bir meselede Ebû Hanîfe'nin görüşünün deliline yer vermemiştir. Diğer yedi meselede kendi görüşleriyle birlikte hem kendi dayandığı hem de diğer imamların dayandıkları delilleri belirtmiştir.

2.3.3.1. Namazla İlgili Meseleler

Sıbt İbnu'l-Cevzî, namaz konusunda on yedi meseleye yer vermiştir. Bâbertî iki meseleye yer vermiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin zikrettiği meseleler şunlardır:

1) Sıbt İbnu'l-Cevzî, namazda niyet meselesi ile ilgili, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, niyetin tekbirle bitişik olması şart değildir. İmam Şafî'nin görüşüne göre, niyetin tekbirle bitişik olması gerekir.

2) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, akşam namazının başı ve sonu için iki vakit vardır. İmam Malik ve İmam Şafî'nin görüşüne göre tek vakit vardır. Sıbt İbnu'l-Cevzî'ye göre onlar zayıf hadisleri delil almışlardır. Ebû Hanîfe'nin görüşü sahih sünnete uygun görüştür, çünkü Resulullah'ın; *"Namazların evvel ve ahir vakitleri vardır."*²³⁹, Tirmizi'nin sahih ve hasen kabul ettiği, *"Namaz vakitlerini soran nerede? Namazların vakitleri bu ikisi arasındadır."*²⁴⁰ Yine Müslim'de de geçen *"Namaz vakitleri bu ikisi arasındadır."*²⁴¹ *"Resulüllah (s.a.v.) namazların hepsini bu iki vakit arasında kılmıştır."*²⁴² *"Akşam yemeği takdim edilince, akşam namazından önce ona*

²³⁷ Buhârî, "Hayz", 5; Müslim, "Hayz", 2 (293).

²³⁸ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 21-22.

²³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 232, Tirmizî, "Mevâkîf" 1 (149).

²⁴⁰ Müslim, "Mesâcid", 178, Tirmizî, "Salât", 152, Nesâî, "Mevâkîf", 1 (258).

²⁴¹ Müslim, "Mesâcid", 178, Ebû Davûd, "Salât", 2.

²⁴² Müslim, "Mesâcid", 178.

başlayın ve akşam yemeğini yerken (vakit müsaitse) acele etmeyin."²⁴³ hadislerinin delil olduğunu belirtmiştir.

3) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, sabah namazını isfâr vaktinde yani güneşin doğuşuna yakın bir vakitte kılmak faziletlidir. İmam Şafî'nin görüşüne göre tağlis vaktinde yani erken kılmak faziletlidir. İmam Şafî'nin görüşüne delil olan, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah'a karşı en sevimli amel hangisidir, sorusuna; "*Vaktinde kılınan namazdır.*"²⁴⁴ hadisinin delil kabul edilemeyeceğini, isfâr vaktinin sabah namazının vakti olduğunu aynı zamanda bu konuyla ilgili Buharî ve Müslim'de başka bir hadis bulunmadığını belirtmektedir. "*Vaktin başlangıcı Allah'ın rızasıdır, vaktin sonu Allah'ın affıdır.*" hadisinin sahih olmadığını, hadis âlimlerinin çoğunun uydurma hadis kabul ettiğini ifade etmektedir. Yine İmam Şafî'nin görüşüne delil olabilecek, Hz. Âişe'den rivayet edilen; "*Mümin kadınlar Allah Resulü ile beraber namaz kılar, sonra evlerine dönerler, karanlıktan dolayı onları kimse tanıyamazdı.*"²⁴⁵ hadisinin, namazın tağlis vaktinde kılınabileceği anlamına geldiğini ve bunu inkâr etmediklerini ifade etmektedir. Burada en faziletli vakit hangisidir konusunu kastettiklerini, en faziletli vakitlerin de Peygamber Efendimizin (s.a.v.) "*Namazı isfâr vaktine erteleyin; çünkü sabahın o vakti ecirleriniz karşılığını almak için daha bereketlidir.*"²⁴⁶ hadisinin delil olduğunu ve namazı isfâr vaktinde kılmanın sahih sünnete daha uygun görüş olduğunu belirtmektedir.²⁴⁷

4) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, salât-ı vüstadan (orta namaz) kasıt, ikinci namazıdır. İmam Şafî'nin görüşüne göre orta namazdan kasıt sabah namazıdır. Sıbt İbnü'l-Cevzî, İmam Şafî'nin görüşüne "*Namazlara, orta namaza ve ikinci namazına devam edin.*" hadisi ile Müslim'de geçen "*Namazlara ve ikinci namazına devam edin.*" hadislerin delil olduğunu ancak "*Namazlara ve orta namaza devam edin.*"²⁴⁸ âyeti hadislerin hükmünü nesh ettiğini belirtmiştir. Ebû Hanîfe'nin görüşüne, Müslim'de geçen, "*Müşrikler Peygamber Efendimizin ikinci namazını kılmaktan alıkoydular. Allah*

²⁴³ Buharî, "Ezan", 42 (672), "Et'ime" 58; Müslim, "Mesâcid", 64 (1219); Ebû Dâvûd, "Et'ime", 10; Tirmizî, "Mevâkît", 145.

²⁴⁴ Buhari, "Tevhid", 48; "Mevâkît", 5.

²⁴⁵ Buharî, "Mevâkît", 27 (578); Müslim, "el- Mesâcid ve Mevâdi'u's-Salât", 39; Ebû Dâvûd, "Salât", 8.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 140; Tirmizî, "Salât", 3(154), Ebu Davûd, "Salât", 8(424), Nesâî, "Mevâkît", 1(272); İbn Mâce, "Salât" 2.

²⁴⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 22-26.

²⁴⁸ Bakara, 2/238.

Resulü onlara şöyle söyledi: Bizi orta namazdan alıkoydular, Allah da onların kabirlerini ve karınlarını ateşle doldursun."²⁴⁹ hadisi ile "*Hendek Savaşı günü bizi orta namazı kılmaktan nasıl alıkoydularsa, Allah da onların kabirlerini ve evlerini ateşle doldursun.*"²⁵⁰ hadisinin delil olduğunu ve Ebû Hanîfe'nin görüşünün sahih sünnete uygun olduğunu belirtmektedir.²⁵¹

5) Bismelenin surelerden bir ayet mi değil mi? meselesinde, Ebû Hanîfe, besmele surelerden bir ayet değildir, görüşündedir. Ahmed b. Hanbel, besmele sadece Fatiha'nın bir ayetidir, görüşündedir. İmam Şafî, besmele bütün surelere dâhil görüşündedir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'ye göre İmam Şafî'nin dayandığı deliller mesnetsizdir. Sahih sünnete uygun olan görüş Ebû Hanîfe'nin görüşüdür, çünkü "*Allah Teâlâ namazı kulum ve kendim arasında ikiye böldüm kulum için dilediği vardır. Kulum el-Hamdülillahi rabbi'l-âlemin dediğinde Allah kulum beni hamd etti der.*"²⁵² Buharî ve Müslim'de geçen Enes b. Malik'in; "*Allah Resulünün, Ebu Bekir'in, Osman ve Ali'nin arkasında namaz kılıyordum, onlar besmeleyi sesli okumuyorlardı.*"²⁵³ Bir başka rivayette; "*Onlardan hiçbirini besmele okurken duymadım.*" ve "*Onlar kıraate besmele ile başlamıyorlardı.*" rivayetleri delildir. Ayrıca Dârekutnî'nin, "besmelenin açıktan okunmasıyla ilgili Resulullah'tan rivayet edilenler sahih değildir, ancak sahabelerden bu konuda sahih ve zayıf rivayetler vardır", görüşüne yer vermiştir.²⁵⁴

6) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, Fatiha okumadan namaz sahihtir. İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine göre sahih değildir. Onların görüşlerinin delili, "*Fatiha'yı okumayanın namazı olmaz.*"²⁵⁵ rivâyeti ve Müslim'de geçen, "*Namazı noksandır, tamam değildir.*"²⁵⁶ rivâyetidir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşünün daha isabetli olduğunu belirterek, Peygamberimiz (s.a.v.) bir adama namazı öğretti ve şöyle buyurdu: "*Tekbir al, sonra Kur'an'dan kolayına geleni oku.*"²⁵⁷ rivâyetinin delil olduğunu, bununla amel etmenin daha evla olduğunu, sahih sünnete

²⁴⁹ Buharî, "Meğazî", 30, (4111); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 82

²⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 126; Buhari, "Meğazî", 29; Müslim, "Mesâcîd", 204.

²⁵¹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 22-26.

²⁵² Müslim, "Salât", 38 (395); Ebû Dâvûd, "Salât", 132; İbn Mâce, "Edeb", 52.

²⁵³ Buharî, "Ezân", 89, Müslim, "Salât", 50 (399), Tirmizî, "Salât", 182, Ebû Davûd, "Salât", 124 (782); Nesâî, "İftitah", 22; İbn Mâce, "İkâmet", 4 (813).

²⁵⁴ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 22-26.

²⁵⁵ Müslim, "Salât", 42 (394); Ebû Davûd, "Salât", 132; Tirmizî, "Salât", 116.

²⁵⁶ Müslim, "Salât", (39)395,

²⁵⁷ Buharî, "Husûmât", 4; Müslim, "Salât", 45; Ebû Davûd, "Salât", 144; Tirmizî, "Salât", 110; Nesâî, "İftitah" 7 (37).

uygun olanın da bu görüş olduğunu ifade etmektedir. İmam Şafîi ve Ahmed b. Hanbel'in sözlerini de namazın faziletinin eksik olmasına yorumlanabileceğini, çünkü namazda Fatiha'yı okumanın vacip olduğunu, vacibi terk etmenin namazı bozmayacağını, farzı terk etmekle namazın bozulacağını, onların zikretmiş olduğu hadis de kendi görüşlerini kuvvetlendirdiğini, belirtmektedir.²⁵⁸

7) Sıbt İbnu'l-Cevzî, “*Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun.*”²⁵⁹ âyetine rağmen İmam Şafîi'nin “*Fatihatsız namaz sahih değildir.*” görüşünde olduğunu belirtmiştir. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, Fatiha okumadan da namaz sahihtir, çünkü namazda fatiha suresini okumak, vaciptir. Vacibi terk etmek namazı fasid kılmaz. Ebû Hanîfe'nin görüşünün Kitaba uygun, İmam Şafîi'nin görüşünün Kitaba uygun olmadığını belirtmiştir.

8) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, en faziletli teşehhüt, İbn Mesud'un rivayet ettiği teşehhüttür. Onun rivayet ettiği teşehhüt, “*Selamların en güzeli, dualar ve tüm güzellikler Allah'a aittir. Ey Nebi Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun Allah'ın selamı bize ve Allah'ın iyi kullarına da olsun. Ben şahitlik ederim ki Allah tan başka ilah yoktur. Yine şahitlik ederim ki, Muhammed onun kulu ve elçisidir.*”²⁶⁰ şeklindedir. İmam Şafîi'nin görüşüne göre en faziletli teşehhüt, İbn Abbâs'ın rivayet ettiği teşehhüttür. Onun rivayet ettiği teşehhüt “*Ettehiyyatü'l mübârekâtüs-salavâti lillahi ...*”²⁶¹ şeklindedir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'ye göre, İmam Şafîi'nin dayandığı delil, Tirmizî'ye göre, hasen garip bir hadistir. Ebû Hanîfe'nin dayandığı delil sahihtir. Çünkü Sahabe ve Tabiin'den çoğu ilim ehli bu rivayeti tercih etmiştir.²⁶²

9) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, namaz kılarken rekâtların sayısında şüphe eden kişi araştırır, eğer zan söz konusu değilse yakîn üzere namazını bina eder. İmam Şafîi'nin görüşüne göre, bu durumda kişi araştırma yapmaz ve yakîn üzere namazını tamamlar. İmam Şafîi'nin görüşünün delili; Tirmizî'nin sahih kabul ettiği, “*Sizden birisi namazında yanlış olduğu vakit, birinci rek'atta mı ikinci rek'atta mı olduğunu*

²⁵⁸ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 22-26.

²⁵⁹ Müzzemmil, 73/20.

²⁶⁰ Buharî, “Salât”, 150; Müslim, “Salât”, 58 (402); Ebû Davûd, “Salât”, 182; İbn Mâce, “İkametü's-Salât”, 24.

²⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 292; Müslim, “Salât”, 60(403); Ebû Dâvûd, “Salât”, 974.

²⁶² Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 22-26.

bilmediği zaman namazını birinci rek'ata göre tamamlar. İkinci rek'at ile üçüncü rek'at arasında şüphede ederse ikinci rek'at üzerine namazını tamamlar. Şayet üçüncü rek'at ile dördüncü rek'at arasında şüphede kalırsa namazını üçüncü rek'at üzere tamamlar ve namazın sonunda sehiv secdesi eder."²⁶³ hadisi ile "Sizden biriniz namazda rek'atlar konusunda şüphede kalırsa namazını kesin olan üzere bina etsin."²⁶⁴ hadisidir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, "Sizden birisi namazda şüphede kalırsa doğruyu araştırın."²⁶⁵ rivâyeti ile amel etmenin daha evla olduğunu belirterek, Ebû Hanîfe'nin görüşünün sahih sünnete daha uygun olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁶

10) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, öğle vakti güneş tam tepe noktasındayken, nafîle kılmak caiz değildir. İmam Şafî'nin görüşüne göre sadece Cuma günü bu vakitte nafîle namaz kılmak caizdir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'ye göre, İmam Şafî'nin görüşünün delili, Ebû Davûd'da geçen mürsel hadis olan, "Günün yarısında yani güneş tam tepe noktasında iken namaz kılmak caiz değildir. Ancak Cuma günü müstesnadır."²⁶⁷ hadisidir. Fakat Ebû Hanîfe'nin görüşü daha isabetli olup, Buhârî ve Müslim'de geçen "O, günün yarısında namaz kılmayı nehyetti."²⁶⁸ hadisinin onun görüşüne delil olduğunu ve Ebû Hanîfe'nin görüşünün sahih sünnete daha uygun olduğunu belirtmiştir.

11) Sabah namazında kunut duası okumak, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre sünnet değildir. İmam Şafî'nin, görüşüne göre sünnettir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, İmam Şafî'nin bu konuda sahih olmayan hadisleri delil olarak kullandığını belirtmektedir. Bu konuda Ebû Hanîfe'nin görüşüne Buhârî ve Müslim'de geçen Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen; "Allah Resulü bir ay boyunca rukudan sonra kunut duası okudu, bazı Arap kabilelerine beddua etti, bir ay sonra bu uygulamasını terk etti."²⁶⁹ hadisinin delil olduğunu ifade ederek, sahih sünnete uygun olan görüşün Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu belirtmiştir.²⁷⁰

12) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre kunutta faziletli olan rukûdan önce okunmasıdır. İmam Malik de aynı görüştedir. Fakat İmam Ahmed b. Hanbel ile İmam

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 190-195; Nesâî, "Sehv", 25.

²⁶⁴ Müslim, "Salât", 88 (571); Nesâî, "Sehv", 24; İbn Mâce, "İkametü's-Salât", 132.

²⁶⁵ Buhârî, "Salât", 31 (401); Müslim, "Salât", 89(572).

²⁶⁶ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 22-26.

²⁶⁷ Ebu Dâvûd, "Salât", 2(15).

²⁶⁸ Buhârî, "Salât", 81.

²⁶⁹ Buhârî, "Meğâzi", 28(4089); Müslim, "Mesâcîd", 55(677); Ebû Davûd, "Vitr", 345.

²⁷⁰ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 22-26.

Şafîî'nin görüşüne göre faziletli olan kunut rukûdan sonra okunandır. Sıbt İbnu'l-Cevzî, onların delili, Enes b. Malik'ten rivayet edilen, *“Allah Resulü bir ay boyunca rukudan sonra kunut duası okudu.”*²⁷¹ hadisidir. Fakat bu konuda *“Âsım el-Ahvel adlı sahabenin Enes b. Malik'e kunutun rukudan önce mi sonra mı okumanın faziletli olduğunu sorduğunu, onun rukudan önce cevabını verdiğini, kunutu rukudan sonra okuduğunu iddia edenlerin olduğunu söyleyince, onlar yanıltılmışlardır, cevabını vermiştir.”*²⁷² rivâyetinin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu, İmam Şafîî ve Ahmed b. Hanbel'in zikrettiği delillerin sabah namazında rûkûdan önce okunan kunuta delil olduğunu ifade etmiştir. Kendi delillerinin vitir namazında okunan kunuta delil olarak yorumlanmasının daha doğru olacağını ifade etmektedir. Ayrıca ilk rivayeti Enes b. Mâlik'in inkâr ettiğini belirtmektedir.

13) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, namazları cem etmek sadece Arafat'ta caizdir, yolculukta caiz değildir. İmam Şafîî'nin görüşüne göre, hem yolculukta hem de ikamet halinde namazları cem etmek caizdir. Ahmed b. Hanbel'nin görüşüne göre sadece yolculukta caizdir. İmam Şafîî ve Ahmed b. Hanbel, *“Resulullah (s.a.v.) yola çıkmak istediğinde güneş tam tepeye yükselmediyse öğleyi ikindiye tehir eder daha sonra yola çıkar ve öğle ile ikindiye cem ederdi. Eğer yola çıkmadan güneş batıya meylettiyse öğle namazını kılar ve sonra binitine binerdi.”*²⁷³ İbn Abbas'tan rivayet edilen *“Resulullah (s.a.v.) seferde iki namazı cem ederdi yani akşam ile yatsıyı, öğle ile ikindiye cem ederdi.”*²⁷⁴ hadisleri delil kabul etmektedirler. Sıbt İbnu'l-Cevzî, bu hadislerin onların görüşleri için delil olamayacağını, hadislerde geçen peygamberin cem uygulamasının yorumunun, öğleni vaktin sonunda, ikindiye ise vaktin başında kılardı, manasında olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sabah ile öğle namazının bütün âlimlerin ittifakı ile cem edilemeyeceği görüşünün kendi görüşlerini desteklediğini, İbn Mesûd'un rivayet ettiği, *“Resulullah'ı Müzdelife'de akşam ve yatsıyı cem etmesinin dışında hiçbir namazı vaktinin dışında kıldığını görmedim. O gün sabah namazını her zamanki kıldığı vakitten önce (tağlis vaktinde) kıldı.”* hadisinin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu sahih sünnete uygun görüşün de Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu ifade etmektedir.²⁷⁵

²⁷¹ Müslim, “Mesâcîd”, 55(677); Ebû Davûd, “Salât”, 345.

²⁷² Müslim, “Mesâcîd”, 55 (677).

²⁷³ Müslim, “Müsâfirîn” 56; Ebû Davûd, “Sefer”, 5 (1218)

²⁷⁴ Buhaî, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 2 (13); Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 5 (42).

²⁷⁵ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 22-26.

14) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, bayram namazından önce ve sonra nafile namazı kılmak sünnet değildir. Ahmed b. Hanbel de aynı görüştedir. İmam Şafî'nin görüşüne göre sünnettir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Tirmizî'nin sahih rivayet kabul ettiği İbn Abbas'ın; *“Allah Resulü Ramazan Bayramı günü bayram namazından önce de sonra da namaz kılmazdı.”*²⁷⁶ rivâyeti ile İbn Ömer'in *“Allah Resulü bayram günü bayram namazından önce ve sonra namaz kılmadan çıkardı.”*²⁷⁷ rivâyetinin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu ve sahih sünnete uygun görüşünde bu olduğunu belirtmektedir.

15) Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüne göre, güneş doğarken, tam tepedeyken ve batarken cenaze namazı kılmak caiz değildir. İmam Şafî'nin görüşüne göre, namaz kılmak caizdir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, bu konuda Ukbe b. Amir'in rivayet ettiği; *“Üç vakit vardı ki, Allah Resulü bizi o vakitlerde namaz kılmaktan ve yahut ölülerimizi defin etmekten nehiy etti.”*²⁷⁸ hadisinin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu ve sahih sünnete uygun olan görüşünde bu olduğunu ifade etmiştir.

16) Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüne göre, cenaze yere konmadan oturmak mekruhtur. İmam Şafî'nin görüşüne göre mekruh değildir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Buhari ve Müslim'de geçen, *“Cenaze gördüğünüzde ayağa kalkın. Kim cenazeyi takip ederse cenaze konmadan oturmasın.”*²⁷⁹ hadisinin delil olduğunu, İmam Şafî'nin görüşünün sahih sünnete uygun olmadığını, uygun olan görüşün Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰

17) Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüne göre, ölü için sadaka verildiği zaman bu sadaka geçerlidir ve ölüye faydası vardır. Yine ölü için namaz kılmanın ve Kur'an-ı Kerim okumanın ölü için faydası vardır. İmam Şafî'nin görüşüne göre ölü için yapılan bu tür amellerin hiçbirisinin sahih değildir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşünün sahih sünnete uygun olduğunu, Sa'd b. Ubâde'nin rivayet ettiği; *“Sa'd b. Ubâde'nin annesi vefat etmiştir. Fakat o esnada Sa'd b. Ubâde orada yoktur daha sonra haberdar olur ve Resulüllah'a sorar: Ey Allah'ın Resulü annem öldüğü zaman*

²⁷⁶ Buharî, “Salât”, 1 (305); Müslim, “Salât”, 2 (206).

²⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II 257,

²⁷⁸ Müslim, “Salât”, 51; Ebû Davûd, “Cenâiz”, 51; Nesâî, “Mevâkîf”, 31 (275), Tirmizî, “Cenâiz”, 41; İbn Mâce, “Cenâiz”, 30.

²⁷⁹ Buharî, “Cenâiz”, 47 (1310), Müslim, “Cenâiz”, 35 (959); Tirmizî “Cenâiz”, 51 (1042); Nesâî, “Cenâiz”, 4(44).

²⁸⁰ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 22-26.

*ben orada değildim ve ben şimdi onun için bir şey tasadduk etsem, ona bir faydası olur mu diye sorar, Allah Resulü “evet” cevabını verir. Bunun üzerine Ebu Sa’d: “Şahitlik ederim ki mihraf isimli bostanım annem adına sadakadır” der.”*²⁸¹ hadisinin de delil olduğunu ifade etmektedir.²⁸²

Bâbertî, risalesinde namaz konusunda iki meseleyi örnek vermiştir. Bu örneklerden biri Sıbt İbnu’l-Cevzî’nin verdiği “*Namazda Fatiha suresini okumak*” meselesi ile aynıdır.

1) Bâbertî, Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre, namazda Fatiha suresini okumak vaciptir, namazda vacibi terk etmek, namazı batıl kılmaz. İmam Şafiî’nin görüşüne göre namazda Fatiha suresini okumak, namazın rûknüdür. Fatiha suresindeki on dört şeddenin her birini okumak da aynı hükümde olup, bunlardan birini terk etmek namazı batıl kılar. Bâbertî’ye göre, Ebû Hanîfe’nin bu konudaki içtihiadı isabetlidir. Eğer onun mezhebi olmasa evrende kılınan namazların çoğu batıl olurdu. Namazın batıl olması demek de, imanın bir cüzünün kaybolmuş olması demektir. Bundan sebeple İmam Şafiî’nin değil, Ebû Hanîfe’nin görüşü tercih edilmelidir.²⁸³

2) Bâbertî’nin verdiği diğer örnek Sıbt İbnu’l-Cevzî’nin verdiği örnekten farklıdır. Bâbertî, Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre namaz kılan kimse niyetini dil ile ifade etmeyip, sadece kalp ile etse, namazı caiz olur. İmam Şafiî’nin görüşüne göre namaz kılan kimse niyetini dil ile zikredip, aynı anda kalp ile de yapmasa namazı caiz değildir. Bâbertî’ye göre dil ile kalbin aynı anda niyet ettiğini söylemek aklen mümkün değildir. Çünkü dil, kalbe doğan şeylerin tercümanınıdır. Niyetin söylendiği harfler, zaman dilimleriyle uyumlu olması gerektiğinden tercüme edilen muhakkak daha önce gelmelidir.²⁸⁴ Oysa o zaman dilimleri geçtiği için kalp ile dilin aynı anda bulunması tasavvur edilemez, çünkü kendisinden önce meydana gelen şeyle, daha sonra olan şeyin aynı anda birlikte olması düşünülemez. İmam Şafiî’nin görüşü alındığında, namaz caiz olmadığından imanın bir cüzü de ortadan kalkar. Çünkü daha önce de ifade edildiği üzere bütün cüzünün yokluğuyla yok olur.

²⁸¹ Buharî, “Vasâyâ”, 15-20 (2770); Müslim, “Zekât” 51; Ebû Davûd, “Vasâyâ” 15; Nesâî, “Vasâyâ” 7, İbn Mâce, “Vasâyâ” 8.

²⁸² Sıbt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve’t-tercîh*, s. 22-26.

²⁸³ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 207b-208a.

²⁸⁴ Bâbertî, *en-Nüketü’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 208a.

Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin namazla ilgili vermiş olduğu örnek meselelerde, on iki meselede İmam Şafî'nin, dört konuda İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel'i bir arada zikrederek, bir meselede İmam Malik ve İmam Şafî'yi bir arada zikrederek sünnete muhalefet ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca bir meselede İmam Malik, dört meselede Ahmed b. Hanbel ile aynı görüşte olduklarını ifade etmektedir. Bâbertî, vermiş olduğu her iki meselede İmam Şafî'yi eleştirmektedir.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, yer verdiği meselelerin yedi tanesinde eleştirdiği imamların kullandıkları delillere yer vermiştir. Dokuz tane meselede imamların görüşlerine yer vermekle birlikte kullandıkları delillere yer vermemiştir. Bir meselede kendi görüşünün dayandığı delile de yer vermemiştir. Bâbertî hem Ebû Hanîfe'nin hem de İmam Şafî'nin görüşlerinde kullandığı delillere yer vermemiştir.

2.3.3.2. Oruçla İlgili Meseleler

Sıbt İbnu'l-Cevzî, oruçla ilgili konuda dört meseleyi zikretmiştir. Bâbertî bir meseleye yer vermiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin bu konuda vermiş olduğu örnek meseleler şunlardır:

1) Sıbt İbnu'l-Cevzî, “Eğer oruç tutarsanız sizin için daha hayırlıdır.”²⁸⁵ âyetine göre, Hanefiler, seferde olan bir kişinin oruç tutması eğer bir meşakkat bulunmuyorsa tutmak faziletli olandır, görüşünde olduğunu belirtmektedir. Şafiilerin görüşüne göre, meşakkatli olsa da olmasa da oruç tutmamak daha faziletli olduğunu, İmam Şafî'nin bu görüşü ile Kur'an'a muhalefet ettiğini ifade etmiştir.

2) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, oruçlu kimse unutarak yemek yerse orucu bozulmaz. İmam Malik'in görüşüne göre, orucu bozulur. Sıbt İbnu'l-Cevzî, bu konuda Ebû Hureyre'nin rivayet etmiş olduğu, “Kim unutarak yer veya içerse orucunu tamamlasın. Çünkü Allah onu yedirmiş ve içirmiştir.”²⁸⁶ hadisinin delil olduğunu, sahih sünnete uygun olan görüşün Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu belirtmektedir.²⁸⁷

3) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, oruçlu olan kişi nefsinden (kendinden) eminse eşini öpmesinde bir kerahet yoktur. İmam Malik'in görüşüne göre mekruhtur. Sıbt

²⁸⁵ Bakara, 2/184.

²⁸⁶ Buhari, “Savm”, 26 (1933); Müslim, “Sıyam”, 171 (1155); Ebû Davûd, “Sıyam”, 39; Tirmizî, “Savm”, 26; İbn Mâce, “Sıyam”, 15.

²⁸⁷ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 27.

İbnu'l-Cevzî, İmam Malik'in "*Bir adam oruçluyken eşini öptü bu olay Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sorulunca, oruçlarını bozmuş oldular, dedi.*"²⁸⁸ hadisini delil olarak kullandığını, fakat hadisin uygun bir delil olmadığını belirtmiştir. Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olarak, Buhari ve Müslim'de geçen "*H. Peygamber oruçlu iken, hanımlarını öperdi.*"²⁸⁹ hadisinin delil olduğunu ve sahih sünnete uygun görüş olduğunu belirtmiştir.

4) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, kan aldirmek orucu bozmaz. Sıbt İbnu'l-Cevzî'ye göre, Ebû Hanîfe'nin görüşünü destekleyen delil, Tirmizî'nin sahih hadis kabul ettiği, İbn Abbas'tan rivayet edilen; "*H. Peygamber (s.a.v.) oruçluyken hacamât oldu.*"²⁹⁰ hadisidir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, diğer imamların görüşlerine delil kabul ettikleri "*Hacamât yapan ve yaptıran orucunu bozmuş olur.*"²⁹¹ hadisinin zayıf hadis olduğunu ifade etmektedir.²⁹²

Bâbertî, bu konuda bir meseleyi örnek olarak vermiştir. Müellif, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, oruç tutulurken, gündüzün büyük bir kısmına kadar niyet edilirse de oruç caiz olur. İmam Şafî'nin görüşüne göre, oruca geceden niyet edilmediği sürece oruç caiz olmaz. Bâbertî, Ebû Hanîfe'nin içtiği ile değil de, İmam Şafî'nin içtiğine göre amel edildiğinde, sabahleyin seferiliği sona erip, mukim olan kimse veya baygın olup da ayılan kimse geceden niyet etmemiş olsa orucu caiz olmayacak ve zorluk ortaya çıkacaktır. Yine kamerî ayın başlangıç ve bitiş günlerinde, bu zorluk genel olacaktır. Çünkü bu gecede farz oruca niyet haram, nafîle oruca niyet ise geçersiz olacaktır. Bu durumda bütün insanlar açısından sıkıntı ve zorluk olacaktır. Oysaki Allah Teâlâ, kitabında "*Allah dinde size zorluk istemez.*"²⁹³ buyurmaktadır. Bu ayete göre İmam Şafî'nin görüşü zorlayıcıyı ve sıkıntılıdır.²⁹⁴

Sıbt İbnu'l-Cevzî, oruç konusunda değinmiş olduğu meselelerde, bir konuda İmam Şafî'yi, iki meselede İmam Malik'i, bir konuda imamların hepsini eleştirmiştir. Bâbertî, verdiği örnekte İmam Şafî'yi eleştirmiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, zikrettiği

²⁸⁸ Ahmed b Hanbel, Müsned, VI, 329; Ebû Davûd, "Savm", 35 (2387).

²⁸⁹ Buharî, "Savm", 24-23; Müslim, "Sıyam", 62-65; Ebû Davûd, "Savm", 33; Tirmizî, "Savm", 31.

²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 244, Buharî, "Tıb", 11; Ebu Dâvûd, "Savm", 30 (2373).

²⁹¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 465, Buharî, "Savm" 32; Tirmizî, "Savm", 60; Ebû Davûd, "Savm" 28.

²⁹² Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 27.

²⁹³ Hac, 22/78.

²⁹⁴ Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 208a.

meselelerin, iki tanesinde eleştirdiği imamların görüşlerinin delillerine yer verirken, diğer ikisinde yer vermemiştir. Bâbertî, verdiği örnek meselede kendi delilini değinirken, İmam Şafî'nin deliline değinmemiştir. Ayrıca her iki müellifin bu konuda verdikleri örneğin farklı olduğu anlaşılmıştır.

2.3.3.3. Zekâtla İlgili Meseleler

Sıbt İbnu'l-Cevzî ve Bâbertî zekât konusunda bir tane örnek meseleye yer vermişlerdir. Her iki müellifin vermiş olduğu örnek meseleler birbirinden farklıdır. Sıbt İbnu'l-Cevzî, zekâtla ilgili şu meselelere değinmiştir:

1)Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, otlayan (sâime) ata zekât vaciptir. Diğer imamların görüşlerine göre, ata zekât yoktur. Onların delili, *“At ve kölenin sadakası sizden kaldırıldı.”*²⁹⁵ rivâyetidir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Buhari ve Müslim'de geçen, *“Bir kimse muhtaç kalmamak ve iffetli olmak için at beslerse sonra Allah'ın hayvandaki (zekât) hakkını ve hayvanın sırtının (ihtiyacı olan kimseye hayvanı kullanması için vermesi) hakkını unutmazsa bu kendisi için (cehennemle arasında) perde olur.”*²⁹⁶ rivâyeti Ebû Hanîfe'nin görüşüne delildir. Ona göre sahih sünnete uygun olan görüş budur. Sıbt İbnu'l-Cevzî, diğer âlimlerin dayanmış oldukları delillerin sahih olmadığını, sahih kabul edilse bile diğerlerinin görüşlerinin ticaret amacı olmayan atları kapsayacak şekilde yorumlanabileceğini belirtmiştir.²⁹⁷

Bâbertî'nin, vermiş olduğu örnek şu şekildedir. Müellif, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, zekâtın tamamı, Allah'ın kitabında zikrettiği; *“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”*²⁹⁸ âyetinde zikredilen sekiz sınıftan sadece birine verilebilir. İmam Şafî'nin görüşüne göre ayette zikredilen bu sınıflardan her birinden asgari üçer kişiye vermek gerekir. Bâbertî'ye göre, zekât İmam Şafî'nin görüşüne göre verilmeye çalışıldığında zekât verecek kimsenin memleketinde her birinden üçer kimse bulunması

²⁹⁵ Buhârî, “Zekât”, 45; Müslim, “Zekât”, 10; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 10 (1594); Tirmizî, “Zekât”, 8 (628), Nesâî, “Zekât”, 16 (5,35).

²⁹⁶ Buhârî, “Musâkât”, 42; Nesâî, “Hayl”, 28.

²⁹⁷ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 27.

²⁹⁸ Teybe 9/6.

mümkün olmayabilir, bunun sonucunda kişinin vacip bir ameli yerine getiremeden ölebilir, ölümden sonra da kişinin varislerinden biri zekâtı ifa etmezse bu durumda imanın bir cüzü gidebilir.²⁹⁹ Bu da kişi için bir zorluk ve sıkıntıdır. Ebû Hanîfe'nin içtihadı ile amel edilmiş olsa, kişi sorumlu olduğu ameli kolay bir şekilde yerine getirebilir. Bunun için taklit edilmesi gereken görüş Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, zikrettiği meselede imamların hepsini eleştirip, dayandıkları delile yer vermemiştir. Bâbertî zikretmiş olduğu meselede İmam Şafî'yi eleştirip, kullandığı delili belirtmemiştir.

2.3.3.4. Hacla İlgili Meseleler

Sıbt İbnu'l-Cevzî bu konuda iki meseleye yer vermiştir. Bâbertî bir mesele zikretmiştir. Bâbertî'nin kullanmış olduğu mesele Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin zikrettiği meseleden farklıdır. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin zikrettiği meseleler şu şekildedir:

1) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, kıran haccı, ifrad haccından daha faziletlidir. İmam Şafî'nin görüşüne göre ifrad haccı daha faziletlidir. Müellif, Buharî ve Müslim'de geçen, Enes b. Mâlik'in "*Resulullah'ı (s.a.v.) 'Umre ve hac için lebbeyk derken işittim.*"³⁰⁰ rivâyetinin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu belirtmiştir. İmam Şafî'nin görüşünün delili, "*Hiz. Peygamber ifrad haccı yaptı.*"³⁰¹ rivâyetini, Müslim tek rivayet etmiştir. Fakat Ebû Hanîfe'nin delili hem Buhari hem de Müslim'de geçen bir hadistir. Bundan dolayı sahih sünnete uygun olan görüş Ebu Hânîfe'nin görüşüdür.³⁰²

2) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, ihramlı kişinin nikâhı sahihtir. Onun görüşünün delili, İbn Abbas'ın rivayet ettiği; "*Hiz. Peygamber ihramlyken Meymune ile nikâhlendi.*"³⁰³ hadisidir. Ahmed b. Hanbel'in görüşüne göre nikâh akdi sahih değildir. Onun, delili, "*İhramlı kimse nikâh ve nişan yapmasın.*"³⁰⁴ hadisidir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşünün delili Buharî ve Müslim'de geçmektedir. Fakat Ahmed b.

²⁹⁹ Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 208a-b.

³⁰⁰ Buharî, "Hacc", 26; Müslim, "Hacc", 19.

³⁰¹ Müslim, "Hacc", 122 (1211); Tirmizî, "Hac", 10; Ebû Davûd, "Menâsik", 23.

³⁰² Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 27.

³⁰³ Buharî, "Megazi", 41; Müslim, "Nikâh", 46 (1410); Tirmizî, "Hac", 24.

³⁰⁴ Müslim, "Nikâh", 41(1409); Ebû Davûd, "Menasik", 28; Tirmizî, "Hac", 23; Nesâî, "Menasik", 91.

Hanbel'in görüşünün delili sadece Müslim'de geçen müfred bir hadistir. Bundan dolayı sahih sünnete uygun olan görüş Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.³⁰⁵

Bâbertî, Ebû Hanîfe'nin hacda, tavafın sıhhati için abdestli olmanın şart olmadığı görüşünde olduğunu belirtirken, İmam Şafî'nin, hacda tavafın sıhhati için abdestli olmanın şart olduğunu ve bir kadına dokunmanın abdesti bozduğunu belirtmektedir. Bâbertî'ye göre, hac esnasında, hac yapanların tavaf yaparken kadına dokunmadan bu ameli bitirmeleri mümkün değildir. Bâbertî, bu konuyu destekleyen hocası Allâme Şemsuddin İsfahânî'nin (ö. 749/1349) şu sözlerine yer vermektedir. “*Şafî mezhebine göre, yedi şavt tavaf edebilmek için yaklaşık on defa abdest aldım yine de tamamlayamadım. Bunun üzerine Ebu Hanife'yi taklit ettim.*”³⁰⁶ Bu olayda da olduğu gibi, bu konuda Ebû Hanîfe'nin mezhebi tercih edilmese, doğudan, batıdan, kuzeyden ve güneyden gelen herkes hac yapmadan geri dönmek zorunda kalcaktır. Bu şekilde de kolay, tertemiz, hoşgörü dini olan Hanîf dininde kimsenin cevaz veremeyeceği bir zorluk, sıkıntı ortaya çıkacaktır. Buna göre hac gerçekleşmezse imanın cüzü de olmaz. Dolayısıyla müslümanın imanı da sıkıntıya düşecektir.³⁰⁷

Sıbt İbnu'l-Cevzî, vermiş olduğu meselenin bir tanesinde İmam Şafî'yi, diğerinde Ahmed b. Hanbel'i eleştirmiştir. Her iki imamın görüşlerinin delillerine yer vermemiştir. Bâbertî yer verdiği meselede İmam Şafî'nin görüşünü eleştirmiştir. Kendi görüşü için örnek bir olayı delil gösterirken, İmam Şafî'nin görüşünün deliline yer vermemiştir.

2.3.4. Muâmelâtla İlgili Meseleler

Müellifler, Hanefî mezhebinin uygulanıp taklit edilmesi ile ilgili muâmelât konusunda örnek meselelere yer vermişlerdir. Vermiş oldukları bu meseleleri nikâh, talâk (boşanma), liân, imâmet (devlet başkanlığı), şüf'a (ön alım hakkı), cûâle (ücret), sefer, et'ime (yiyecekler), giyecekler, yargı, alışveriş başlıkları altında ele alınacaktır.

³⁰⁵ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 27.

³⁰⁶ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 198.

³⁰⁷ Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 208b.

2.3.4.1. Nikâh

Sıbt İbnu'l-Cevzî nikâh konusunda yedi meseleye yer vermiştir. Bâbertî bir örnek mesele zikretmiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin yer verdiği meseleler şunlardır:

1) “Bir kişi bir kadınla zina ettiği zaman ve o kadından bir kız çocuğu dünyaya geldiğinde erkeğin o kız çocuğu ile evlenmesi” meselesinde, Ebû Hanîfe'nin Kur'an'daki, “*Sizin üzerinize anneleriniz ve kızlarınız haram kılındı.*”³⁰⁸ âyetini delil kullanarak o kız çocuğu ile evlenmenin caiz olmadığı görüşünde olduğunu belirtmektedir. İmam Şafiî bu meselede evlenmesi caizdir görüşünde olduğunu bu görüşüyle Kitaba muhalefet ettiğini belirtmiştir.³⁰⁹

2) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre evlenmek nafîle ibadetten daha faziletlidir. İmam Şafiî'nin görüşüne göre nafîle ibadetle meşgul olmak, evlenmekten daha faziletlidir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) evlenmeyip, sürekli ibadetle meşgul olmaya niyetlenen bazı sahabileri uyardığını ifade etmektedir. “*Ben bazen oruç tutarım, bazen de yemek yerim. Aynı zamanda evlenirim de. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.*”³¹⁰ hadisinin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu ve onun görüşünün sahih sünnete daha uygun olduğunu belirtmiştir. İmam Şafiî'nin dayandığı delilin, mesnetsiz ve zayıf hadis olduğunu ifade etmiştir.

3) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre veli izni olmayan nikâh sahihtir. İmam Şafiî'nin görüşüne göre sahih değildir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşüne “*Dul kadın kendisini evlendirme konusunda velisinden daha çok hak sahibidir. Bakirenin de bu evlilik konusunda izni alınır. Bakirenin izni de susmasıdır.*”³¹¹ hadisi ile Hansa binti Huzâm'dan rivayet edilen “*H. Peygamber, dul olup babası tarafından zorla evlendirilen Hansa binti Huzâm'ın nikâhını reddetmiştir.*”³¹² hadisinin delil olduğunu ifade etmiştir. İmam Şafiî'nin görüşüne delil gösterdiği hadislerin zayıf hadis olduğunu belirtmiştir.³¹³

³⁰⁸ Nisâ, 4/23.

³⁰⁹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 28.

³¹⁰ Buharî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5.

³¹¹ Muvatta', “Nikâh”, 2 (524); Müslim, “Nikâh”, 66 (1421).

³¹² Buharî, “Nikâh”, 36.

³¹³ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 28.

4) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, hibe, temlik gibi sözlerle yapılan nikâh geçerlidir. İmam Şafî'nin görüşüne göre nikâh ancak inkah (kendimi sana nikâhladım) ve tezvic (seninle evlendim) lafzıyla sahihtir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşüne Buhari ve Müslim'de geçen *“Bir kadın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek, Ya Resulullah kendimi sana hibe ettim, deyince Hz. Peygamber (s.a.v.) başını kaldırıp kadına baktı, sonra başını salladı.(Hadis uzundur, hadisin sonunda ise) Hz. Peygamber damat adayına “Seni Kur'an öğretmen karşılığında kadına malik kıldım.” dedi.”*³¹⁴ rivâyetinin delil olduğunu ve sahih sünnete uygun görüş olduğunu ifade etmektedir.³¹⁵

5) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, veli kendisi ile evlenmesi caiz olan kimselerden olursa, bu velinin akdın her iki tarafı için de velayet görevini yerine getirmesi caizdir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşünün dayandığı delili, Enes b. Malik'ten rivayet edilen, *“Resulullah, Safiyye binti Huyey'i azad etti ve bu azadı mehir saydı.”*³¹⁶ hadisidir. İmam Şafî'ye göre veliye böyle bir yetki verilmemiştir.

6) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre bir kimse bir kadınla mihrini tayin etmeden evlense caizdir. Kadına mihri misil vermesi gerekir. İmam Şafî'nin görüşüne göre bu nikâh sahih değildir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşüne Tirmizî'nin sahih hadis kabul ettiği Alkâme'den rivayet edilen, *“İbn Mesud'a, bir kimse bir kadınla evlenir de mihrini tayin etmeden ve duhul etmeden vefat ederse bu kadının durumu ne olur? diye sorulunca mecliste bulunanlar görüş ayrılığına düştüler. İbn Mesud, “kadın mihri misil yani kendi seviyesindeki kadınların mihrini alır, iddet bekler ve mirasçı olur” cevabını verdi. Bunun üzerine Ma'kûl b. Sinan en-Nehai, bu konuda Resulullah'ın da (s.a.v.) Berva' binti Vâşık hakkında aynı hükmü verdiğine şahitlik etti”*³¹⁷ hadisinin delil olduğunu belirtmektedir.³¹⁸

7) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre bir erkek kendine ikinci eş alırsa, paylar hakkında ikisi de eşit olur, birinin diğeri üzerine pay konusunda bir farkı yoktur. İmam Şafî'nin görüşüne göre bekâr olan yedide bir pay, dul olan üçte bir pay alır. Sıbt İbnu'l-

³¹⁴ Buharî, “Nikâh”, 6; Müslim, “Nikâh”, 76(1425); Ebû Davûd, “Nikâh” 31(2111); Tirmizî, “Nikâh”, 22 (1114); İbn Mâce, “Nikâh”, 17.

³¹⁵ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 28.

³¹⁶ Buharî, “Nikâh”, 13 (5086); Müslim, “Nikâh”, 2(1365); Tirmizî, “Nikâh”, 24 (1115); Ebû Davûd, “Nikâh”, 5 (2054); İbn Mâce, “Nikâh”, 42 (1957); Nesâî, “Nikâh”, 64(3342)

³¹⁷ Tirmizî, “Nikâh”, 44 (1445); Ebû Davûd, “Nikâh”, 32 (2114); İbn Mâce, “Nikâh”, 18(1891); Nesâî, “Nikâh”, 68 (121)

³¹⁸ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 29.

Cevzî, Müslim’de geçen Ümmü Seleme’den; “Hz. Peygamber (s.a.v.) Ümmü Seleme ile evlendiği vakit onun yanında üç gece kaldı ve ona şöyle dedi: sen ailenin yanında değersiz biri değilsin, istersen senin yanında yedi geceyi tamamlarım. Eğer yanında yedi gün kalırsam diğer hanımlarının yanında da yedi gün kalırım, buyurdu.”³¹⁹ hadisinin delil olduğunu ifade etmektedir. İmam Şafî’nin görüşünün delili Tirmizî’nin sahih kabul ettiği, Enes b. Malik’ten, “Adam bir kızla evlendiği zaman onun yanında yedi gece kalır, eğer bir dul ile evlenirse onun yanında üç gece kalır.”³²⁰ hadisinin olduğunu belirtmektedir. Fakat Enes b. Malik’in hadisinin merfu’ olmadığını ve Müslim’in müfredinin, Tirmizî’nin müfredinden daha güçlü olduğunu söyleyerek Ebû Hanîfe’nin delil gösterdiği hadisin daha evla olduğunu dolayısıyla sahih sünnete uygun görüşün de Ebû Hanîfe’nin görüşü olduğunu belirtmektedir.³²¹

Bâbertî nikâh ile ilgili bir örnek meseleye yer vermiştir. Bâbertî, Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre, nikâhın iki fasığın şahitliği ile kıyılması caizdir. Eğer ki Ebû Hanîfe ve mezhebinin bu görüşü olmasaydı, emek şirketi kurarak bundan para kazanan dükkânlarda oturanların şahitliği ile Müslümanların nikâhı yapılmazdı.³²² İmam Şafî’nin görüşüne göre ise şahitlikte ancak adil veya adil olup olmadığı bilinmeyen iki kişinin şahitliği ile nikâh kıyılması caizdir. Ayrıca, İmam Şafî’ye göre, emek şirketi haram olup, haram yemekte dayatmak büyük günahıdır. Büyük günahı işlemek ise hem görünüşte hem batınen fasıklıktır. Bâbertî’ye göre, emek şirketinin geçersizliği ise içtihadî bir konudur. Kaynatılmış üzüm suyu içmek, kasten besmele çekilmeden kesilen hayvanın etini yemede olduğu gibi emek şirketinden ücret almak da adalet vasfını düşürmez, görüşlerinin dayanağının da Hanefî mezhebi olduğunu vurgulamaktadır. Bundan dolayı taklit edilmesi gereken görüş Ebû Hanîfe’nin görüşüdür.³²³

Sıbt İbnu’l-Cevzî kullanmış olduğu meselelerin hepsinde İmam Şafî’nin görüşlerine yer vererek eleştirmiştir. Fakat bir meselede İmam Şafî’nin görüşünün delilini zikrederken, beş meselede kullandığı delili zikretmemiştir. Bir meselede Ebû Hanîfe’nin görüşüne delil olarak ayet vermiştir. Bâbertî nikâhla ilgili bir meseleye yer

³¹⁹ Muvatta’, “Nikâh”, 2 (529); Müslim, “Rada”, 41 (1460); Ebû Davûd, “Nikâh”, 35 (2122).

³²⁰ Buhârî, “Nikâh”, 100; Müslim, “Rada”, 44 (1461); Tirmizî, “Nikâh”, 41 (1139); Ebu Dâvûd, “Nikâh”, 35(2124).

³²¹ Sıbt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve ’t-tercîh*, s. 29.

³²² Bâbertî, *en-Nüketü ’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 209a-b.

³²³ Bâbertî, *en-Nüketü ’z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 209a-b.

vermiş, ilgili örnek meselede İmam Şafîî'nin görüşüne yer vererek eleştirmiştir. Ayrıca hiçbir delil zikretmemiştir. Bâbertî'nin vermiş olduğu mesele, Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin kullanmış meselelerden farklıdır.

2.3.4.2. Talâk (Boşanma)

Sıbt İbnu'l-Cevzî ve Bâbertî, talâk konusunda birer tane mesele zikretmişlerdir. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre bir temizlik müddeti içerisinde, üç defa boşamak bid'at ve haramdır. İmam Şafîî'nin görüşüne göre, mubahtır. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşüne Buhârî ve Müslim'de geçen, İbn Ömer'den rivayet olan; *“Abdullah b. Ömer hanımıyla hayızlı iken boşanmıştır. Bunun üzerine babası Ömer Resûlullah'a (s.a.v.) bunun hükmünü sordu. Resulullah, ona söyle hanımına tekrar geri dönsün. Sonra da hanımı hayızdan temizlenip, tekrar bir hayız daha görüp sonra tekrar temizleninceye kadar hanımını nikâhı altında tutsun. Eğer onu boşamak isterse, temizken kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadan boşasın. İşte şanı yüce olan Allah'ın, kadınların içinde boşanmasını emrettiği iddet dönemi budur.”*³²⁴ hadisinin delil olduğunu belirtmiştir. Sahih sünnete uygun olan görüşün Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu, İmam Şafîî'nin görüşünün sahih sünnete uygun olmadığını ifade etmiştir.³²⁵

Bâbertî, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre hamile kadın hayız görmez. En uzun hamilelik süresi ise iki senedir. İmam Şafîî'ye göre hamile kadın hayız görebilir, en uzun hamilelik süresi ise dört yıldır. Bâbertî'ye göre, İmam Şafîî'nin hükmü gereği, hayız görmekte olan bir kadın boşandığında hamile olma ihtimali olduğu için dört sene boyunca iddet süresi sona ermez. Yine boşanmadan sonra görülen hayız, dört yıl geçene kadar rahmin boş olduğunu göstermez. İmam Şafîî'nin hükmü ise, *“Boşanmış kadınlar üç temizlik süresi beklerler.”*³²⁶ âyetine aykırıdır ve yanlışlık bulunmaktadır.³²⁷

Müelliflerin yer verdikleri meseleler birbirinden farklıdır. Her iki müellifte İmam Şafîî'yi eleştirmiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, kendi görüşlerinin delilini zikrederken, İmam Şafîî'nin görüşünün dayandığı delile yer vermemiştir. Bâbertî delil olarak ayeti zikretmiş, Ebû Hanîfe'nin görüşünün ayete uygun olduğunu, İmam Şafîî'nin görüşüyle ayete muhalefet ettiğini belirtmiştir.

³²⁴ Buhârî, “Talâk”, 1; Müslim, “Talâk”, 1; Muvatta', “Talâk”, 2 (576).

³²⁵ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 29.

³²⁶ Bakara, 2/228.

³²⁷ Bâbertî, *en-Nüketü 'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 210a.

2.3.4.3. Liân

Sıbt İbnu'l-Cevzî, liân konusunda bir meseleye yer vermiştir, Bâbertî, herhangi bir mesele zikretmemiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre liân³²⁸ yani lanetleşen eşler arasında boşanma ancak, hâkimin ayırması ile gerçekleşir. İmam Şafî'nin görüşüne göre sadece kocanın suçlaması halinde boşanma gerçekleşir, kadın itham ederse boşanma gerçekleşmez. Müellif, Ebû Hanîfe'nin görüşüne, İbn Ömer'den rivayet edilen *“Hz. Peygamber'e (s.a.v.) lanetleşenlerin arasında boşanma gerçekleşmiş midir? diye sorulduğunda, O, “Evet, çünkü Allah Resulü bir çift lanetleştikten sonra onları boşadı.”*³²⁹ ve *“Ey Allah'ın Resulü, mihir olarak verdiğim malım ne olacak dedi, bunun üzerine Allah Resulü, artık mihir olarak verdiğin mal senin değildir, Eğer sen kadının hakkındaki iddian da daha doğru isen, bu verdiğin mihir onun namusunu helal kılmana karşılık sayılmıştır, yok eğer sen ona zina isnadında yalancı isen bu malı almak senden çok uzaktır.”* hadislerinin delil olduğunu ifade etmiştir.³³⁰

Sıbt İbnu'l-Cevzî, yer verdiği meselede İmam Şafî'yi eleştirmiş ve görüşünün sahih sünnete uygun olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca onun görüşünün delilini zikretmemiştir.

2.3.4.4. Şahitlik

Sıbt İbnu'l-Cevzî yargı konusunda bir mesele, Bâbertî iki mesele zikretmiştir.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Allah, Kur'an-ı Kerim'de *“Erkeklerinizden iki şahit bulundurun”*.³³¹ buyurmaktadır. Bu ayet gereği, Ebû Hanîfe erkeklerden iki şahit ve iki yemin kabul ederken, diğer imamlar bir şahit ve bir yemini kabul etmişlerdir. Ebû Hanîfe Kur'an'a uygun görüşte bulunurken, diğer imamlar, Kur'an-ı Kerim'deki bu ayete muhalefet etmişlerdir.³³²

1) Bâbertî, İmam Şafî'nin görüşüne göre, hukuki işlemlerde bir kişinin şahitliği kabul edilebilmesi için adil olması gerekir. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre hukuki işlemlerde adil olup olmadığı bilinmeyen bir kimsenin şahitliği kabul edilir ve caizdir.

³²⁸ “Fıkıh terimi olarak liân, karısının zina ettiğini, doğan veya doğacak çocuğun zina ürünü olduğunu iddia eden kocanın hâkim huzurunda bunu yeminle teyit etmesi, kadının da kocasının yalan söylediğine ve kendisinin masum olduğuna aynı mukabilde yemin etmesidir.” (Mehmet Akif Aydın, “Liân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 172-173).

³²⁹ Buhârî, “Talâk”, 68; Müslim, “Liân”, 19 (1494); Muvatta', “Akdiyye”, 2 (567).

³³⁰ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 29.

³³¹ Bakara, 2/282.

³³² Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 30.

Bâbertî'ye göre, eğer İmam Şafî'nin görüşüne uyulup, Ebû Hanîfe'nin görüşüne uyulmamış olsa, insanların malları ve hakları zayi olup, insanlar sıkıntıya düşerlerdi.

2) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, adil olup olmadığı bilinmeyen bir kimsenin şahitliği ile hüküm veren hâkimin hükmü geçerlidir. İmam Şafî'nin görüşüne göre bir kimsenin şahitliği ancak o kişi adil ise geçerlidir. Adil olmayan bir kimsenin şahitliğine dayanarak hâkimin hüküm vermesi caiz değildir. Bâbertî'ye göre, Hanefî mezhebinin görüşü olmamış olsa, asrımızda gerçekleştirilen yargılamalar batıl olurdu.³³³

Sıbt İbnu'l-Cevzî, yer verdiği meselede Ebû Hanîfe'nin görüşü ile Kitaba uygun içtihat ettiğini, diğer imamların hepsinin görüşleriyle Kitaba muhalefet ettiğini belirtmiştir. Bâbertî'nin zikretmiş olduğu meseleler Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin vermiş olduğu meselelerden farklıdır. Bâbertî, yer verdiği meselelerde, İmam Şafî'nin görüşlerine de yer vererek, eleştirmektedir. Görüşlerinin dayandığı delillere değinmemiştir. Ayrıca İmam Şafî'nin görüşlerine uyulduğunda şahitlikle ilgili yargılamalarda insanların sıkıntıya düşeceğini ifade etmiştir.

2.3.4.5. İmâmet (Devlet Başkanlığı)

Sıbt İbnu'l-Cevzî ve Bâbertî, yönetimde Hanefî mezhebi uygulandığında, devlet başkanına yönetim ve yargı gibi alanlarda kolaylık sağlayacağını belirtmiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, imâmet konusunda dokuz mesele zikretmiştir. Bâbertî bir meseleye yer vermiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin zikretmiş olduğu meseleler şunlardır:

1) Arazisinin vergisini ödemekle sorumlu olan bir kişinin vergisini ödemeyemediği durumla ilgili meselede, Ebû Hanîfe'nin, “devlet başkanın bu araziye onun yerine bir kişiye kiralaması ve kira gelirinden arazinin ödenmeyen vergisini tahsil eder, fakat araziye kiralayacak uygun bir kişi bulamazsa da araziye satar ve sattığı paradan bu arazinin vergisini tahsil eder, bu uygulamada devlet başkanı arazi sahibinin rızasını aramasına gerek yoktur.” görüşü ile devlet başkanına geniş yetkiler verdiğini belirtmiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, diğer mezhep imamların devlet başkanına böyle bir yetki ve hak tanımadığını ve onların mezhebi tercih edildiğinde devlet başkanının yönetimini zora ve sıkıntıya düşüreceğini belirtmiştir.³³⁴

³³³ Bâbertî, *en-Nüketü 'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 210a.

³³⁴ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 17-18.

2) “Devlet başkanı, bir küfür beldesi fethettiğinde” bu yerle ilgili Ebû Hanîfe’ye göre, devlet başkanı “fetih sonucunda elde edilen belde ve içindeki arazileri eğer isterse, asker ve ordunun razısı olsun veya olmasın, orayı eski sahiplerine iskân eder, vergi alır veya almaz, askerlere orayı taksim etmek zorunda değildir.” Diğer mezhep imamlarına göre, böyle bir durumda, fethedilen yer ve arazileri orayı fetheden askerlerin hakkıdır, onlar arasında paylaştırılmalıdır, eğer askerler razı olursa ancak o zaman arazi eski sahiplerine verilebilir. Onun dışında devlet başkanının böyle bir yetkisi ve hakkı yoktur.³³⁵ Müellif diğer imamların görüşünün devlet başkanının yetkilerini kısıtladığını belirtmiştir.

3) Seleb³³⁶ konusunda Ebû Hanîfe kâfirlerden öldürülen bir kişinin geri bıraktığı malı katile ait değildir; ancak devlet başkanı öldürdüğü kişinin malı öldürene ait derse, ona ait olacağı, görüşündedir. Ebû Hanîfe bu görüşü ile devlet başkanının yetkisini arttırmıştır. Diğer imamların, bu ganimetin, öldürene ait olduğunu söyleyerek, devlet başkanının yetkisini sınırlandırdığını belirtmektedir.

4) Bir adam bir cinayet işlese, devlet başkanı da bu adamı cezalandırırsa, adam da hayatını kaybetmiş olsa, Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre devlet başkanının bu durumda tazminat ödeme yükümlülüğü yoktur. Diğer mezhep imamlarının görüşüne göre, devlet başkanının tazminat ödeme yükümlülüğü vardır.

5) Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre kişi devlet başkanının izni olmadan ıslah ettiği bu araziye sahiplenemez. Diğer mezhep imamlarına göre kişi, bu araziye devlet başkanının izni olmadan da sahiplenebilir.

6) Bir efendinin kölesi zina yapsa, içki içse ya da hırsızlık yapsa, cezasının verilmesi konusunda, Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre, efendisi kölesine devlet başkanının izni olmadan had cezası uygulayamaz, had cezasını uygulamak devlet başkanına aittir. Fakat diğer mezhep imamlarına göre efendi, kölesine devlet başkanının izni olmadan had cezasını uygulayabilir.

³³⁵ Sıbt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve ’t-tercîh*, s. 17-18; Murat Karacan, “*Hanefî ve Şafî Mezhebine Göre Devlet Başkanının Yetkileri (Tuhfetü ’t-Türk Örneği)*”, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s.106-111.

³³⁶ “Fıkıh terimi olarak seleb, savaş sırasında öldürülen bir düşman askerinin yanında ya da üzerinde bulunan ve sahip olduğu her türlü giysi, para, takı, değerli eşya ve madenlerle kullandığı silâhlar ve bineği kapsar. Bu açılımıyla seleb savaş ganimetlerinin (enfâl) özel bir çeşididir.” (Ahmet Yaman, “Seleb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s. 398-399.)

7) Senenin çoğunda meralarda otlayan (sâime) hayvanların zekâtı ile ilgili konuda Ebu Hanîfe'nin görüşüne göre, sahibi, bu hayvanların zekâtını fakire vermiş olsa bile devlet başkanı isterse tekrar ondan zekât alabilir. Diğer mezhep imamlarına göre devlet başkanı o kişiden tekrar zekât alamaz. Böyle bir yetkisi yoktur.³³⁷

8) Bir adam kasıtlı olarak kaybolmuş (gaib) bir çocuğu öldürse, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, devlet başkanı bu durumda adama kısas uygulatabilir. Fakat diğer mezhep imamlarına göre devlet başkanın böyle bir yetkisi yoktur.³³⁸

9) Bir cenazede, bütün işlemleri yapıldıktan sonra, cenaze namazını kıldırma konusunda öncelik, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, veliye değil devlet başkanına aittir. Diğer mezhep imamlarının görüşüne göre öncelik devlet başkanının değil, velinindir.³³⁹

Bâbertî, bu konu ile ilgili bir meseleyi örnek vermiştir. Müellif, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, devlet başkanı büyük bir günah işlemiş olsa veya küçük günahlarda ısrar etse görevinden azledilmez. İmam Şafî'nin görüşüne göre, devlet başkanının böyle bir durumda azledilir. Bâbertî, İmam Şafî'nin hükmüne göre, devlet başkanının günah işlemesi halinde azledildiğinde, karmaşanın ortaya çıkacağını bunun akabinde devlette fitne, fesadın yayılıp, siyasi birliğin bozulması ve istikrarsızlığın oluşacağını belirtmektedir.³⁴⁰

Sıbt İbnu'l-Cevzî, yer verdiği meselelerde imamların hepsinin görüşlerini eleştirmektedir. Ayrıca hem Ebû Hanîfe'nin görüşünün hem de diğer imamların görüşlerinin dayandığı delillere yer vermemektedir. Ebû Hanîfe'nin görüşünün devlet başkanına geniş yetkiler verdiğini, diğer imamların devlet başkanına onun kadar geniş yetki vermediğini açıklamakla yetinmiştir. Bâbertî, yer verdiği meselede İmam Şafî'nin görüşüne yer vererek, eleştirmektedir.

Her iki müellifte devlet yönetimine en uygun mezhebin Hanefî mezhebinin olduğunu ifade etmeye çalışmışlardır. Hanefî mezhebinin görüşlerinin devlet başkanına yönetiminde geniş yetkiler verdiğini, dolayısıyla Hanefî mezhebinin tercih edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

³³⁷ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 17-18.

³³⁸ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 17-18.

³³⁹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 17-18.

³⁴⁰ Bâbertî, *en-Nüketü 'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 210a.

2.3.4.6. Şüf'a (Önalım Hakkı)

Sıbt İbnu'l-Cevzî, bu konuda bir mesele zikrederken, Bâbertî herhangi bir meseleye yer vermemiştir.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre komşu, şüf'a (ön alım hakkı) konusunda hak sahibidir, yani öncelik sahibidir. İmam Şafî'nin görüşüne göre komşu, şüf'a konusunda öncelikli değildir. Müellif, Ebû Hanîfe'nin görüşüne, Buhari ve Müslim geçen “*Komşu, bitişik komşuluk sebebiyle şüf'aya daha çok hak sahibidir.*”³⁴¹ Hadisinin delil olduğunu ifade etmektedir. Ona göre sahih sünnete uygun görüş Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. İmam Şafî'nin görüşünün delili sadece Buhari'de geçen “*Şüf'a taksim edilemeyen mal için geçerlidir.*”³⁴² rivayetidir.³⁴³

Sıbt İbnu'l-Cevzî zikrettiği bu meselede sadece İmam Şafî'yi eleştirmiştir. Her iki imamın dayandığı görüşleri de zikretmiştir.

2.3.4.7. Cuâle (Ücret)

Sıbt İbnu'l-Cevzî, bu konuda bir meseleye yer verirken, Bâbertî herhangi bir meseleye yer vermemiştir.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre hacamâtтан dolayı ücret almak caizdir. Ahmed b. Hanbel'in görüşüne göre ücret almak caiz değildir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşünün delilinin Buharî ve Müslim'de geçen “*Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hacamât yaptırdığı, hacamât yapana ücret verdi.*”³⁴⁴ hadisi olduğunu ve Ahmed b. Hanbel'in delil olarak aldığı hadisin zayıf olduğunu belirtmektedir.³⁴⁵

Sıbt İbnu'l-Cevzî vermiş olduğu bu örnek meselede, Ahmed b. Hanbel'in görüşünü zikrederek, sahih olan görüşün Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu ifade etmektedir. Ebû Hanîfe'nin görüşünün delilini zikrederken, Ahmed b. Hanbel'in görüşünün delilini zikretmemiştir.

³⁴¹ Buharî, “Şüf'a”, 1 (6978); Müslim, “Şüf'a”, 3 (1229); Tirmizî, “Ahkâm” 32; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 17(73); İbn Mâce, “Şüf'a”, 2.

³⁴² Buharî, “Buyu”, 96; Müslim, “Müsakât”, 134 (1608); Nesâî, “Büyü”, 108, Ebû Davûd, “Büyü” 73 (3513); Tirmizî, “Ahkâm”, 33 (1370).

³⁴³ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 27.

³⁴⁴ Buharî, “Tıb”, 13 (5691); Müslim, “Müsakât”, 65 (2577); Ebû Davûd, “Tıb”, 3.

³⁴⁵ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 27.

2.3.4.8. Sefer (Savaş)

Sıbt İbnu'l-Cevzî, bu konuda iki mesele zikretmiştir. Bâbertî bu konuyla ilgili hiçbir meseleye yer vermemiştir.

1) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre çok yaşlılar, rahipler, körler, zimmiler ve kadınlar savaşta öldürülmez; ancak onlar için bir görüş, karar varsa o zaman öldürülür. İmam Şafî'nin görüşüne göre öldürülür. Sıbt İbnu'l-Cevzî, *“Allah Resulü (s.a.v.) savaşın birinde öldürülmüş kadınlar görmüştür. Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.v.) kadın ve çocukların öldürülmelerini yasakladı.”*³⁴⁶ rivâyetinin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu, Ebû Hanîfe'nin görüşünün sahih sünnete uygun, İmam Şafî'nin görüşünün uygun olmadığını belirtmiştir.³⁴⁷

2) *“Kim oraya (Harem) girerse emniyettedir.”*³⁴⁸ âyetine göre, Ebû Hanîfe, Harem bölgesine sığınan bir kişi öldürülmez, görüşündedir. İmam Şafî, öldürülür görüşüyle Kitaba muhalefet etmiştir.³⁴⁹

Sıbt İbnu'l-Cevzî zikrettiği her iki meselede İmam Şafî'nin görüşünü eleştirmiştir. Meselenin birinde Kitaba muhalefet ettiğini, diğerinde sünnete muhalefet ettiğini ifade etmiştir. Ebû Hanîfe'nin görüşlerinin delillerine yer verirken, İmam Şafî'nin görüşünün dayandığı delillere yer vermemiştir.

2.3.4.9. Et'ime (Yiyecekler)

Sıbt İbnu'l-Cevzî yiyecekler konusunda üç meseleye yer vermiştir.

1) *“Allah'ın ismi anılmadan kesilenleri yemeyin.”*³⁵⁰ âyetini delil alarak, Ebû Hanîfe, Allah'ın adı söylenmeden kesilen hayvanın eti yenilmez demiştir. İmam Şafî bu ayete muhalefet ederek, bir kişi bilerek dahi besmele çekmezse de o hayvanın eti caizdir, yenilebilir, görüşünü bildirmiştir.³⁵¹

³⁴⁶ Buharî, “Cihâd”, 146, (3014, 3015); Müslim, “Cihâd”, 24-25; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 111 (2668); Tirmizî, “Siyer”, 19 (1569); İbn Mâce, “Cihâd”, 30 (2841).

³⁴⁷ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 27.

³⁴⁸ Âl-i İmran 3/97.

³⁴⁹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 18-19.

³⁵⁰ En'âm, 6/121.

³⁵¹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 18-19.

2) “At, katır, eşek siz binesiniz diye yarattı.”³⁵² âyetine göre, Ebû Hanîfe, at eti yemek caiz değildir, görüşündedir. Çünkü Allah onları binmek için yaratmıştır. İmam Şafî’nin görüşüne göre at eti yemek caizdir. Onun bu görüşü ayet ile çelişmektedir.³⁵³

3) Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre köpek av etinden yediği zaman o avın eti yenilmez. İmam Malik, İmam Şafî, Ahmed b. Hanbel’in görüşlerine göre yenilebilir. Sibt İbnu’l-Cevzî, “*Muallem (terbiye edilmiş) köpeğini gönderdiği zaman onu ye, köpek avı öldürmüş olsa da ye, ancak köpek av etinden yediği zaman ondan yeme zira o, bu kendisi için tutmuştur.*”³⁵⁴ hadisinin delil olduğunu, dolayısıyla Ebû Hanîfe’nin görüşünün sahih sünnete uygun olduğunu belirtmiştir. Diğer imamların görüşlerinin sahih sünnete uygun olmadığını ifade etmiştir.³⁵⁵

Sibt İbnu’l-Cevzî, yer vermiş olduğu meselelerin ikisinde İmam Şafî’yi diğerinde imamların hepsinin görüşlerini eleştirmiştir. İki meselede İmam Şafî’nin kitaba muhalefet ettiğini belirtmiştir. Diğerinde imamların sünnete muhalefet ettiklerini belirtirken, kullandıkları delilleri zikretmeden eleştirmiştir. Bâbertî diğer müellifle aynı meseleye yer vermiştir. İmam Şafî’yi eleştirmiştir. Dayandıkları delilleri de zikretmemiştir.

2.3.4.10. Giyecekler

Sibt İbnu’l-Cevzî giyecekler konusunda herhangi bir mesele zikretmemiştir. Bâbertî, bu konuda iki meseleye yer vermiştir.

1) Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre, domuz haricinde samur, çöl tilkisi ve sincap gibi bütün hayvan derileri helal olup bunlardan yapılan elbiseyi giyip, kullanmak da caizdir. İmam Şafî’nin görüşüne göre bu hayvanların derilerini kullanmak caiz değildir. Bâbertî, İmam Şafî’nin görüşüne göre amel edildiğinde, bu hayvanların derilerinden yapılan elbise ile namaz kılmak da caiz olmayacağından, namaz da caiz olmayacaktır. Yine altın ve gümüşten yapılmış eğere de binilemeyecek, ipekten yapılmış yere de oturmak caiz olmayacaktır. Dolayısıyla imanın bir cüzü yok olacaktır. İşte, İmam Şafî’nin mezhebi taklit edildiğinde, insanlara zorluk ve sıkıntı ortaya

³⁵² Nâhl, 16/8.

³⁵³ Sibt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve ’t-tercîh*, s. 18-19.

³⁵⁴ Buharî, “Sayd” 4, “Büyü” 3; Müslim, “Sayd”, 1 (1929); Ebû Dâvud, “Sayd”, 2 (2847); Tirmizî, “Sayd”, 1-7 (1465); Nesâî, “Sayd”, 1-8 (179-183).

³⁵⁵ Sibt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve ’t-tercîh*, s. 30.

çıkılmaktadır. Bu durum da Hz. Muhammed'in (s.a.v.) “*Ben size apaçık müsamaha ve kolaylık dini olan Hanîfliği getirdim.*”³⁵⁶ hadisine uygun bir görüş olmayacaktır. Fakat Ebû Hanîfe'nin içtihadına göre elbise de onunla kılınan namaz da caizdir. Ve bu görüş, insanlar için bir kolaylık ve müsamahadır.

2) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, Bulgarî silah kılıfı, ayakkabı ya da kese çantası takan kimsenin namazı caizdir. İmam Şafî'nin görüşüne göre caiz değildir. Bâbertî, bu durumda İmam Şafî'nin görüşüne uyulduğunda, namaz kılanların namazı caiz olmadığından, imanın bir cüzü de yok olmaktadır.³⁵⁷

Bâbertî zikrettiği meselelerde, İmam Şafî'nin görüşüne yer vererek eleştirmiştir. Hem Ebû Hanîfe'nin hem de İmam Şafî'nin görüşlerinde kullandıkları delillere yer vermemiştir. Bâbertî'ye göre İmam Şafî'nin görüşüne uyulduğunda bir kişi zikrettiği giysileri giydiğinde kıldığı namaz geçerli olmayacak, dolayısıyla imanı da sıkıntıya girecektir. Bu durum da o kişiyi zor durumda bırakacaktır.

2.3.4.11. Be'y (Alışveriş)

Sıbt İbnu'l-Cevzî ve Bâbertî alışveriş meselesinde birer tane mesele zikretmişlerdir.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, ergenlik-bülüğ çağına ermeyen çocuğun alışverişi kabul edilir, caizdir. İmam Şafî'nin görüşüne göre ergenlik-bülüğ çağına ulaşmayan çocuğun alışveriş yapması caiz değildir.³⁵⁸

Bâbertî, Ebu Hanife'nin görüşüne göre bir alım satımda hiçbir şey konuşmadan karşılıklı mal alıp vermekle (teati) alışveriş caizdir.³⁵⁹ İmam Şafî'nin görüşüne göre alım satımda böyle bir alışveriş caiz değildir. Bâbertî'ye göre her ülkede insanlar icab kabul olmadan da teati yoluyla çok değerli ve değersiz şeylerin alım satımı yapmaktadırlar. Bu konuda, İmam Şafî'nin görüşüne uyulmuş olsa, teati yoluyla alışveriş yapıldığında malın mülkiyeti müşteriye geçmez. Dolayısıyla, kişinin bu maldan yararlanması da caiz olmaz, yararlanmada ısrar eden kimse de fasık olur. İmam

³⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 266.

³⁵⁷ Bâbertî, *Tercihü'l-Mezheb 'il-Müsemma*, s.62.

³⁵⁸ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, s. 18-19.

³⁵⁹ Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 209b-210a.

Şafîî'nin hükmünün sonucunda Müslümanlarda adalet yok olabilecek ve bu durum Müslümanlar için zorluk ve sıkıntıya sebep olabilecektir.³⁶⁰

Bu meselede her iki müellifte farklı bir meseleyi örnek vermişlerdir. Fakat her ikisi de İmam Şafîî'nin görüşünü eleştirmektedir. Her iki müellifte hem kendi görüşlerinin hem de İmam Şafîî'nin görüşünün dayandığı delillere yer vermemişlerdir.

2.3.5. Ukûbât (Cezalar)

2.3.5.1. Kısas

Sıbt İbnu'l-Cevzî, kısas konusunda iki meseleyi zikretmiştir. Bâbertî bu konuda bir mesele zikretmemiştir.

1) “*Cana can*”³⁶¹ ayetine göre, İmam Şafîî'nin görüşüne göre, bir Müslüman bir zimmiyi öldürse, Müslüman'a kısas uygulanmaz. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, Müslüman olsa da kısas uygulanır. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû Hanîfe'nin Kitaba uygun görüşte bulunduğunu, İmam Şafîî'nin görüşüyle Kitaba muhalefet ettiğini ifade etmiştir.³⁶²

2) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre dişlerin kırılmasında uygulanan kısas tıpkı dişlerin sökülmesinde uygulanan kısas gibidir. İmam Şafîî'nin görüşüne göre, dişleri kırmada kısas uygulanmaz. Sıbt İbnül'l-Cevzî, Enes'den rivayet edilen; “*Rebii binti Nâzır bir köleye tokat attı ve o kölenin dişi kırıldı, bunun üzerine ondan fidye ödemesi istendi, o reddetti sonra özür dilemesi istendi, o tekrar reddetti, bunun üzerine konu Allah Resulü'ne taşındı, Allah Resulü de kısas uygulanmasını emretti.*”³⁶³ hadisin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu ve Ebû Hanîfe'nin görüşünün sahih sünnete uygun olduğunu belirtmiştir.³⁶⁴

Sıbt İbnu'l-Cevzî, her iki meselede de İmam Şafîî'nin görüşünü zikrederek eleştirmektedir. İmam Şafîî'nin birinci meselede Kitaba, ikinci meselede Sünnete muhalefet ettiğini ifade etmektedir. Birinci meselede delil olarak ayet zikretmiştir.

³⁶⁰ Bâbertî, *en-Nüketü 'z-zarîfe* (Ayasofya, 1384), 210a.

³⁶¹ Mâide, 5/45.

³⁶² Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 29.

³⁶³ Buharî, “Diyât”, 18; Müslim, “Kasâme”, 28; Nesâî, “Kasâme”, 8 (26).

³⁶⁴ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 29.

İkinci meselede sünnetten kendi delilini zikrederken, İmam Şafî'nin görüşünün dayandığı delili zikretmemiştir.

2.3.5.2. Kasâme (Yemin)

Sıbt İbnu'l-Cevzî, bu konuda iki meseleyi zikretmiştir. Bâbertî herhangi bir mesele zikretmemiştir.

1)Sıbt İbnu'l-Cevzî, Hanefilerin görüşüne göre yemin ve zihar kefareti için “*Köle azat edin.*”³⁶⁵ ayetine dayanarak kefarete olarak kâfir bir köle azat etmek de caizdir. Şafîlilerin görüşüne göre kefarete olarak mümin köle azat edilmesi şarttır. Müellif, Ebû Hanîfe'nin görüşüyle Kitaba uygun içtihatla bulunduğunu, İmam Şafî'nin görüşünün ayetle çeliştiğini belirtmektedir.³⁶⁶

2) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre davaya, davalının kasâmesi (yemini) ile başlanır. Ahmed b. Hanbel'in görüşüne göre kasâme (yemin) iddia edenlerindir. Sıbt İbnu'l-Cevzî; “*Peygamber Efendimiz; onu kimin öldürdüğüne dair deliliniz var mı? diye sordu. Onlar delilimiz yok dediler. Hz. Peygamber; o halde yemin etsinler, dedi. Onlar Yahudilerin yemin etmesine razı olmayız, dediler. Resulullah (s.a.v.) da ölenin kanını heder etmekten hoşlanmadı ve yüz deve fidye vererek, konuyu tatlıya bağladı ve şöyle buyurdu: Delil iddia edene, yemin ise inkâr edene aittir.*”³⁶⁷ hadisinin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu, dolayısıyla görüşünün sahih sünnete uygun olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁸

Sıbt İbnu'l-Cevzî, zikrettiği birinci meselede Şafîlilerin Kitaba muhalefet ettiğini belirtmiştir. İkinci meselede Ahmed b. Hanbel'in sünnete muhalefet ettiğini ifade etmiştir. Ebu Hânîfe'nin görüşünün dayandığı delili zikrederken, Ahmed b. Hanbel'in kullandığı delilini zikretmemiştir.

³⁶⁵ Mücadele 58/3.

³⁶⁶ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 18-19.

³⁶⁷ Buharî, “Şahâdât”, 20 (6142); Müslim, “Akziyye”, 1 (1291); Ebû Davûd, “Akziyye”, 23; Tirmizî, “Ahkâm”, 12.

³⁶⁸ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 30.

2.3.5.3. Had

Sıbt İbnu'l-Cevzî, hadler konusunda dört meseleye yer vermiştir. Bâbertî bu konuda herhangi bir örnek mesele zikretmemiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin zikrettiği meseleler şunlardır:

1) “Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birisine yüzer sopa vurun.”³⁶⁹ âyetine İmam Şafîî, muhalefet ederek, zina eden erkek ve kadına yüz sopa cezasına ek, bir yıl sürgün edilme cezasının da verilmesi görüşündedir. Bu şekilde İmam Şafîî'nin ayette olmayan bir cezayı eklediğini ifade etmiştir.

2) Sıbt İbnu'l-Cevzî, İmam Şafîî, “Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesiniz.”³⁷⁰ âyetinde bildirilen el kesme cezasına ek olarak, hırsızdan çalınan malın tazmin edilmesi görüşündedir. İmam Şafîî bu görüşüyle ayete muhalefet etmiştir.³⁷¹

3) Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre, zina cezası ancak dört kişinin şahitliği ile tespit edilebilir. İmam Şafîî'nin görüşüne göre bir kişinin şahitliği ile zina cezası sabit olur. Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebu Hureyre'den rivayet olunan, “Maiz el-Eslemi, Resulullah'a geldi ve ben zina ettim, dedi. Resulullah ondan yüz çevirdi. Çok uzaklaşmadan tekrar geldi, ben zina ettim, dedi. Allah Resulü de dördüncüde onun recm edilmesini emretti.” hadisi ile yine Buhârî ve Müslim'de geçen başka bir rivayette, “Adam bunu dört defa tekrarladı ve kendi aleyhinde dört defa şehadette bulununca, Resulullah o adamı yanına çağırıp sen de delilik var mı, diye sordu, adam hayır diye cevap verdi, devamında hiç evlendin mi, diye sordu, adam evet dedi, bunun üzerine Resulullah bunu götürün recm edin, buyurdu.”³⁷² hadisin Ebû Hanîfe'nin görüşüne delil olduğunu, dolayısıyla sahih sünnete uygun olan görüşün Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu belirtmiştir.³⁷³

4) Ebu Hanife'nin görüşüne göre içki içmenin cezası seksen değnektir. İmam Şafîî'nin görüşüne göre kırk değnektir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, “Hz. Ömer zamanında içki içenler çoğalınca, arkadaşlarıyla istişâre etmiştir. Abdurrahman b. Ayf hadlerin en hafifi seksen değnek olmasını önermiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer de bu şekilde hüküm

³⁶⁹ en-Nûr, 24/2.

³⁷⁰ Mâide, 5/38.

³⁷¹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s.18-19.

³⁷² Buhârî, “Hudûd”, 22 -25 (6815-6825); Müslim, “Hudûd”, 22.

³⁷³ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *el-İntisâr ve 't-tercîh*, s. 72.

vermiştir.”³⁷⁴ uygulaması Ebû Hanîfe’nin görüşünü desteklemektedir. Fakat Hz. Peygamber’in yaklaşık kırk değnek vurduğu söylenirse de, bu had cezası değildir, ta’zir cezası olur. Çünkü had cezası olarak kabul edilirse, naslarla belirlenmiş sınır aşılmış olur.³⁷⁵

Sıbt İbnu’l-Cevzî, zikrettiği meselelerde, İmam Şafî’nin görüşlerine yer vermiş ve eleştirmiştir. İlk iki meselede İmam Şafî’nin Kitaba muhalefet ettiğini, diğer iki meselenin birinde sahih sünnete diğerinde sahabenin uygulamasına muhalefet ettiğini belirtmiştir. Ayrıca İmam Şafî’nin görüşlerinin dayandığı delillere yer vermemiştir.

³⁷⁴ Müslim, “Hudûd”, 37; Tirmizî, “Hudûd”, 13 (1468); Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 36 (4479).

³⁷⁵ Sıbt İbnu’l-Cevzî, *el-İntisâr ve ’t-tercîh*, s. 72.

SONUÇ VE ÖNERİLER

“Hanefî Mezhebinin Diğer Mezheplere Üstünlüğüne Dair Tartışmalar” adlı çalışmamızda, mezhep üstünlük ve tercih tartışmaları “el-İntisâr ve’t-tercîh li’l-mezhebi’s-sahîh” ve “en-Nüketü’z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe” risaleler bağlamında incelenmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

İslam Devleti’nin sınırlarının genişlemesi ile birlikte ortaya çıkan siyasi, sosyal, hukuki şartlar ve ihtiyaçlar fıkhi mezheplerin doğuşunu hızlandırmıştır. Mezheplerin oluşumundan sonra mensupları arasında hem sözlü hem de yazılı münazara ve münakaşalar yaşanmıştır. Hicri 4. asırdan itibaren mezheplerin kurumsallaşmasıyla birlikte yaşanan bu tartışmalar mezhep üstünlüğü ve tercih tartışmalarına dönüşmüştür. Mezhep mensupları bağlı oldukları mezhebi diğer mezheplerden üstün olduğuna ve tercih edilmesine dair eserler kaleme almışlardır. Bir mezhebi savunma ve diğerlerini zayıf gösterme amacıyla kaleme alınan mezhep üstünlüğü ile ilgili eserler el-Hilâf ilmini doğurmuş, konu bu ilim içerisinde incelenmiştir.

Mezhep üstünlük, tercih tartışmalarının yaşandığı ve bu alanda yazılan eserlerden biri Eyyûbiler döneminde Sibt İbnü’l-Cevzî tarafından el-İntisâr ve’t-tercîh li’l-mezhebi’s-sahîh adıyla kaleme alınmıştır. Diğerlerinden yaklaşık bir buçuk asır sonra Memlûkler döneminde Ekmeleddîn Bâbertî tarafından en-Nüketü’z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe adıyla kaleme alınmıştır. Müelliflerin Hanefî mezhebini üstün ve tercih edilmesi ile ilgili kaleme aldıkları risalelerde “tercîh”, “sahîh”, “üstünlük” kavramlarını kullanmaları dikkat çekicidir. Bu açıdan bakıldığında eserlerin mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarını konu edinen müstakil eserler arasında önemini göstermektedir.

Bu eserlerin kaleme alınmasında yaşadıkları dönemlerde Ebû Hanîfe ve mezhebine yönelik eleştiriler; sika bir ravi olmadığı, muhaddislerin kendisi hakkındaki olumsuz görüşleri, Kur’an ve Sünnete aykırı içtihatlarında bulunduğu, Buhârî’nin el-Câmiu’s-Sahîh adlı eserinde sahih olarak nitelediği bazı hadislerle vakıf olmadığı ve dolayısıyla onun Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadislerine muhalefet ettiği şeklinde olmuştur. Eserlerin mukaddimelerinde müelliflerin kendilerini eserleri kaleme almaya teşvik eden yöneticilerden bahsetmeleri, eserlerin yazılma amacının ilmi olmaktan çok dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartların bir gereği olduğunu göstermektedir.

Eserler incelendiğinde, devlet yöneticilerinin hukuki emniyeti ve istikrarı sağlamak için mezheplerin gücünden faydalanmak istemeleriyle birlikte kendi yönetimlerine yakın buldukları mezhep mensuplarını desteklemeleri, mezhep mensuplarının da bazı devlet adamları ve emirlerden aldıkları bu destekle kendi mezheplerini diğer mezheplere karşı bir mücadele içine sevk ettikleri anlaşılmaktadır. Mezhep mensupları arasındaki bu tartışmalar, bazı melik ve Türk yöneticilerinin büyük bir kısmının Hanefi mezhebine öncelik verdikleri ve destekledikleri, Şafiî mezhebinin yaygın olduğu Dımaşk ve Mısır gibi merkezlerde yaşanmıştır. Önemli merkezlerde devlet içerisinde yaşanan taht mücadelelerinin mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarını etkilediğini göstermektedir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî ve Ekmeleddîn Bâbertî her bir eleştiriye cevap vererek Ebû Hanîfe'nin Kur'an-ı Kerim'e ve Sünnete uygun içtihatta bulunduğunu, Sahabileri gördüğünü, diğer mezhep imamlarından önce geldiğini bundan dolayı Ebû Hanîfe ve mezhebinin tercih edilmeye en uygun müçtehid ve mezheb olduğunu belirtmişlerdir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, risalesinde Hanefî mezhebinin Şafiî mezhebine göre devlet başkanına daha geniş yetki tanınmasının yanında başta iman, temizlik, ibadet, muamelat ve yönetim olmak üzere fıkıhın pek çok alanında hem birey hem de kamu yararını sağlayabilecek nasslara uygun bir mezhep olduğunu ifade etmiştir. Ebû Hanîfe'nin Kur'an-ı Kerim'e uygun içtihatta bulunduğuna dair on bir mesele zikretmiştir. Vermiş olduğu bu örneklerde ikisinde Ebu Hanîfe dışındakilerin, dokuzunda ise bizzat İmam Şafiî'nin Kur'an-ı Kerim'e muhalefet ettiğini söylemiştir. Ebû Hanîfe'nin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine de uygun görüşte bulunduğuna dair ise elli mesele kaydetmiştir. Müellif konu başlıklı olarak imanla ilgili bir, taharetle ilgili on sekiz, namazla ilgili on yedi, oruçla ilgili dört, zekâtla ilgili bir, hacla ilgili iki, nikâhla ilgili yedi, talakla ilgili bir, lianla ilgili bir, şahitlikle ilgili bir, imametle ilgili dokuz, şüf'a ile ilgili bir, cüale ile ilgili bir, seferle ilgili iki, et'ime ile ilgili üç, alışverişle ilgili bir, kısasla ilgili iki, kasame ile ilgili iki, hadlerle ilgili dört mesele kaydetmiştir.

Ekmeleddîn Bâbertî de Hanefî mezhebinin birçok konuda diğer mezheplerden üstün olduğunu ve taklit edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Risalesinde Ebu Hanîfe ve mezhebinin uygulanmayıp, yerine Şafiî mezhebi uygulandığında, birey ve toplum için

önemli olan başta itikât, ibadet, yönetim, şahitlik, temizlik, yiyecek, giyecek, evlenme, boşanma, alışveriş gibi fıkhi hayatın pek çok alanında aksaklıkların olacağını on altı başlıkta yazmıştır. Bu başlıklar altında, imanla ilgili bir, taharetle ilgili iki, namazla ilgili iki, oruçla ilgili bir, zekâtla ilgili bir, hacla ilgili bir, nikâhla ilgili bir, talakla ilgili bir, şahitlikle ilgili iki, imametle ilgili bir, et'ime ile ilgili bir, giyeceklerle ilgili iki, alışverişle ilgili bir, kısasla ilgili bir mesele kaydetmiştir.

Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin risalesinde özellikle İmam Şafî başta olmak üzere, diğer imamları da eleştirmiştir. Bâbertî ise risalesinde birçok konuda Malikî ve Hanbelî mezheplerinin Şafiîlerle aynı görüşte olmasına rağmen sadece İmam Şafî'nin görüşlerini eleştirmiştir. Müelliflerin risalelerinde en fazla İmam Şafî ve mezhebini eleştirmesi Eyyûbiler ve Memlûkler dönemlerinde mezhep üstünlük ve tercih tartışmalarının, Hanefî ve Şafî mezhebi arasında yaşandığını göstermektedir. Bâbertî ile aynı dönemde yaşayan Hanefî âlimlerinden İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî'nin Bâbertî'nin risalesine reddiye olarak el-İttibâ' adlı eserini yazması, Bâbertî'ye cevabın Şafiilerden değil Hanefilerin kendi içinden geldiğini göstermektedir. Mezhep üstünlük tartışmalarının bir tarafının Hanefî mezhebi âlimleri arasında yaşandığını göstermektedir. Bu durum mezhep anlayışı bakımından Hanefî fakihlerin kendi aralarında farklı yaklaşımlar içinde bulunduğunu göstermektedir.

Müelliflerin risalelerinde kullandıkları delillerin ve meselelerin benzer ve farklı yönleri tespit edilmiştir. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin risalesinde kullanmış olduğu delillerin ve meselelerin Bâbertî'ye göre daha kapsayıcı ve fazla olduğu tespit edilmiştir. Müelliflerin bir buçuk asır arayla aynı çerçevede eser yazması, Ebû Hanîfe ve mezhebinin üstünlüğünü ortaya koymak için kullandıkları birçok delilin benzer olması, eserlerin kendisinden sonraki dönemlerde yazılan mezhep üstünlük konulu bu tür eserlere de kaynaklık ettiğini ve onları etkilediğini göstermektedir.

Mezhep üstünlük ve tercih tartışmaları ile ilgili yaptığımız bu çalışma Hanefî mezhebinin üstünlüğü ve tercih edilmesi ile ilgili kaleme alınan risalelerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi açısından diğer çalışmalardan farklıdır. Çalışmamız sonucunda elde ettiğimiz sonuçlar da mezhep üstünlük ve tercih tartışmaları alanına farklı bir katkı sunacaktır. Bu alanla ilgili yapılacak farklı araştırmalara da ışık tutacağı düşünülmektedir. Mezhep üstünlük ve tercih tartışmaları

ile ilgili daha fazla araştırma ve incelemeye ihtiyaç vardır. Bu alanda yapılan çalışmalar sınırlı olduğu için, konu ile ilgili farklı dönemler çalışılabilir ve incelenebilir.

KAYNAKLAR

AHMED B. HANBEL, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2008.

AHMED EMÎN, İbn İbrâhîm et-Tabbâh, *Duha'l- İslam*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2010.

APAYDIN, H. Yunus, "İçtihad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, TDV Yayınları, İstanbul 2000, ss. 432-445.

ARANGÜL, Muammer, "el-Melikü'l-Muazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefi Oluşu ve Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin Bu Süreçteki Rolü", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 23, (Aralık 2019), ss. 656-683.

ATAR, Fahrettin, "İttibâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, EK-1, TDV Yayınları, Ankara 2020, ss.678-679.

AVCI, Aykut, "Fıkıhî İhtilâfların Tarihsel Gelişimi. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 8 (Ağustos 2015), ss.119-132.

AYAZ, Fatih Yahya, Eren ve Fatmanur Alibekiroğlu, "Memlük Devletinde Sultan ve Emîrlerin Hanefiliğe İlgisi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S. 5 (Aralık 2019), ss. 284-296.

AYDIN, Mehmet Akif, "Liân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yayınları, Ankara 2003, ss. 172-173.

AYTEKİN, Arif, "Bâbertî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, ss.377-378.

BÂBERTÎ, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî, *en-Nüketü'z-zarîfetü fî tercihi'l-mezhebi Ebî Hanîfe*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1384, vr. 204b-211a.

_____.Tercihü'l-Mezhebi'l-Müsemma: en-Nüketü'z-zarîfetü fî tercihi Mezhebi Ebi Hanîfe, Bele Hasan Ömer Müsaid (nşr.), 1. Baskı, Kral Suud Üniversitesi Yayınları, Riyad 1997.

BERHÂVÎ, Ra'd Muhammed "Bâbertî", *Mevzû'atü a'lâmi'l-ulemâ ve'l-udebâi'l-Arab ve'l-müslimîn*, C. 3, Dâru'l-Cîl, Beyrut 2004, ss. 8-9.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, Muhammed Zuheyr b. Nâsır (thk.), Dâru Takvî'n-Necât, Beyrut 1422/2001.

CESSÂS, Ebu Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Muhammed es-Sâdık Kamhâvî (thk.), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1412/1992.

CÜRCÂNÎ, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî, *Kitâbü't-ta'rifât*, y.y., Beyrut 2000.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. El-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1999.

DEMİR, Halis, “Hanefî Mezhebinde Hilaf Literatürü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 2 (Aralık 2015), ss. 111-146.

DUMAN, Ali, Ebû Hanîfe'nin Hüküm İstinbat Yönteminin Fukaha Usûlündeki Rolü, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 13 (2009), ss. 83-102.

EBU DÂVUD, Süleymân b. El-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebi Dâvûd: Kitabu's-sünen*, Daru'l-Minhac, Cidde 2010.

EBU YÛSUF, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, *Kitâbu'l-harâc*, Münşeratül Cemel, Beyrut 2009.

EBU ZEHRE, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ, *İmâm Mâlik: Hayâtühû ve Aşruhû-Ârâühû ve Fıkhu İmâm Mâlik: Hayatı-Görüşleri-Fıkhi*, Osman Keskioglu (çev.), Hilal Yayınları, İstanbul 1984.

_____, *Tarihü'l-mezâhib*, Hisar Yayınevi, İstanbul 1976.

_____, İmam Şafî, Osman Keskioglu (çev.), DİB Yayınları, Ankara 1969.

EMÎR PÂDİŞAH, Muhammed Emîn b. Mahmûd el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî, *Teysîrû't-tahrîr, Şerh-û tahrîrî İbnü'l-Hümâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1403.

EROL, Burak Gani, “Memlüklerde Dört Mezhep Başkadılıklarının Kuruluşu ve İşleyişi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 87 (Eylül 2018), ss.73-87.

GAZZÂLÎ, Hüccetü'l-İslâm Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâu ulûmu'd-dîn*, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, Kahire 1306.

GÖRMEZ, Mehmet, “Tahric”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, ss. 419-420.

HARÎRÎ, Ebu Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed, *el-Makâmât*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1423/2003.

HARRÂNÎ, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm, *Mecmûatü'r-resâili'l-kübrâ*, Hasan el-Feyyûmî İbrâhim (nşr), y.y., Mısır 1966.

HUDARÎ, Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî, *İslam Hukuk Tarihi*, Haydar Hatipoğlu (çev.), Kahraman Yayınları, İstanbul 1974.

İBN ABDİLBERR, Ebu Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. en-Nemerî, *Câmi'ü beyânî'l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihî*, Ebü'l-Eşbâl ez-Zuheyri (nşr.), Daru İbnu'l-Cevzi, Suudi Arabistan 1994.

İBN ABDİZZÂHİR, Ebü'l-Fazl Muhyiddîn Abdullâh b. Abdizzâhir b. Neşvân es-Sa'dî er-Ravhî el-Cüzâmî, *er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*, Abdülazîz el-Huveytır (nşr.), y.y., Riyad 1976.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebu Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, Müessesetü Ulumi'l-Kur'an, Beyrut 2006.

İBN EBÎ'L-İZZ, Ebü'l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Alâiddîn Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî el-Hanefî el-Ezdî, *el-İttibâ*, Muhammed Atâullah Hanîf, Ebu Suheyb Abdullah b. Asım el-Karyûtî (thk.), Mektebetu's-Selefiyye, Lahor 1985.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-târih*, Halil Me'mûn Şihâ (thk.), Daru'l-Marife, Beyrut 2002.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed, *ed-Dürerü'l-kâmine fî ayânî'l-mieti's-sâmine*, Muhammed Abdülmuid Dâni (nşr.), Meclisü Daireti'l-Maarifi'l-Osmaniyye, Haydarabad 1972.

_____, *Tehzîbü't-tehzîb*, Müessesetü'r-Risale Yayınları, Beyrut 1996.

İBN HALLİKÂN, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, İhsan Abbas (thk.), Dâru Sâdr, Beyrut 1978.

İBN MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, Şuayb el-Arnaut (thk.), Daru'r-Risale el-Alemiyye, Dimaşk 2009.

İBN NEDÎM, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muahmmmed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, Rıza Teceddüd (thk.), y.y., t.s.

İBN SA'D, Ebu Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2012.

İBN VÂSİL, Ebu Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh et-Temîmî el-Hamevî eş-Şâfiî, *Müferricü'l-kürûb fî ahhâri Benî Eyyûb*, Cemalüddîn eş-Şeyyâl (nşr.), y.y., Kahire 1953.

İBNÜ'L-KAYYIM EL-CEVZİYYE, Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî, *İ'lâmu'l-muvakkîn an Rabbî'l-Âlemîn*, Matbâssu's-Saâdet, Kahire 1374.

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 2010., ss. 133.

İBN TAĞRİBERDÎ, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi*, Muhammed Emin (thk.), Daru'l-Kutub ve'l-Vesaiki'l-Kavmiyye, Kahire 2006.

_____, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, C. 7, Vizâratü's-sekâfe, Mısır ts.

İNANIR, Ahmet, *İslam Hukuk Düşüncesinde İctihâd, İttibâ' ve Taklit Tartışmaları*, Otorite Yayınları, Ankara 2016.

_____, "Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin el-İntisârve't-Tercih li'l Mezhebi's-Sahih Adlı Eseri Bağlamında Hanefi Mezhebinin Diğer Mezheplere Tercih Edilme Gerekçeleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 48 (Haziran 2020), ss.1-37.

_____, “Ekmeleddin el-Bâbertî’nin, en-Nüketü’z-Zarîfe Fî Tercîhi’l-Mezhebi Ebî Hanîfe Adlı Risalesi Bağlamında Türklerin Hanefiliği Tercih Gerekçeleri”, I. *Ekmeleddin Bâbertî Sempozyumu*, (28-30 Mayıs 2010), Bayburt: Bayburt Üniversitesi, 2010: ss.303-346.

_____, “Hanefi Mezhebini Diğer Mezheplere Tercih Bağlamında İmam Buharî’ye Yönelik Tenkitler ve Cevaplar Ekmeleddin el-Bâbertî ve İbn Ebî’l-İzz el-Hanefî Örneği”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 15, S. 1 (Haziran 2020), ss. 91-101.

_____, “Ekmeleddin Bâbertî’nin ‘en-Nüketü’z-zarîfe fî tercîhi mezhebi Ebî Hanîfe’ Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 21 (Mayıs 2013), ss. 71-93.

İSFAHÂNÎ, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk, *Hilyetu’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiyâ*, Mustafa Abdülkadir Ata (thk.), Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 2011.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı, *İlm-i Hilâf*, Hukuk Matbaası, İstanbul 1914.

KARACAN, Murat, “*Hanefî ve Şafîi Mezhebine Göre Devlet Başkanının Yetkileri (Tuhfetü’t-Türk Örneği)*”, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

KARAMAN, Hayreddin, *İslam Hukukunda İçtihat*, DİB Yayınları, Ankara 1985.

_____, *İslam Hukuk Tarihi*, Nesil Yayınları, İstanbul 1989.

KAYA, Eyüp Said, “Taklîd”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, ss. 461-465.

KEVSERÎ, Muhammed Zâhid b. Hasen, *Nasbu’r-râye li’z-Zeylâi*, Dâru’l-Me’mun, Mısır 1938.

KOCA, Ferhat, “İstinbât”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 13, TDV Yayınları, İstanbul 2001, ss. 368-369.

_____, *Mukayeseli İslam Hukuk Düşüncesinin Temellendirilmesi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.

KOPARAN, Kazım Yaşar, “Baybars I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 5, TDV Yayınları, İstanbul 1992, ss. 221-223.

LEKNEVÎ, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, Matbaatü's-Saadet, Mısır 1324.

MAKDÎSÎ, Ebü'l-Kâsım (Ebu Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî, *ez-Zeyl ale'r-ravdateyn = Terâcimü ricâli'l-karneyni's-sâdis ve's-sâbi*, Muhammed Zahid el-Kevserî (thk.), Daru'l-Cil, Beyrut 1974,

MAKRÎZÎ, Ebu Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed, *el-Hıtatü'l-Makrîziyye, el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr fî zikri'l-hıtat ve'l-âsâr Hıtat*, Muhammed Zeynuhum Medîhaeş-Şerkâvî (thk.), Matbaa Medbûlâ, Kahire 1998.

MALÎK b. Enes, Ebu Abdillâh b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'*, Daru'l-Beşair, Lübnan 2012.

MİZZÎ, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el- Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'ricâl*, Beşşâr Avvâd Ma'rûf (thk.), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1992.

MUSLİM b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Camiu's-sahih*, Muhammed Fuad Abdülbaki (thk.), Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1954.

NESÂÎ, Ebu Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Sünenü'n -Nesâî*, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Lübnan 2012.

NUAYMÎ, Ebü'l-Mefâhir Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Ömer en-Nuaymî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

ÖZAY, Hilal, *Fıkıh Literatüründe Tüm Konuları İçeren Yazım Türleri*, İksad Yayınevi, Ankara 2019.

ÖZEN, Şükrü, “Hilâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, ss. 527-538.

_____, “İhtilâf”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 21, TDV Yayınları, İstanbul 2000, ss. 565-568.

_____, “İlm-i Hilâf Yahut Fukahâ Metoduna Göre Cedel Hakkında Klasik Bir Metin: Menşeu’n-Nazar”, *Makâlât*, S. 2 (1999), ss.171-198.

PETERS, Rudolph, “18. ve 19. Yüzyıllarda İctihad ve Taklid”, Özgür Kavak (çev.), *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 14 (2009), ss. 97-110.

RÂGİB EL-İSFHÂNÎ, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfhânî, *el-Müfredât*, Dâru’l-kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 2000.

SAFVET, Ahmed Zeki, *Cemheretü resâili’l-Arab*, Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut 1937.

SERAHSÎ, Ebu Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru’l-Marife, Beyrut 2009.

_____, *Şerhu’s-Siyeri’l-Kebîr*, Muhammed Hasan İsmail (thk.), Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1417/1997.

_____, *Usûlü’s-Serahsî*, C. 2, Eda Neşriyat, İstanbul 1890.

SEVİM, Ali, “Sıbt İbnu’l-Cevzî”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 37, İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul 2009, ss. 87-88.

SEZGİN, Fuat, “Fıkıh Literatürüne Giriş”, Said Nuri Akgündüz (trc.), *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C., 2, S., 4 (Güz 2014), ss. 65-72.

SİBT İBNU’L-CEVZÎ, Ebü’l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî, *Mir’âtü’z-zamân fî târihi’l-a’yân*, er-Risaleti A’limah, Beyrut 2013.

_____, *el-İntisâr ve’t-tercih li’l-mezhebi’s-sahih*, Muhammed Zahid b. Hasan el-Kevserî (ta’lik), Mektebetü’l-Ezheriyetü li’t-Türasi, Kahire 1415/1995.

SUBKÎ, Ebu Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Subkî, *Tabakatu’s-safiyyeti’l-kubra*, Mahmud Muhammed Tanahi, Abdulfettah Muhammed el-Hulv, y.y., Kahire 1964.

SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî, *Hüsni'l-muhâdara fî ahhâri Mısır ve'l-Kâhire*, Matbaatü İdâreti'l-Vatan, Mısır 1881.

ŞAFÎÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Kitâbu'l-Ümm*, Ahmed Bedreddin Hassun (thk.), Dârü Küteybe, Beyrut 2003.

_____, *el-Müsned*, Muhammed Abid es-Sündi (thk), Seyfullah Erdoğan (trc.), Sağlam Yayınları, İstanbul 2015.

ŞAH VELİYULLAH, Ebu Abdülazîz Kutüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî, *Huccetullâhi'l-bâliğa*, Dâr İbn Kesîr, Beyrut 2012.

ŞEHRİSTÂNÎ, Ebü'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed, *el-Milel ve'n-nihal*, Ahmed Fehmi Muhammed (thk.), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnan 2009.

ŞÜREYŞÎ, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdülmü'min el-Gaysî, *Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî el-Müessetü'l-Arabiyye-Hadise*, İbrahim Şemseddin (çev.), Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2006.

TABERÎ el-Bağdâdî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî, *İhtilâfî'l-fukaha*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

TAŞKÖPRİZÂDE, Ahmed Efendi, *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzuâtî'l-ulûm*, Dârü'l-kutubü'l-ilmiyye, Beyrut 1985.

TEKİNDAG, Şehabeddin, *"Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)"*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1961.

TEMİMÎ, Takıyyüddîn b. Abdilkâdir et-temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Mısırî, *et-Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, Abdülfettah Muhammed Ebû Gudde (thk.), İhyâu't-Türâsi'l-İslâmî, Kahire 1970.

TİRMİZÎ, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd), *Sünen*, Ahmed Muhammed Şakir (thk.), Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut ts.

UZUNPOATALCI, Mustafa, “Ebû Hanîfe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, TDV Yayınları, İstanbul 1994, ss. 131-138.

YAMAN, Ahmet, “Seleb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, ss. 398-399.

YILMAZ, Harun, *el-Melikü'l-Muazzam ve Döneminde Dimaşk'ta Kurulan Medereseler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

YİĞİT, İsmail, “Memlûkler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, ss. 90-93.

YÛNÎNÎ, Ebü'l-Feth Kutbüddîn Mûsâ b. Muhammed b. Ahmed el-Ba'lebekkî, *Zeylû mir'âti'z-zamân*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad 1954.

ZEHEBÎ, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, Ömer Abdüsselâm Tedmürî (thk.), Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1998.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *Usûlu'l-fıkh'i-İslâmî*, Daru'l-Fıkr, Dimaşk 1986.

